

ЗА СЕМЕЙСТВОТО
И ВЪЗПИТАНИЕТО

ХРИСТИЯНСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ В ДОМА

СБОРНИК БЕСЕДИ

ИЗДАТЕЛСТВО
ТАВОР

Православная семья
СПб., т.1, 1996
Общество святителя
Василия Великого, 1996 г.

Глава I

Братя и сестри

Съюзът между братята и сестрите. Божията благословия на братския съюз. Духът на братската любов, духовното братство. Родните братя - естествени по своята природа приятели. Враждата между братята. Историята на Иосиф. Брат срещу брата. Пристрастието на родителите към едно от децата. Приказката за тримата братя. Силните трябва да носят слабостта на немощните. За грешния брат. Примерът на по-големия брат. Възпитанието на първото дете. Нравственото влияние на по-големия брат. Старанието на братята за взаимното им спасение - примери.

След съюза между родителите и децата, мъжа и жената Бог е устроил най-тесен съюз между братята и сестрите. Те имат един баща, една майка ги е носила под сърцето си, с една и съща любов са се грижели за тях, от едни сърца се е възнасяла молитвата към Бога за тях, под един покрив са живели, на една маса са яли и пили, разхождали са се в една градина. Братята са истински приятели, които са свързани с еднакво възпитание, с едни и същи труд, радости и скърби. В известен смисъл техният съюз има предимство пред съпругеския; последният е основан върху човешкия избор, а първият е устроен от самия Бог. Изборът на спътник в живота е свързан често с користолюбиви намерения. Подобно нещо не може да се каже за братския съюз, в основата на който лежи само светата Божия воля.

В Божието Слово има много доказателства, посочващи голямото Божие благоволение към братския съюз, когато между братята цари сърдечно съгласие. „Колко хубаво и колко приятно е братя да живеят наедно. То е като драгоценен елей върху глава, който се стича по брада, брадата Ааронова, който се стича по краищата на одеждата му; като роса ермонска, която пада на планините Сионски, защото там Господ изрече благоволение и живот навеки“ (Пс. 132). Това означава, че колкото е приятно да вдишваме благовоние на скъпоценния мир, обилно изливан върху първосвещениците при тяхното посвещаване, колкото е приятно да чувстваме освежителната прохлада, носеща се във въздуха в горите, оросени обилно с роса, толкова приятно и успокоително действа върху душата картината на сърдечно единопутие между братята. Защото, където има мир и единопутие, там е Божията благословия. Самият Бог е любов и затова погледът му радостно се спира върху хората, свързани със съюза на любовта. В Новия завет Божието благоволение към братския съюз е изразено в това, че самият наш Господ Иисус Христос е благоволил да стане наш брат, възплъттил се в нашата плът и кръв, и “затова Той се не срамува да ни нарича братя” (Евр. 2:11; Иоан 20:17). По волята на Христа Спасителя и взаимните отношения на вярващите в Него трябва да бъдат братски (Мат.18:15), защото всички те са чеда на небесния Отец по възвръщане на благодатта (Иоан, 1:12,13). Самите отношения, създадени от Бога, между духовните пастири на Църквата и вярващите трябва да бъдат проникнати според учението на Спасителя от дух на братска любов. “А вие недейте се нарича учители; защото един е вашият Учител - Христос, а всички вие сте братя” (Мат.23:8). Апостолите наричали вярващите братя и сестри (Деян.1:16; 2:37. Рим. 16:1,14) и въобще наименованието братя било едно от общоупотребяваните наименования на вярващите в Хри-

ста (Деян.15:1) от древни времена. Никой не бил изключван от този братски съюз. Първовърховният апостол Павел, ходатайствайки пред Филимона за избягалия от него роб Онисим, го моли да го приеме при себе си не като роб, а като “възлюбен брат”, тъй като този роб станал християнин. И така християнството по самата си същност е братство, но не онова лъжовно братство, за което проповядват най-новите учители на социализма и комунизма, желаещи по насилствен начин да въдворят навсякъде равенство, братство в името на Исуса Христа, което може да съжителства с всички съществуващи граждански порядки, без да ги нарушава, без да унищожавя външното неравенство, обществените преимущества на едни пред други.

Родните братя, както казахме, са естествени (по природата) приятели. Трудно е да намериш приятел, но братът е готов приятел от самото детство. За съжаление силата на греха е изкривила приятелските по природа братски отношения. Колко често братята са врагове един за друг! И забележете, ако казват справедливо за приятеля: “Да прекъснеш дружбата с приятел е повече от неприятел”, то не по-малко справедливо се казва за братята: “Брат срещу брата - е повече от неприятел.” В историята има много примери за такава вражда. Между първите в човешкия род братя, синовете на Адам, нямало разбирателство и по-големият от тях убил по-малкия. Братята на Иосиф враждували с него за това, че той се ползвал с особена любов от баща им Иаков, и веднъж решили да го уморят с гладна смърт в трап и само по съвета на един от тях отменили това решение и го продали като роб в Египет. Авесалом умъртвява брат си Амнон на пиршество, на което бил поканен от Ромул, основателя на Рим, обагрил първия камък, положен при построяването на този град, с кръвта на родния си брат Рем. Колко братска кръв е пролята в света в спорове за престолонаследство! Колко междуособни войни са се водили за него между братя!

Древният период на руската история представлява непрекъснатата поредица от такива войни. А в бити на хората - нима са малко междуособията, водещи понякога до кръвопролитие, примерите на нечовешко отношение между братя? Неотдавна вестниците съобщиха вестта за зверската постъпка на един англичанин, който държал двацет години в мрачен и мръсен затвор своя по-голям брат и го довел до идиотизъм - загубил словото и мисълта си, той едва приличал на човек по външност. И всичко това поради корист: младият искал да отстрани по-големия от наследство.

Користолоубието и честолоубието много често стават причина за разстройване на добрите братски отношения. Както в житейските отношения, така и между братята користта служи за ябълка на раздора - заради нея се забравя и родството. Неслучайно в пословицата се казва: "Братът си е брат, а парите - не са ти роднина." Оттук възникват ожесточени спорове между братята за наследство. Случва се понякога някой син да получи особеното благоразположение на баща си и да се ползва с него във вреда на братята си. Бащата го прави единствен наследник на имуществото си или му завещава по-голяма част от наследството, а на останалите деца - много по-малката. Лошо постъпва синът, който постига това с особено угаждане на баща си, което проявява не толкова от любов, колкото от желание да заслужи пред него. Той трябва да цени не само любовта на баща си, а и на братята си, и ако пренебрегва тяхната любов, домогвайки се да заслужи само любовта на баща си и от нея да извлече изгоди за себе си, обиждайки тях, той в действителност не печели нищо. Заради някакви сто рубли в повече, заради друга, по-голяма част от наследството той си спечелва врагове в лицето на обидените от него братя и си навлича упрека на собствената съвест, което може да отрови удоволствието от притежанието на имуществото, спечелено несправедливо. Той и самият греша, и

братята си въвежда в грях, настройвайки ги срещу себе си. Лошо е онова наследство, което издига преграда между теб и сърцето на твоите братя.

Понякога самият баща става виновник за този раздор: той показва особено пристрастие към един от синовете си, без той да е търсил пред братята си особеното предразположение на баща си към него. Поради пристрастието си към един бащата лишава другите. Има примери, при които обидените деца не присъстват на погребението на баща си, негодувайки против него и брат си. Да предположим, че този брат е останал да живее заедно с баща си, докато другите братя са се задомили и са се сдобили със свое стопанство; у тях се е зародило несправедливото подозрение, че присъствайки сам в последните минути на баща им, брат им се е възползвал в нещастията от положението си и го е подмамил да му даде тяхната част.

Ето как пристрастието на родителите към някое от децата може да бъде източник на злини. Въобще родителите са длъжни да проявяват еднаква любов към децата си, а не да удостояват едни от тях с особено внимание, а към другите да се отнасят с обида. Ако доближават до себе си някое от децата като любимец, те му правят не добро, а зло, защото събуждат завистта и враждата към него на останалите деца и посяват в сърцето му семената на гордостта и тщеславието. Нека те не забравят примера на патриарха Иаков, чийто син Иосиф станал жертва на завистта на останалите му братя единствено поради това, че бил любимец на баща им.

Причина за вражда или за охлаждане на отношението между братята и братската любов често стават тщеславието и гордостта. Има случаи, когато забогателият и заел видно положение в обществото брат се срамува от бедните и неизвестни братя. Така например един богатш забранил на брата на жена му - беден, но честен и добър човек, да ходи при него. Той даже искал от него да

не казва на никого, че са роднини. Но провидението наказало горделивеца в лицето на родния му син: след смъртта на баща си той изпаднал в нищета и бил принуден да търси приют в дома на вуйчо си - същия, който не смеел да се покаже пред очите на покойния му роднина. Ако богаташът, за когото говорим, е постъпил безнравствено с шурей си, то още по-безнравствено е поведението на всеки в отношението му към родния брат или сестра в подобни случаи. Нека богатите и знатните да постъпват с бедните и неизвестни хора така, както е постъпил Иосиф със своите родни братя. Макар че бил първи сановник в Египет, той не се посрамил от братята си - обикновени пастири, от никого не скрил, че са му родни братя, устроил им почетен прием, извикал ги да живеят постоянно в Египет заедно с баща си и им дал всички удобства за благополучен живот. Иосиф казвал на своите братя, дошли при него в Египет: “Бог ме изпрати пред вас, за да ви оставя на земята и да запазя живота ви с голямо избавление” (Бит.45:7). От подобно разсъждение в отношението си към бедните и неизвестни братя и сестри трябва да се ръководят всички станали богати и известни, които не трябва да забравят, че Господ затова им е дал земни богатства, за да помагат при нужда особено на своите родственници. Те биха постъпили крайно неблагоприятно и неблагодарно и пред Бога, своя благодетел, ако поради гордост или скъперничество станат недостъпни за нуждаещите се от помощ техни братя.

Враждата между братята често произлиза от това, че едни от тях ценят високо превъзходството си пред другите в умствено отношение и си позволяват да им се надсмиват, да ги презират и унижават. Не само християнското разбирание, но въобще здравата човешка мисъл осъжда таква наистина глупаво високомерие на хората, които се смятат за умни. Почти всички народи имат приказка за тримата братя, двама от които са умни, а третият - глупав. Обикно-

вено умните, както е прието, презират и всячески обиждат глупавия. Той търпи добродушно и за търпението си е награден от Бога. Работите му вървят много добре, ясно е - Божията благословия лежи върху него, а умните братя се разоряват. Нещастиято смъква от тях високомерието им - накрая те признават несправедливостта към брат си, когото са презирали дотогава, искат му прошка и получават от него помощ в тежката нужда. Той не е злопаменен и не престава да обича онези, които са го оскърбявали, с радост е готов да раздели с тях всичко, с което Бог го е благословил за смирението и простотата му.

За съжаление в живота това се случва не така често, както в народните приказки. Оскърбленията и надсмешките над глупавия брат обикновено горчиво засядат в душата му, озлобяват го, правят го избухлив и даже отмъстителен. И това не е учудващо. Ако у онези, които считат себе си за умни, недостига самообладание, за да се въздържат от високомерното си отношение към глупавия, можем ли да очакваме и да искаме от него да понася търпеливо обидите им? Можем да простим глупостта му, но високомерното отношение на братята му към него е толкова по-непростимо, колкото те са по-умни. Глупавият е такъв не по тяхна, даже не и по своя вина, но е станал зъл единствено по тяхна вина, от тяхното небратско отношение към него. Те са длъжни да отговорят пред Бога и съвестта си за неговото нравствено увреждане. Вместо да се надсмиват над глупавия си брат, умните братя не само от братски, а въобще от човешки дълг трябва да му помагат с наставления, съвети и вразумяване, защото силните са длъжни да носят немощите на слабите. Те трябва да помнят, че умствено неразвитите, но смирени хора могат по-бързо да станат съсъд на Божията благодат, отколкото хората, които притежават високо умствено развитие, но са горделиви. "Гледайте, братя - казва светият Апостол, - какви сте вие, призваните: не мнозина сте мъдри по плът,

ала Бог избра онова, що е безумно на тоя свят, за да посрами мъдрите” (1Кор. 1:26,27)

Лошо постъпват братята, презирайки малоумния си брат, но още по-лошо постъпват, когато се отвърщат от пропаднали си брат, като казват за него в духа на фарисейската горделивост: “Какъв брат ни е той? Той е изрод на семейството ни, позор за рода ни, ние не можем да имаме нищо общо с него.” Такова горделиво съждение не прави чест на онези, които го произнасят. Колкото и ниско да е паднал вашият брат, все пак той е син на родния ви баща, той е ваш брат. Никой от грешниците не трябва да се презира, защото сам Бог не ги презира, самият Богочовек е страдал и е умрял за тях; още по-малко простено е да презираме грешник, наш роднина по плът. Ако той е загънал дълбоко в греховната бездна, върху вас първи лежи не само братският, а въобще християнският дълг да го измъкнете от тази бездна с молитва, с вразумяване и снизходителна любов да се постараете да събудите разкаянието в него и да го обърнете към пътя на истината. Който не спасява давящия се, макар да може да направи това, той не може да оправдае вината си за смъртта му, която е могла да бъде избегната с негова помощ. Подобно на това и вие ще носите върху себе си част от отговорността за гибелта на вашия брат, ако равнодушно и даже с презрение гледате как той загива. Вашето братско съдействие би могло да го спаси, а вашата горделивост и презрение още повече го ожесточава. Той е голям грешник, но и горделивостта, с която вие се отнасяте към него, е също голям, смъртен грях, който отнема цената даже на всичките ви добри дела и качества. Вие цените честта на вашия род. Добре, но докажете това не с презрение към онзи, който е опетнил тази чест с недостойно поведение, а го поправете с християнски усилия, събудете в него чувството за тази чест, върнете го на пътя, по който са вървели с чест за себе си и за рода си вашият баща, дядо, працядо.

Въобще братята и сестрите са призвани да си помагат взаимно за духовното си усъвършенстване. Животът им под един покрив е най-благоприятното условие за това. Можем да кажем, че семейството е най-доброто училище за взаимно обучение. Опитът показва колко много губят децата, когато растат сами, без братя и сестри. Своенравното, мрачното настроение и другите груби чести на характера се срещат у тях по-често, отколкото у децата, възпитани сред братя и сестри. В тази среда влиянието между тях е много благотворно в нравствено отношение, защото всеки може да бъде полезен за братята си с таланта, който Бог му е дал и от своя страна, да се поучи от тях на това, от което той чувства нужда. По такъв начин кроткият по природа може с кротостта си да смекчава суровия и злъчния, живият и горещият по нрав може да подбужда към дейност бавния и ленивия, мъжественият и смелият - да влива дух на мъжество в плахия и склонен към малодушие и униние, въобще всеки може да въздейства върху другия със силата на онова добро качество, което му е дадено от Бога. От само себе си се разбира, че успехът или неуспехът на благотворното влияние на едни братя върху други зависи от това как родителите ще се отнесат към това дело. Благоразумните и загрижени за благо на децата си родители могат да облекчат възпитателния си труд, като наблюдават внимателно техните взаимоотношения и въздействат на едни деца посредством други. Обратно, неблагоразумните и пренебрегващи възпитанието родители, допускат такива взаимоотношения, при които по-голямо влияние върху децата им имат недостатъците на едни, отколкото достойнствата на други.

Особено значение в работата за възпитанието на едни деца чрез доброто влияние на други могат да имат поголемият брат или сестра и затова благоразумните родители, ако искат да облекчат възпитателния си труд, трябва да обръщат внимание предимно на възпитанието на

първородното дете. Ако първото дете е поставено на прав път и е възпитано добре - предимно в духа на християнското благочестие, на родителите вече няма да им бъде трудно да дадат такова възпитание на следващите деца - те ще вземат пример от по-големия. В противен случай на родителите предстои много труд, за да дадат добра насока на по-малките деца - на усилията им да избегнат при тяхното възпитание грешките, които са допуснали при възпитанието на по-големия син или дъщеря, на всяка крачка ще вреди въздействието на лошия пример на по-големите деца. Чели сме за двама бащи на семейства, единият от които бил много недоволен от поведението на децата си и въобще не можел да ги поправи, а другият, напротив, благославял Бога, гледайки децата си едно от друго по-добри. Първият дошъл веднъж на гости на втория и смириеното, послушанието, любовта и приветливото отношение на децата към родителите, разбирателството и дружбата между тях неволно напомнили на гостенина думите на псалмопевица: "Колко хубаво и колко приятно е братя да живеят наедно!" Той дълбоко въздъхнал, като си спомнил за своето семейство. Като улучил благоприятен момент, гостенинът попитал щастливия баща как е могъл да въведе такъв прекрасен ред между децата, че да не можеш да им се наравдваш, като ги гледаш. Бащата отговорил: "Аз не съм се занимавал много с тях. Виждал ли си ято жерави, отлитащи на юг при настъпването на есента?" - "Неведнъж съм виждал." "Ти, разбира се, си забелязал, че отпред лети един жерав, който показва пътя на останалите, знаейки уверено къде трябва да летят, а останалите само го следват. Да си призная, при възпитанието на децата си аз имах предвид примера на жеравите. Положих труд за възпитанието на първото дете и усърдно се молех за успех. Господ благослови труда ми със своята благодат. Големият ми син стана водещ за по-малките - той им показва пътя към небето, те го обичат и го уважават

и с желание следват ръководството и примера му.

Това откритие е много поучително за родителите и децата! Нека родителите по примера на бащата, за който стана дума, се постараят да възпитават по-големия син или дъщеря така, че те да бъдат дясната им ръка и благонадеждни помощници при възпитанието на останалите деца. Нека и първородните деца да разберат голямата важност на положението, в което са поставени с първородството си, в отношението си към по-малките си братя. Те трябва да се стараят да заслужат уважението и любовта им не с физическото си старшинство, а със силата на нравственото си влияние върху тях. Нека те оказват това влияние, още докато родителите им са живи, вземайки участие в техните грижи за възпитанието на децата; но нека те се стараят и да поддържат това влияние и след смъртта на родителите си, заемайки тяхното място и продължавайки родителските грижи за по-малките братя до навършването им на пълнолетие. Даже и тогава, когато те навършат пълнолетие и започнат да водят самостоятелен живот, големите трябва да им бъдат добри съветници и ръководители, да поддържат у тях паметта за добрите семейни предания и обичаи и да ги подтикват към запазване честта на рода.

И така по-големите и особено първородните братя имат голямо значение в работата за нравственото възпитание на по-малките. Върху тях предимно лежи задължението да възвестят името Господне сред братята си, но и самите те са задължени да се учат на всичко добро от другите братя. Въобще работата по взаимното нравствено обучение трябва да бъде обща за всички братя. Братската им любов трябва да се проявява най-вече в ревността им за взаимно спасение и поощрение за християнски живот. На всички тях е присъщо да се грижат за взаимното си благо. Но кое благо може да бъде по-голямо от спасението на душата? И кое средство за неговото пости-

гане е по-действено от живота в духа на Евангелието?

Ето примери, от които братята могат да се ръководят в това дело. При самото въстъпване на Спасителя в обществено служене първи Негови ученици са двама братя. Андрей, наричан Първозвани (защото пръв последвал Иисуса), побързал да заведе при Него големия си брат Симон, когото Господ нарекъл при този случай с името Петър. Родните братя Иоан, Иаков, Зеведеевите синове, скрепили кръвния си съюз с духовен: първо единият от тях постъпил в обществото на учениците на Иисуса, а после примера му последвал и другият. Великият светец от IV век св. Григорий Богослов не можел равнодушно да гледа опасностите и изкушенията, на които бил изложен родният му брат Кесарий, живял като придворен лекар в двора на ариеця Констанций и отстъпника Юлиан. Той употребил всички сили, за да го отстрани от тази служба и да го спаси от придворния живот. Свети мъченик Валериян, обърнат в християнството от своята годеница, отдал с голямо усърдие душата и сърцето си на Спасителя, за което бил удостоен да види Божия Ангел, който му казал: “Ти не се възпротиви на истините, предадени ти от девица; затова Бог ме изпрати при теб, да приемеш от него, каквото душата ти пожелае.” Валериян отговорил, като се поклонил на Ангела: “Няма нищо по-любимо за мен на този свят от моя брат Тивуртий; моля Господ да го избави от гибелното идолопоклонство, да го обърне към себе си и да направи двама ни толкова съвършени в изповядването на Неговото име, колкото е съвършена моята годеница.” Небесният посланик се зарадвал на желанието на Валериян и казал: “Твоята молба е благоугодна на Бога: както те спаси чрез девицата, така Той ще спаси чрез тебе и твоя брат и ще ви удостои с венци на небесното царство.”

*Епископ Висарион
Паметта му се чества на 22 ноември.*

Глава II

Вдовство

Вдовството - нещастие за мъжа. Жалкото състояние на вдовиците. Възпитанието на децата от вдовци. Особената Божия грижа в отношението към вдовиците. Десятък на вдовицата. Законна забрана за обида на вдовици. Господ не лишава вдовицата от своята милост. Грижа за вечното спасение на починалия мъж, молитва за него. Истинската вдовица. Сладострастието. Достойнствата, които трябва да украсяват вдовицата. Съветът на апостола към вдовиците да не встъпват във втори брак. Благоразумният избор на вдовицата при встъпване в брак. Младите вдовици - дякониси.

Има хора, които не приемат смъртта на мъжа или жена си за нещастие. Това са онези, които са се отегчавали от тях в живота си или са претърпели много мъка от лошото им поведение и отношение към тях, от продължителната им болест, от неумението им да вършат стопанската работа; някои са срещали в тяхно лице пречка за безпорядъчния си живот, ядосвали са се от изобличенията, упреците, молбите и оплакванията им. Във всички тези случаи овдовелите понякога даже се радват, че Господ накрая е прибрал онези, от които са били недоволни в живота, че сега вече са се избавили от страданията и мъката или от омразния надзор. Но с изключение на всички тези случаи хората считат вдовството въобще за голямо нещастие в живота.

Това нещастие е тежко за мъжа, загубил в жената верния приятел, благонадеждния и разумен помощник във възпитанието на децата, в домакинството, радостта и утешението в мъката му, съучастника в радостта, съветника в недоразуменията, опората в борбата с изкушенията и съблазните. Твърдостта и благодушието често напускат вдовците: много от тях в самотността си се предават на пиянство и разпилян живот и ако имат деца, стават бич за тях, като ги оставят без християнско възпитание. Но още по-тежко е положението на вдовиците¹. В Писанието жената е наречена немощен съсъд, но никога тя не е така немощна, както когато остане вдовица. Ето защо в Светото Писание така често се говори за жалкото състояние на вдовиците и за особеното Божие покровителство над тях, докато то рядко спира нашето внимание на вдовците - даже в Писанието думата вдовец не се среща. За вдовиците се споменава по-често в заветното Писание. То отнася увеличаването броя на вдовиците от народа към признаците на особен Божии гняв срещу този народ. Така Господ заплашва с това нещастие целия израилски народ, разгневен от неговите грехове. Тази заплаха Той изрича понякога чрез пророк Исаия: “Мъжете ти ще паднат от меч и юнаците ти - в битка. И в оня ден седем жени ще се хванат за един мъж и ще кажат: свой хляб ще ядем и своя дреха ще носим, стига само да се наричаме с твое име - сними от нас позора” (Ис.3:24, 4:1). За израилския народ това нещастие било по-чувствително поради това, че той особено ценял благословията на раждането и затова колкото повече деца раждала жената, толкова тя се ползвала с по-голяма почит; обратно, бездетните жени били охулвани². В християнското общество вдовството вече не се смята за безчестие и християнската жена не се нуждае от мъж, за да получи чест и уважение в такава степен, както израилската жена. Но и за християнката вдовството представлява голямо нещастие в много други отноше-

ния. Със смъртта на мъжа ѝ за нея настъпват грижи и мъка, които тя не е познавала преди, за нея те са тягостни, особено в първите дни на вдовството. В домакинството и възпитанието на децата тя трябва сама да поеме бремето, което са си делили с мъжа ѝ и по-голямата част е лежала върху него. При живия мъж нейният труд в домашното стопанство се е състоял само в разпореждането с готовите вече средства за живот, а не в тяхното печелене. Сега върху нея пада и едното, и другото. Ако източниците за издържане на вдовицата са останали същите като при мъжа ѝ - например някакъв занаят: земеделски, производствен, търговски, то тя е длъжна да започне неприсъщ за нея труд - да се занимава с промишлени дела. Горко ѝ, ако от нейната неопитност в тези работи се възползват недобросъвестни хора. За доверието към тях тя може да заплати с несъстоятелност, неизплатими дългове, а понякога и с нищета. Такива случаи не са редки. Колко много са хората по света, за които Спасителят е казал, че те изпожждат домовете на вдовиците (Мат.23:14)! Подобно на древните фарисеи те умеят да се преструват на най-усърдни доброжелатели на вдовицата, готови са на всичко за нейно добро, даже и на самопожертвование, а правят всичко това, за да спечелят за нейна сметка, да я ограбят по безчестен начин и след това върху останките на нейното благосъстояние да издигнат зданието на собственото благополучие. Но случва се и така, че със смъртта на мъжа съвсем пресъхват източниците за издържане на вдовицата. Например мъжът е живял от заплата или приходи от личния си труд; той умира и жена му остава без всякакви средства за живот. В това отношение особено жалко е състоянието на вдовиците на мъже с духовно звание в Русия. След смъртта на мъжа си те са длъжни да продадат на неговия приемник дома, който е построен на църковна земя; средствата за издържане, съставени от прихода на мъжа, преминават в други ръце и тежко на

вдовицата, ако покойният ѝ мъж не е успял приживе да ѝ осигури издръжка. Тя трябва да чака за всичко само от началството, което се затруднява от изобилието на нуждаещите се от неговата милост.

Възпитанието на децата представлява наистина трудна задача при общите усилия на мъжа и жената, а за овдовелите то е несравнимо по-трудно. Трудно е за вдовец, който не може да упражнява най-близък контрол на децата си поради заетостта си извън дома. Затова и пословицата казва: “Вдовецът не е баща на децата, а самият той е кръгъл сирак.” Но то не е по-малко трудно за вдовицата. За успеха на благотворното ѝ влияние върху децата не могат да не пречат много други занятия, които са се увеличили за нея със смъртта на мъжа ѝ; тя сега вече няма толкова свободно време за наблюдение на децата си, както преди.

Що се отнася до общественото положение на вдовицата, и то се променя със смъртта на мъжа ѝ. Според мъжа почитат и жената; мъжът умира и жената често я забравят; онези, които са зависели в някакво отношение от мъжа и са показвали почит и уважение към неговата жена, след смъртта на мъжа често престават да ѝ обръщат внимание и в отношенията си с нея стават високомерни. Онези, които са били приятели на дома, когато е бил жив неговият стопанин, не поглеждат вече към него, когато го няма стопанинът, а с него са си отишли и предишното задоволство и благосъстояние.

Жалко е положението на вдовицата, но тя не трябва да се предава на малодушието и униинето. Нека тя знае, че в Бога може да намери много по-надеждна опора³, отколкото за нея е бил мъжът ѝ, и нека се постарее да намери утешение в Бога. В Писанието има много свидетелства за особеното Божие настойничество на вдовиците. В Моисеевия закон Господ заповядва за вдовиците: “Ни

вдовица, ни сирак не притеснявайте; ако ли ги притесниш, кога завикат към Мене, ще чуя вика им и ще се разпали гневът Ми, и с меч ще ви убия, и жените ви ще останат вдовици, и децата ви - сираци” (Изход 22:22-24). Моисеевият закон задължавал на всеки три години израилтянинът да отделя една десета част от земеделското производство в полза на левита, на пришълеца, сирачето и вдовицата; на изпълнителите на тази заповед Господ обещава благословия във всяка работа, която ще вършат ръцете му (Втор.14:28,29). В празниците на Седмиците и Шатрите израилтяните били длъжни да канят в дома си заедно с левита и пришълеца, сирачето и вдовицата за участие в празничното веселие и семейното пиршество (Втор.16:11,14). По време на жътва, на брането на маслините и лозето израилтяните били длъжни да оставят в полза на пришълците, сираците и вдовиците снопи от полето, клони с необрани плодове в градините и града (Втор.24:19-21). На заемодателите било забранено да вземат от вдовица дреха в залог (Втор.24:14). Псалмопевците подчертават славата на Израилевия Бог с това, че Той е Баща на сираците, съдия и покровител на вдовиците: “Баща на сираци и съдия на вдовици е Бог в светото Си жилище” (Пс.67:6). “Господ пази пришълците, поддържа сираче и вдовица” (Пс.145:9; Втор.10:17,18). У пророк Исаия Господ, отхвърляйки веществените жертви и лицемерните празници на иудеите и посочвайки какво може да Му бъде угодно, в числото на благоугодните дела изисква от тях внимание и справедливост към сирачетата и вдовиците: “Защитавайте сирак, застъпвайте се за вдовица” (Ис.1:17). И ап. Иаков поставя същността на истинското благочестие в това “да пригледваш сираци и вдовици в техните скърби” (Иак.1:27). Моисеевият закон заповядва тържествено да бъде проклет онзи, който криво съди пришълец, сираче и вдовица (Втор.27:19). В книгата на Исуса син Сирахов се казва за Бога: “Той не ще

презре молбата на сирак, нито на вдовица, кога тя ще излива просбата си. Не леят ли се сълзите по бузите на вдовицата, и не вика ли тя против оногова, който ги предизвиква. (Сир.35:14,15). И Господ чува воплите на вдовиците. Опитът свидетелства, че сълзите на вдовицата не минават даром за онези, които са я обидили: те биват наказвани даже в сегашния живот ако не лично, то в лицето на потомците до трето и четвърто коляно. На въпроса защо върху тези потомци тежи Божият гняв, може да бъде даден в много случаи справедлив отговор: бащата, дядото, пращадото са обидили сираче или вдовица и ето, техните деца, внуци и правнуци не толкова носят върху себе си отговорността за чуждата вина, колкото получават предупреждение да не изпадат в същата вина. На благи са тези, които вземат човеколюбиво участие в делата на сираците и вдовиците. “На сираци бъди като баща и на майка им - намясто мъж: и ще бъдеш като син на Вишния, и той ще те възлюби повече, нежели майка ти” (Сир.4:10,11).

Вдовицата може да намери голямо утешение в примерите за Божия благословия на вдовиците, посочени в Писанието. Да си спомним благословените вдовици Рут и нейната свекърва Ноемин. За благочестието и привързаността към свекърва си Рут била удостоена с щастието да встъпи в съпружество с богатия израилтянин Вооз и чрез това станала прамайка на Давид, а Ноемин на стари години намерила спокоен и щастлив приют в техния дом. У израилския народ името на вдовицата давало право на особено съчувствие към нея на съотечествениците ѝ. Авесалом, убил брат си Амнон, се спасил от наказание за престъплението си с бягство зад пределите на Отечеството и прекарал там три години, докато накрая неговият доброжелател Иоав се погрижил за връщането му в родината. Иоав потърсил посредничеството на една жена - Текоя, известна с мъдростта си. Тя отишла при Давид във вдо-

вишко облекло и започнала да го уговаря за примирение със сина му с измислен разказ, който започвал с думите: “Вдовица съм (отколе), мъж ми умря” (2 Царств.14:5) и т.н. Разказът на вдовицата трогнал Давид и той позволил на виновния си син да се върне в Иерусалим. По време на глад пророк Илия се установил при бедна вдовица от Сарепта и в продължение на двегодишното му пребиваване при нея шепа брашно в делвата и малко дървено масло в гърнето послужили за неизчерпаем източник на продоволствие за него и нейния дом (3 Царств.17). Пророк Елисей се съжалил над вдовицата на един от пророческите синове, от която заемодателят се готвел да вземе двете ѝ деца за неплатени дългове, и извършил чудо с малкото количество дървено масло, останало в дома ѝ: то се увеличило до такова изобилие, че спечелените от продажбата му пари стигнали не само за изплащане на дълговете, но и останали за препитание на семейството (4 Царств. 4). Господ Иисус Христос от състрадание към Наинската вдовица възкресил сина ѝ, носен за погребение (Лук: 7:18). Осемдесетгодишната вдовица Анна, преживяла повече от шестдесет години в иерусалимски храм, била удостоена заедно със Симеон Богоприемеца да присъства на сретението на Богомладенеца Иисус, донесен в храма, и да познае в Него Месията (Лука 2:36). В първата църква бедните вдовици били “приглеждани” от вярващите (Деян. 6:1; 1 Тим. 5:16).

Посочените свидетелства и опитът на Божията благословия към вдовиците са много утешителни и поучителни за всяка вдовица. Тя трябва да бъде уверена, че Господ няма да лиши и нея от своята милост, както е бил милостив със Своите обещания към споменатите вдовици от Ветхия и Новия завет. Тези обещания имат сила и досега, защото изреклият ги Господ е вечен и неизменен. Но от само себе си се разбира, че Господ, верен на Своите обещания, е готов да изпраща Своите милости само на

онези, които се стараят да ги заслужат. Как именно трябва да постъпва вдовицата, за да привлече Божията благословия към себе си.

Както вече отбелязахме, вдовството е особено тежко в началото. Но и тогава вдовицата християнка не трябва да пада духом, да се предава на отчаянието. Тежката загуба на мъжа ѝ не може да не я кара да плаче. Да скърбиш и плачеш, не е грешно; но вдовицата би съгрешила пред паметта на мъжа си, ако тя допусне да бъде завладяна от тази скръб до такава степен, че да не може да се моли за него. Никога наш ближен не се нуждае от молитвите ни така, както в първите дни от смъртта си, когато над него се извършва съдът в другия свят и се решава вечната му съдба. Но върху кого в тези дни лежи дългът да се моли за умрелия, ако не върху онази, която е била най-тясно свързана с него? Тя е била спътница в земното му странстване - нима сега трябва да го остави и да не го последва на крилете на молитвата при преселването му в страната на вечността, за което той повече от всичко от спътник се нуждае. Истинската любов към онзи, чиято смърт оплаквате, трябва да се изразява в загрижеността за неговото вечно спасение и следователно - в молитвата за него, а не в безплодни сълзи на неутешима скръб. Такава скръб в по-голямата си част свидетелства не толкова за християнската любов към починалия, колкото за самолюбието на скърбящите. Защото какво е това, ако не израз на самолюбие, ако ние, скърбейки за умрелия, мислим не толкова за него самия, колкото за това, от какво сме се лишили без него, мислим за нашето нещастие, за нашата загуба? За съжаление скръбта за умрелите има в по-голяма част от случаите този самолюбив характер, съдейки по онези оплаквания и нареждания, в които тя се изразява обикновено: "На кого ме остави? Как ще живея без тебе?" Не така трябва да се изразява християнската любов: тя трябва да се излива със сълзи в молитва за починалия, а не в сълзи на малодушие

и скръб за своята съдба. Наистина ние не можем да бъдем равнодушни към своето положение, към своята участ, особено на вдовицата е несвойствено такава равнодушие; но тя изпада в тежък грях, ако в скръбта си с безпомощното си положение забрави за милосърдието на Господа, покровителя на сираците и вдовиците, и започва даже да роптае срещу Него. Не с ропот срещу Бога, а с преданост към Неговата Свята воля тя трябва да понася участта си. Нека над ковчегата на мъжа си, когото оплаква, тя изповядва заедно с Иов: “Господ даде, Господ и взе; да бъде благословено името Господне!” (Иов. 1:21). И в радост, и в мъка ние сме длъжни да благославяме Бог, помнейки, че и едното, и другото изпраща той и именно затова - да Го помним, да Го признаваме за виновник за нашата съдба. Дарявайки ни с радост, той иска да ни привърже към себе си с благодарност за тази Негова милост; отнемайки ни радостта, посещавайки ни с мъка, Той желае да пробуди у нас чувството на нужда от неговата помощ, от благодатните Му утешения; желае да се обърнем към Него с цялото си сърце и душа. Нека всяка вдовица помни това вразумяване на Промисъла и съгласно него да търси утешение в предаността на волята на Господа и в упованието на Него.

В по-нататъшното изложение на това как трябва да се държи вдовицата, ние ще следваме св. апостол Павел, който пише за нея в посланието си до своя ученик Тимотей: “А която е истинска вдовица и е останала сама, тя се надява на Бога и пребъдва в моления и молитви денем и нощем” (1Тим.5:5). “Истинска и е останала сама” - това означава, ако е бездомна, без големи деца и внуци, в дома на които, тя би могла да намери спокойно пристанище и добро съществуване. От само себе си се разбира, че ако всяка вдовица търси утешение в надеждата в Бога, то най-много самотната и безпризорната трябва да живее с тази надежда. Нейното положение е такава, че останала сама, без опора в хората, тя естествено трябва да се опре на

упованието в небесния Отец на сираците и защитника на вдовиците. Нека тя да не скучае без близки хора, в разговор с които би могла да намери утешение, нека търси това утешение в молитвена беседа с Господа; нека подражава на примера на благочестивата вдовица Анна, която служела на Бога с пост и молитва денем и нощем” (Лук.2:37). За по-голямо удобство в тези благочестиви занимания тя може да се отстрани от света в манастир, но може да устрои живота си по монашески и сред хората. Работата не е в манастирската рокля, а в монашеския благочестив дух, който може да одушевява и живеещите в света, както е одушевявал древните Божии угодници, известни под името аскети, живели сред хората строг монашески живот.

Светият Апостол предпазва вдовиците от сластолюбие: “Оная пък, която живее разпуснато, приживе е умряла” (1Тим.5:6). Под сластолюбие тук се разбира сладострастие, невъздържане в храната и пиенето, живот в разкош. Има такива жени, които само властта и строгостта на мъжа са удържали в границите на дълга и благоприличието; смъртта на мъжа развързва свободата им и те започват да водят още по-безпорядъчен живот, отколкото когато са чувствали над себе си притесненията и ограниченията. Такива сластолюбиви вдовици наистина са живи умрели за духовен живот, защото по думите на Апостола, “плътското мъдруване е смърт, а духовното мъдруване - живот и мир” (Рим. 8:6). А “делата на плътта са известни; те са: прелюбодейство, блудство, нечистота, разпътство” и т.н. (Гал.5:19-21). Затова Апостолът заповядва на епископ Тимотей да внушава на вдовиците да бъдат непорочни (1Тим.5:7).

По-нататък Апостолът говори за онези вдовици, които имали право да получават помощи и продоволствие от Църквата. Но съдейки по това, какво казва той за това право, можем да видим какви достойнства въобще трябва

да украсяват вдовицата. “За вдовица да се приема (т.е. да бъде в числото на признаваните от църквата) не подолу от шейсет години, водила един мъж” (1Тим.5:9). За нас е забележителен особено последният факт. Апостолът признава за достойно църковното признаване на вдовици, невстъпили във втори брак след смъртта на първия си мъж. Ясно е защо одобрява такива жени Апостолът: отказвайки се от втори брак, те показват в себе си силата на самообладанието и въздържанието. И в посланието до Коринтяни Апостолът съветва вдовиците да не встъпват в нов брак: “А на неженените и вдовиците казвам: добре им е, ако си останат като мене” (1Кор.7:8). Разбира се, вторият брак не е против закона, както казва същият Апостол: “Жената е свързана чрез закона, докле е жив мъж ѝ; ако пък умре мъж ѝ, тя е свободна да се омъжи за когото иска, но само в име Господне.” “Но - продължава Апостолът - тя е по-блажена, ако си остане тъй, според моето мнение; а мисля, че и аз имам дух Божий” (1Кор.7:39-40). Апостолът предпочита вдовството пред втория брак, както и въобще безбрачието пред встъпването в брак. “Неомъжената се грижи за Господни работи - казва той, - как да угоди Господу, за да стане света телом и духом. А омъжената се грижи за световни работи - как да угоди на мъжа си” (1Кор.7:34). По такъв начин въздържането от втори брак е голяма чест за вдовицата, ако с това са свързани желанието и ревността ѝ да употреби свободата си от брачни връзки за служене на Бога. Но тъй като не всяка вдовица може да се бори успешно с немощната си плът, няма да бъде грях, ако тя отново се омъжи. Но ако не се въздържат, нека се женят; защото по-добре е да се женят, отколкото да се разпалва” - казва за такива същият Апостол (1Кор.7:9). Както ще видим после, Апостолът предлага това на младите вдовици.

Понякога, решавайки се да встъпи във втори брак, вдовицата справедливо оправдава себе си с трудността

сама да възпитава децата, да води много и сложни стопански дела и с желанието си да намери опора в нов мъж. Но и от каквито подбуди да се решава на ново омъжване, тя трябва да бъде благоразумна в избора на мъж. Вдовец, имащ свои деца, не само не би я облекчил в затрудненията ѝ в семейните и стопанските дела, но би ги увеличил още повече. Възрастната вдовица също така би постъпила неблагоразумно, ако избере за мъж млад човек. Трудно е да се предположи, че при неравенството в годините той може да отговаря с взаимност на предразположената към него жена. Неблагоразумно би било също, ако богатата и заемаща видно положение в обществото жена е дала ръката си и правото да се разпорежда с имуществото ѝ на човек, който дотогава е служел на нея и на покойния ѝ мъж, прелъстена от външните му достойнства. Животът дава много примери, при които такива мъже, присвоили всичко в свои ръце, показват най-черна неблагодарност към жените си - в отношенията си към тях те стават толкова по-високомерни и по-груби, колкото по-смирено и по-скромно са се държали преди, с грубите си привычки, взети от предишната среда, те служат за съблазън на благовъзпитаните заварени синове и дъщери и като не съумяват да ги предразположат към себе си, започват да ги гонят, особено ако имат родни деца. Случва се също, че такива мъже в предишното си положение да ръководят делата, стопанството и домакинството, разпореждането с които изведнъж попада в техни ръце, бързо ги разстройват и докарват до просешка тояга жена си и семейството.

Изброявайки достойнствата на вдовицата, даващи ѝ право да бъде наглеждана от Църквата, Апостолът казва, че това право заслужава вдовицата “известна с добри дела: ако е деца отхранила, странници пригледвала, нозе на светии умивала (т.е. на вярващи); ако е на страдалци помагала и всяко добро дело усърдно следвала” (1Тим.5:17). Най-важното от всички тези дела е безспорно възпитание-

то на децата. То е трудно за бащата и майката, когато са заедно, а е още по-трудно за сама майка. Но колкото и големи да са тези трудности, вдовицата християнка не трябва да пада духом. Тя трябва да помни, че за нейните деца, лишили се от земния си баща, съществува никога неумиращият Небесен Отец. Неслучайно в Писанието Господ е наречен, както видяхме, Отец на сираците. Към този Отец нека тя сама се обръща с молитва за децата, нека научи и тях да се обръщат към Него: "...Баща ми и майка ми ме оставиха, но Господ ще ме приеме" (Пс.26:10). Нека вдовицата майка да си постави задача при възпитанието на децата да ги отгледа в Божията слава, да подготви от тях истински синове на Църквата и Отечеството. За постигането на тази цел ще ѝ се наложи да пролее много сълзи, да положи много тежък труд, но тя трябва да се утешава с надеждата, че проливайки сълзи, ще пожъне радост. Ще разкажем един случай, който се отнася до казаното. Един почтен мъж оставил след себе си вдовица и няколко малки деца. На вдовицата предстоял тежък труд - да се заеме с тяхното възпитание. Веднъж, като си легнала, тя никъкъ не могла да заспи от вълнуващите я тревожни мисли за сирачетата; цяла нощ плакала и сутринта заспала. Присънило ѝ се, че се намира в градина с много млади дръвчета; в корените им растели плевели, изтощаващи почвата; като се навела, тя започнала да плеви тази трева и толкова сълзи проляла при това, че намокрила земята. Сънят се прекъснал, но след минута тя пак заспала. Насън пак се озовала в същата градина, до същите дървета. Но сега вдовицата с учудване забелязала, че те са пораснали високо, широко са разпуснали клоните си, покрити с разкошни листа и натежали от плодове. Тя седнала под сянката на тези дървета и ето повял ветрец, разлюшкарал клоните и от тях паднали в краката ѝ много узрели плодове. Тя опитала тези плодове, намерила ги вкусни и казала: "Сега аз не съжалявам, че положих толкова труд за тези

дървета и ги поливах със сълзи, затова сега мога спокойно да седя под сянката им и да се наслаждавам на плодовете им.” Вдовицата се събудила. Сънят ѝ направил силно впечатление. Желаете да узнае няма ли той някакво значение, тя разказала съдържанието му на свещеника и чула от него следното тълкуване: “Младите дървета са твоите деца. Ти си длъжна, без да жалиш никакъв труд и сили, от ранна възраст да изкореняваш от сърцата им тръните на зло и да ги научиш да смекчат сърцата си с молитвени сълзи. Твоят труд и сълзи не ще бъдат напразно. Твоите деца ще пораснат в Божията слава, ще станат плодоносни дървета в градината на Христовата църква, а с това твое утешение е радост в годините на старостта.” Това предричане се сбъднало с точност.

Свети апостол Павел, давайки наставление на Тимотей за това какви вдовици трябва да приема в числото приглежданите от Църквата, не го съветва да приема млади вдовици. Опитът убедил светия Апостол в тяхната неблагонадеждност. Той видял, че младите вдовици са предразположени повече от другите към злоупотреба с покровителството на Църквата; живеейки за нейна сметка, те попадат в изобилие и са готови винаги да нарушат даденото от тях обещание да не встъпват в нов брак (1Тим.8:11) “те попадат под осъждане - казва Апостолът, - защото са отхвърлили първото си обещание” (ст.12) “Освен това, бидейки без работа, навикват да ходят от къща в къща”; и не само са без работа, но са и бърбиви, любопитни и говорят, каквото не подобава” (ст.13). За отстраняване на това зло Апостолът желае “щото по-младите вдовици да се женят, да раждат деца, да въртят къща и да не дават никакъв повод на противника за похула” (ст.14). Този съвет на Апостола важи за всяко време. Младата вдовица ще постъпи много благоразумно и по християнски, ако встъпи във втори брак и вместо да живее празен живот в самотност: задълженията на жена и майка, които ще поеме върху

себе си, ще искат от нея толкова труд и грижи, че няма да ѝ стигне времето и да ѝ дойде наум да търси развлечения в разпилян живот, в бързост, в събиране на вести, в клоки⁴ и подобни занимания, към които така лесно се хвърлят жените, не заети с нищо. Известно е впрочем, че не само млади, но и възрастни, особено бездетни вдовици са съпричастни към тези грехове, които Апостолът изобличава у младите. Разбира се, и те могат да се омъжат, съблюдавайки предпазната мярка, за която вече споменахме; но ако те нямат деца, по-добре е да се посветят на труд в полза на някое чуждо или роднинско семейство или на обществена благотворителност. В първите години на Христовата Църква от средата на възрастните вдовици били избирани така наричаните дякониси (служителки). Задължението им се състояло в това по поръчение на Църквата да се грижат за болните, за бедните, за пленените, да служат на жените при кръщавка при потопяване в купела на кръщението, а така също в домашна обстановка да ги подготвят за кръщението с наставления във вратата, да наблюдават за благоприличието им в храма. С течение на времето в Църквата била закрепена длъжността дякониси. Но в по-късно време службата на дяконисите отново възникнала в Западната църква : отначало били открити в женските манастири, а след това се появили и много самостоятелни дружества на дякониси на Запад. Ето в какво се състои длъжността на съвременните ни западни дякониси. Тяхното служене на близките в различните им телесни и духовни нужди са: грижа за бедните, за болните, утешение на скърбящите, привеждане на пътя към истината на лица, предали се на пороците; възпитание на безпризорни деца и поправяне на деца с лоши наклонности. Трябва да желаем и у нас да има успех подобни човеколюбиви дружества, началото на които впрочем е положено от така наречените милосърдни сестри и състрадателни вдовици. За никого не е по-добре, отколкото за бездетните вдовици да постъпят в тези дружества.

Глава III

За вторите бащи и мащехите, за доведените и заварените синове и дъщери

Обещанието на овдовелите да не въвеждат в дома си мащеха. Вторият брак. Одобрение на вторите бракове от Писанието. Порасналите доведени и заварени синове и дъщери. Неблагоразумното участие на странични хора в семейните работи. Божията власт над сираците. Неравенството между родните и неродните деца. Как трябва да постъпват вторият баща и мащехата с чуждите деца. Когато сърцето не тегли към заварения или доведения син или дъщеря. Добрата и благоразумна мащеха.

Има мъже и жени, които, лишили се: единият - от нежната любима жена, а другата - от нежно любимия мъж, дават обещание да не встъпват в нов брак. "Не - казват те, - няма да въведа в дома си мащеха за децата си, няма да ги дам на втори баща. Аз сам, или сама, ще бъда за тях баща и майка заедно." И на много им се удава, с Божията помощ, да изпълнят обещанието си, дадено в първите минути на мъката от загубата на скъпия човек. Ние познаваме вдовици, които са отхвърлили изгодни предложения за нов брак и са посветили остатъка от дните си на благочестиви дела, на молитва за покойния мъж и пълни с любов и самоотверженост грижи за децата. Ние знаем и мъже, които, овдовели и млади, не са търсели нова другарка в живота, рядко са се показвали в обществото, старейки се всячески да избегнат срещи и познанства, които биха мог-

30

ли да ги доведат до нарушение на обещанието за вярност към покойната жена, и в грижата за децата, за тяхното възпитание, не са отстъпвали на друга майка. Но не всички овдовели остават във вдовство до края на живота си. Поради немощ в борбата с плътта, поради липса на навик за самотен живот, поради невъзможност да съвместят с много други задължения и работа постоянния и бдителен личен контрол на децата, много вдовци намират за необходимо да си потърсят нова жена: за осиротелите деца - нова майка, а за дома - стопанка. И много овдовели майки с желание встъпват във втори брак, за да намерят опора за себе си и покровител за децата си в новия мъж.

Свещеното писание на Новия завет не дава пример за втори брак между християните. Но то не счита за грях, ако един от съпрузите, след смъртта на другия, встъпи в нов брак. Свети апостол Павел казва: “Жената е свързана чрез закона, докле е жив мъж ѝ; ако пък умре мъж ѝ, тя е свободна да се омъжи за когото иска, но само в име Господне” (1Кор.7:39). Предлагайки на Епископ Тимотей да избира за дякониси стари вдовици (60-годишни), Апостолът намира като неблагонадеждни за тази длъжност младите вдовици и казва за тях: “И тъй, желая, щото помладите вдовици да се женят, да раждат деца, да въртят къща и да не дават никакъв повод на противника за похула” (1Тим.5:14). Във Ветхия завет е написана цяла книга в похвала на благочестивата Рут, омъжила се втори път след смъртта на първия си мъж и в този втори брак станала прамайка на цар Давид, от племето на който се родил Христос. Самият Давид бил женен за Авигея, вдовицата на Навал. Така в Писанието не само че нищо не се говори против втория брак, но той се и одобрява. Следователно нищо не може да се каже против тези юноши или девиси, които дават съгласието си за брак с вдовици или вдовци. Напротив, те даже правят добро, ако заедно с това поемат върху себе си задължението да заменят ба-

щата или майката на осиротелите деца, доколкото това е възможно за тях. Към такива втори бащи и мащехи могат да бъдат отнесени думите на Спасителя: “Който приеме едно такова дете в Мое име, Мене приема” (Марк 9:37).

Но трябва да подчертаем, че това високо дело е свързано с големи трудности. Те произтичат от различни страни. Да започнем с децата. Случва се, че на втория баща или мащеха се дават в наследство деца със занемарено възпитание при живите им родители или след тяхната смърт. На новите възпитатели, заели мястото на родния баща или майка, предстои тежък труд по превъзпитанието на такива деца и той се оказва или съвсем безуспешен, или извънредно бавно дава очакваните плодове. По такъв начин в първите дни от брачния живот невинаги се удава на втория баща или мащеха да изпитат щастие и радост, а понякога те леят и сълзи. Някои млади жени, като надникнат в сърцето на своя заварен син или дъщеря, изпадат в униние само при мисълта, че са поели върху себе си задължението на майка в отношението си към тях. Трудни са отношенията на втория баща или мащехата предимно с порасналия заварен или доведен син или дъщеря. Има случаи, при които те не искат да видят в семейството си втори баща или втора майка и ги приемат с недоволство и даже с враждебно чувство, особено ако не са много по-възрастни от тях; те се затрудняват как да ги наричат и без желание им казват “татко” или “мамо”. И често заради тези, най-скъпи на земята имена в семейството се вдига война и се повтарят неприятни сцени. Понякога роднините държат страната на децата от първия брак. Те се старят да наложат над тях своето влияние и всяват в сърцата им хладина към втория баща или мащехата. Неканени посредници, те научават от децата за отношението на втория им баща или мащехата към тях, с внимание изслушват оплакванията им и вместо да успокоят децата, още повече ги настройват против онези, от които се оплакват. Даже чужди

хора си присвояват правото да се намесват в работи, които не ги засягат. Всички искат да бъдат опекуни и защитници на доведения или заварения син или дъщеря. Ако родният баща или майка накаже детето, понякога даже и несправедливо, никой не обръща внимание на това. Но ако вторият баща или мащехата накаже макар веднъж заварения или доведения син или дъщеря, и то справедливо, такъв шум се вдига от всички страни, като че ли е извършена най-голямата несправедливост. “Ето - казват - какво значи нероден баща и неродна майка!” Колко много вреда нанасят на заварените или доведените синове или дъщери с неблагоприятното си вмешателство и съчувствие чуждите хора!

Встъпилите в брак с вдовец или вдовица понякога срещат пречки в самите себе си за установяване на правилни взаимоотношения в техните дела. Лошо е, ако между лицата, намиращи се в такъв брак, няма искрено доверие, ако едната половина, имаща деца от първия брак, подозира другата в липса на предразположеност към тях и поради пристрастие към децата си гледа през пръсти на неприличното им отношение към втория баща или мащехата; тогава няма надежда, че такъв брак ще донесе благословени плодове както за родителите, така и за децата. Тогава домът се разделя на партии и между тях се води студена или открита война.

Причина за семейните неуредици много често става неправилното разбиране на задълженията от втория баща или мащехата. Понякога те мислят, че нямат никаква власт над заварените деца и затова се отнасят към тях съвсем не по родителски. Те забравят или не искат да разберат, че са получили от Бога пълната власт над тях, по силата на съпругеския съюз с техния роден баща или майка, и са равнодушни към тях като към чужди деца. Те ги наричат деца на мъжа си или на жена си; не слагат пакостите им дълбоко на сърцето си и не противодействат на лошо-

то им поведение. Какво произтича от това? Децата, които не са признати за свои от вторите родители, от своя страна не ги приемат за родители и се обръщат към тях не така, както са длъжни да го правят. Накрая става така, че вторите родители търпят от тях явно пренебрежение и оскърбления и подтиснати от чувството на безсилието си, само въздишат и се оплакват. От само себе си се разбира, че съпружеските отношения в това положение стават не добри; и всичко идва оттам, че не е прието ясно и категорично решение за отношението към заварените или доведените деца.

Накрая в неблагоприятни отношения към заварените деца - попадат вторият баща или мащехата, когато вече сами имат родни деца. Много просто и разбираемо е откъде произтичат тези отношения: те предпочитат собствените си деца като своя плът и кръв пред неродните деца; към първите те се отнасят ласкаво, дават им предимство в храненето и обличането, възпитават ги много по-старателно и им приписват по-голямо наследство. Ако вторите родители нямат нагласата сами да допуснат таква неравенство между родните и заварените деца, то намират се хора, които успяват да ги склонят за това със съветите си, казвайки им: “Нали тези са твои собствени деца, а онези - чужди: как можеш да награждаваш от собственото си имение чуждите деца наравно с родните, твоите преки и законни наследници?” След такива внушения се случва така, че пристрастието към родните деца и несправедливостта към неродните настройват последните срещу първите, а така също и срещу втория баща или мащехата.

В такива подводни камъни се разбиват бедните хора! И особено забележително е, че повече се разбиват жените, отколкото мъжете. Името мащеха в историята носи помрачен вид, отколкото името втори баща. В Свещеното Писание наистина не се споменава за нито един злонра-

вен втори баща или мащеха. Но световната история е богата с подобни примери. Още древните гръцки предания представят мащехата в най-черни краски. При римляните изразът “да се оплача на мащехата” означавал да се оплачеш без резултат. Агрипина, жена на римския император Клавдий, отровила своя заварен син Британик, за да изкачи на трона родния си син. Известно е как се е отблагодарил и наградил своята майка Нерон. При германците Stiefkind (заварен син и дъщеря) означава точно сирак. В древните немски предания (саги) мащехата е изобразена като гонител на заварения син и дъщеря: тя ги отправя от родителското владение без всякакви средства и даже ги умъртвява. В руските пословици мащехата също е представена в непривлекателен вид: “Мащехата е добра, но не е родна майка”; “В гората - мечка, вкъщи - мащеха”. За съжаление опитът често потвърждава справедливостта на тези присъди - кому не е известно колко много мащехи, носещи името “майка”, остават без майчино сърце?

Как трябва да постъпват вторите родители, за да не се оплакват от тях доведените или заварените деца? Те трябва да ги приемат в името на Исуса Христа, ръководейки се от Неговите думи: “Който приеме едно такова дете в Мое име, Мене приема” (Марк 9:37). Този същият Бог, който подарява родните деца, дава и заварените деца. Затова нека вторият баща или мащехата да разсъждават така: “Тези деца са ми дадени дар от Бога; Той ми е дал властта над тях и вече няма кога да ги поиска от ръката ми. Бог, Който със Своето милосърдие е благоволил да Се нарече баща на еврейския народ, когато този народ сам за себе си, както и други народи нямали поради греховете си правото на свещеното име на Божии чедя; Бог, Който осиновил мен, бедния, падналия грешник, без всякаква заслуга от моя страна - този Бог ми е дал деца, които не са родени от мен.” Ето с какви очи си длъжен да

гледаш твоите заварени или доведени син или дъщеря. И ако ти е трудно да ги възпитаеш, не забравяй, че твоето възпитание е изисквало и изисква и досега още големи грижи от твоя Бог. Колкото се може по-често моли Господа да ти помогне да се отнасяш към дадените ти не родни деца с любовта на роден баща или родна майка. Всяка истинска любов произхожда от вечната Божия любов и се постига с молитва. И Господ ще чуе и ще изпълни тази молитва. Той с радост ще даде това, което представлява Негово присъщо свойство - любов. И ако заварените или доведените деца не ти лежат на сърцето и не можеш да ги обикнеш с бащинска или майчинска нежност, и ако те самите или роднините и познатите им поставят преграда между тях и твоето сърце, ти падни в подножието на Христовия кръст, скрий се от скърбите си под неговата благотворна защита и ще се спусне от Него върху душата ти прекрасният плод - любовта, онази същата любов, която издигнала Господа на висотата на кръста за спасението и щастието на всички нас. Господ се молел на кръста за Своите врагове: “Боже, прости им, защото не знаят какво вършат.” И твоите заварени или доведени син или дъщеря не знаят какво вършат, когато се отнасят към тебе хладно и даже с неприязън. Само се моли, както се молел Иисус, и Светият дух ще освети и изпълни с любов и мир душата ти. Най-много от всичко моли Господ да те направи твърд със своята благодат за изпълнение на поетите от теб задължения. Ти от опит познаваш слабостта и непостоянството на нашата природа. Божият дух дава искрено обещание за любов към изпълнението на това обещание. Ти изнемогваш в борбата с различни трудности и ту лееш тихи сълзи, ту се изчерпва търпението ти и думите на несдържан гняв се леят като река от гърдите ти. Не трябва да става и едното, и другото. Останни само под дървото на кръста и ще укрепнат отслабналите колене, поетите от теб задължения в отношението ти

към заварения или доведен син или дъщеря, то не само любовта към тях, а заедно с нея и справедливостта трябва да те ръководят в изпълнението на тези задължения. Помни, че властта над децата на твоята жена или на твоя мъж ти е дадена от Бога и затова поеми тази власт в твърда ръка. Бъди не само ласкав към тях, но и строг според справедливостта. Не искай те да те обикнат веднага с цялата нежност на детското си сърце; любовта им към теб ще расте според доверието им към теб, според това как те виждат опитите ти за любов и грижите ти към тях. Хората могат да осъждат твоето поведение, твоята строгост, да те порицаят за наказанията, на които понякога подлагаш поверените ти деца; върви по своя път, бъди твърд в благите си намерения и победата ще бъде твоя; твоята справедливост накрая ще бъде оценена, злите езици ще млъкнат и хората ще произнасят с почит името ти. Децата ще те разберат, ще приемат за справедливо твоето поведение в отношението към тях и от ден на ден ще се привързват към теб по-силно и по-силно.

За да бъде благотворно влиянието на втория баща или мащехата върху заварените или доведените син или дъщеря, родните им баща или майка трябва предварително да подготвят младите им сърца за възприемане на това влияние. Те трябва да ги предупредят, че са напълно съгласни да разделят своята власт над тях с техните втори родители. В противен случай не трябва да се очаква нищо добро. Ако например мъжът каже на мащехата: “Ти не трябва да изискваш нищо от моите деца, ти не трябва нищо да им нареждаш”, то и добрата мащеха няма да бъде в полза на децата. Никога не трябва да се произнасят такива и подобни на тях думи, особено на глас пред децата: те никога няма да ги забравят и ще бъдат източник на всякакви огорчения за мащехата. Мъдро и по християнски постъпват вторият баща или мащехата, ако се грижат да запазят в семейството си паметта за родния

баща или родната майка. Добрата мащеха винаги с желание припомня на децата онова време, когато е била жива родната им майка; тя споменава майка им само от добрата ѝ страна, без да си позволява да говори нещо, което би могло да представи покойницата в неизгодна светлина. По-добре е да се мълчи за грешките ѝ и за недобрите ѝ качества и постъпки, отколкото да се споменават на глас пред децата. Нищо така не отблъсква децата от мащехата, както студентите ѝ презрителни отзиви за покойната им майка. Ние познаваме мащехи, които в дните на църковния помен за родната майка на заварените си деца вземат искрено участие в молитвите на мъжа и децата си за нея, заедно с тях се молят за упокоение на душата ѝ в църквата, на гробището и къщи. Добрата и благоразумната мащеха запазва реда и обичаите, ако е възможно, въведени в дома от първата жена на своя мъж, майката на неговите деца. Всичко върви по старому, тя само продължава онова, което е започнала покойницата. Тя поддържа, доколкото е възможно, връзка с роднините на покойната и ако не смята за вредно, позволява на децата ѝ да ги посещават и да пътуват с тях. За доверието от едната страна се заплаща с доверие и от другата.

Господ не оставя без награда онези, които свято и честно изпълняват задълженията на втори баща или мащеха. Той ги награждава с благосъстояние в семейния живот, но най-голямата награда за тях е онази, за която се говори в думите на Господа: “Който приеме такова дете в Мое име, Мене приема” (Марк 9:37).

Какво щастие е да бъдеш в такава тясно общуване с Господа, заедно с Него да преминаваш пътя на живота си и под покровителството да достигнеш небесното пристанище. Вторият баща или мащехата, приемащи Самия Христа в лицето на децата, могат да не получат от тяхна страна благодарност и любов; те не трябва да се смуща-

ват от това, а да бъдат доволни само от тази награда, че приемат Христа. А какво ще стане, ако към тази награда се прибави не само уважението и любовта на децата към тях приживе, но и благодарната детска памет след смъртта им? Нима не е в най-голяма степен утешително да оставиш след себе си заварен или доведен син или дъщеря, които ще казват: “Нашата мащеха беше за нас родна майка, обичаше ни и се грижеше за наше добро, както невинаги обичат и се грижат родните майки.” Тази похвала е хиляда пъти по-скъпа от всеки великолепен надгробен паметник и от красноречив надгробен надпис.

Епископ Висарион

Глава IV

За свекървите и снахите

Избори на снаха от сина. Ревността на свекървата. Влиянието на майката върху мъжа. Средства за предотвратяване на кавгите. Властта вкъщи. Влизането на снахата в дома на мъжа. Едната е негова майка, другата е майка на собствените му деца. Любовта на снахата към свекървата. Смирение, снизхождение, отстъпчивост на снахата. Домашният покрив - светилище.

Неразбирателството между свекървите и снахите е обикновено явление в семейния живот⁵ и води до голяма неуредица в семействата. Откъде произлиза това печално явление, известно не само у нас в Русия, но и при други народи? Необходимо ни е да имаме ясно разбиране за причините на злото, за да видим после какви средства могат да се приложат срещу него.

Често това зло е следствие на факта, че снахата влиза в семейството без желанието на свекървата. Майките невинаги обръщат внимание на предпочитанията на синовете си при избора на жена. Изборът на сина например пада върху една, отличаваща се с лични достойнства жена, а майката иска той да се ожени за друга, имаща предимство пред първата с богатство или видно обществено положение. Упоритостта на майката накрая отстъпва на желанието на сина; със свито сърце тя му дава благословията си да се ожени за избраната от него, но я

приема в дома си и се обръща към нея не с майчина нежност, а с отблъскваща хладина. Снахата започва да изпитва на всяка крачка неразположението на свекървата си към нея и отначало безмълвно понася мъката си; после загубва търпение и сама започва да досажда на свекървата, като още повече я настройва против себе си.

Много често кавгите между свекървата и снахата произлизат от това, че свекървата гледа с ревност и недоволство на любовта на сина си към жена му. Докато той е бил ерген, сърцето му неразделно е принадлежало на майката му. Сега любовта на сина ѝ към нея тя трябва да дели с жена му, която не е понасяла заради него нито опасности, нито грижи и труд. Най-хубавата и по-голямата част от живота си майката е посветила на възпитанието на сина си, неведнъж се е лишавала от сън и от удобства в живота заради неговото здраве и спокойствие. На нея ѝ е неприятно, че синът ѝ не се отнася към нея с предишната синовна нежност и тя излива яда си върху жената, успяла да привърже към себе си сина и да отслаби привързаността му към майката. Особено ако е угаждала на сина си, майката не желае да се съобразява с реда на нещата, осветен от самия Бог, Който, установявайки закона за брака, е казал: “Ще остави човек баща си и майка си и ще се прилепи към жена си” (Бит.2:24). Но често става и така, че вината за несъгласието със свекървата пада на снахата. Понякога тя действително забелязва или в пристъп на ревност само ѝ се струва, че мъжът ѝ повече се покорява на влиянието на майка си, отколкото на нея самата и снахата не може да прости за това на свекървата си - на всяка крачка се старее да ѝ напакости. Тя иска, каквото и да става, да бъде изключителна владетелка на сърцето на мъжа си, да отстрани влиянието на майка му върху него и оттук идва стълкновението между едната и другата.

Често причина за нередните отношения между свекър-

вата и снахата е управлението на дома и стопанството. С тази работа се е занимавала майката, докато синът е живял ергенски живот. Сега стопанка става снахата, която в новия дом не иска да се раздели с обичаите и реда, сред които е живяла в дома на своите родители. Всичко ѝ се струва не както трябва, тя иска да устрои и да приспособи всичко към своите привички и вкусове. А това не се харесва на свекървата. Трийсет или четирийсет години тя е живяла в един и същи дом, сред една и съща обстановка, привикнала е към известен ред. И затова всяка най-малка промяна ѝ е неприятна. Известно е, че старият човек много по-трудно отвиква от онова, към което е привикнал, отколкото младият привиква към онова, което за него е ново. Справедливостта и благоразумието изискват в този случай от снахата да бъде колкото се може по-отстъпчива към онази, която е по-възрастна от нея, да се старае отначало да спечели доверието и благоразположението ѝ към нея и след това вече да пристъпи към нововъведения в домашния живот. Но случва се и обратното - и мирният дотогава семеен покрив се превръща в място на ожесточена война между свекърва и снаха.

Недоволството между тях невинаги започва веднага. Понякога в началото те са много доволни една от друга и не могат да се нарадват. Струва ти се, че между тях няма да възникнат никакви, опасни за семейното спокойствие недоразумения. Но минава известно време и отношенията се променят. Младата жена, за която новото жилище в началото се оказва рай, забелязва, че в този рай има не само рози, но и бодили. Тя започва да се убеждава, че свекървата не е родна майка, и дава воля на сълзите си само при спомена за оставения от нея роден дом, в който живяла безгрижен живот под крилото на любящата си майка. И свекървата започва да си спомня със съжаление старото време. Част от предишните отегчителни грижи за дома и стопанството е свалена от нея; но заедно с

42

това тя трябва да се раздели с предишната свобода, с която се е ползвала като единствена стопанка. И ето недоволните една от друга свекърва и снаха споделят мъката си с приятелки и познати, а приятелките и познатите се ползват с откровеност и доверие към себе си понякога само за да се намесят в семейни дела; макар че със своята намеса те още повече разстройват съгласието между свекърва и снаха. Отношенията между тях стават много обтегнати и накрая - враждебни.

С неразбирателството между свекървата и снахата се трови семейният живот, затова си заслужава да помислим за средствата за предотвратяване или отстраняване на това зло. Къде и в какво да ги търсим?

Ще започнем от свекървата. Без съмнение тя трябва да цени привързаността на сина си към нея и да се старае да я поддържа, но би било несправедливо в голяма степен, ако тя иска да остане главният и даже изключителен предмет на привързаност на сина и тогава, когато той се е оженил. В това, че синът оставя майка си и баща си и се прилепва към жена си, майката трябва да вижда Божиата воля и да ѝ се покорява смирено, без да се огорчава от намаляването на привързаността на сина ѝ към нея. Нека тя да подражава на примера на Ноемин, която била свекърва на Рут, прамайка на цар Давид. Синът на Ноемин, мъж на Рут, починал. Овдовялата снаха встъпила в нов брак, но свекърва ѝ не престанала да се отнася към нея като към родна дъщеря и в дома на втория ѝ мъж - Вооз - е образец на майчина любов и нежност. Тя нямала други родни деца, но Вооз и Рут я обичали като родна майка. Ноемин на никого не тежала в техния дом, не пречела на тяхното разбирателство с претенциите си и активно им помагала в благоустрояването на домакинството им. Когато на Вооз и Рут се родил син, Ноемин "взе детето и го носи в прегръдките си и му беше бавачка" (Рут 4:16).

Какъв трогателен пример за подражание на свекървите! Нека всяка от тях да отстъпи смирено първото си място в дома на снахата, ако синът ѝ е изцяло стопанин; нека с покорност на Божията воля да казва: Тя (сняхата) трябва да расте, пък аз да се смалявам” (Иоан 3:30); нека не се оскърбява, че синът ѝ разделя властта в дома не с нея, а с жена си; нека се старее да бъде полезна за дома не в качеството си на господарка, а на опитен и добър съветник и помощник на двамата. Където свекървата и снахата, и двете, искат да господстват, там не може да има мир и ред. При намаляване на значението ѝ вкъщи свекървата трябва да се утешава с това, че ѝ остават по-малко житейски грижи и следователно повече време на стари години да се подготви за вечността. Благат е онзи, който в края на трудовия си, изпълнен с житейски тревоги и безпокойство живот е приведен от Господ в спокойно състояние и открива възможност безпрепятствено да се заеме само с благочестиви дела за душевното си спасение, с грижи да задържи живота си в мир и покаяние.

От майката на мъжа ще се обърнем към родителите на жената. Изпращайки своята дъщеря в ново жилище, те са длъжни да я напътстват с наставления за кротост и смирение. Те не трябва да настояват да бъде въведен там такъв ред като в техния дом. Нека тяхната дъщеря помни, че тя отива не в своя дом, а в дома на мъжа си. Тя трябва да се приучи към реда и обичаите в този дом само ако те не са противни на съвестта ѝ и имат невинен характер. Тя е клонка, откъсната от родното си дърво - от родния си дом - и присадена в друг дом. Откъснатата клонка не може да живее със сокове от предишното дърво, тя трябва да се храни със сокове от корените на новото дърво, към което е присадена. Родителите трябва предварително да внушават на своята дъщеря, която се омъжва, че те не желаят да задържат сърцето ѝ в своя дом и не искат от нея да бъде

посредница между двете семейства. Те трябва да ѝ кажат: “Чуй, дъще, и виж, наклони ухо и забрави твоя народ и дома на баща си” (Пс.44:11); те са длъжни да ѝ напомнят дълга ѝ - изцяло да принадлежи на своя мъж. В дома на мъжа ѝ може да я постигне някаква мъка, не може без това; тя не трябва всеки път веднага да отива в дома на своите родители, за да я изплаче пред тях и после с облекчено сърце да се върне при мъжа си. Навикът за тези отлъчки може да действа много вредно върху привързаността на мъжа ѝ към нея и на самата нея към мъжа ѝ и да я постави най-неизгодно положение между двете семейства, така че за нея може да се каже: от един бряг отплува, до друг не доплува.

Какъв светъл пример за родителите и омъжените им дъщери дават в това отношение благочестивите хора на Ветхия завет. Ватуил и неговите домашни гледат на Ревека, мома за омъжване, като на съвършена издънка от родното дърво. Изпращайки я в далечна страна, при годеника ѝ Исаак, те не ѝ говорят, че в случай на мъка и нужда родителският дом може да бъде за нея безопасно убежище. Тъстът и тъщата на младия Товия, Рагуил и жена му Анна, при раздялата със своята дъщеря ѝ внушават да оказва почит към родителите на мъжа ѝ като на родни майка и баща. Впрочем новите отношения не трябва да отслабват любовта и уважението на дъщерята към собствените ѝ родители. Те ще имат още по-голямо право на това, колкото по-грижливо и по-благоразумно са се постарали да устроят съдбата ѝ. Само тя не бива да забравя, че преди всичко е жена на своя мъж, а после - тяхна дъщеря. Добрите отношения между свекървата и снахата зависят също в значителна степен от мъжа. Той е в средата между тях. Едната е негова майка, другата - майка на неговите собствени деца. Той трябва да обича и двете и да поддържа между тях сърдечна откровеност.

Той трябва да се старае да предотвратява възможните недоразумения помежду им, а възникналите да прекратява с безпристрастно и спокойно посредничество между тях - най-вече с молитва пред Господа, да изпрати Той в смутените им души Своя благодатен мир и любов. Лошо е, ако мъжът, вместо да бъде безпристрастен съдия на взаимните недоразумения, днес вземе страната на едната, утре - на другата; днес показва предразположението си към едната страна, утре - към другата; днес обижда жена си заради майка си, утре - майка си заради жена си или, обратно, винаги държи нечия страна в обида на другата. Тогава семейният покрив ще представлява жалко зрелище на рухване на всякакъв род безредие и разстройване. Тогава се отдалечава от него и Божията благословия.

Накрая и снахата трябва от своя страна да употреби всички възможни сили за уреждане и поддържане на миролюбиви отношения със свекървата. Божието слово ни представя в лицето на Рут прекрасния образ на снахата. Тази моавка и езичница почита и обича майката на своя мъж - Ноемин - като родна. И след смъртта на мъжа си тя продължава да я почита и обича, макар че не очаква нищо от нея. Мъжът на Рут бил природен евреин, преселил се с баща си Елимелех, майка си и брат си в Моавската земя поради неплодородие в родината си. Двете снахи, привързани към нея, я последвали. По пътя Ноемин успяла да уговори едната от тях - Орфа, да се върне къщи, но другата - Рут, въобще не се съгласила да се раздели с нея. "Където идеш ти, там ще дойда и аз и дето живееш ти, там ще живея и аз, твоят народ ще бъде мой народ, и твоят Бог - мой Бог; и дето умреш ти, там и аз ще умра и ще бъда погребана; нека Господ ми стори това и това....; само една смърт ще ме раздели от тебе" (Рут. 1:16,17). Така ли постъпват снахите в наше време? Рут казва, че само смъртта може да я раздели със свекърва ѝ. А в наше време има такива снахи, които с нетърпение

чакат кога ще умре свекървата. Рут, преселила се с Ноемин в нейната родина Витлеем, ходи на полето на Вооз по време на ечемичната жътва, събира класове подир жетварите и добития хляб радушно дели със свекърва си. А в наше време се срещат снахи, които от нищо не се отказват заради себе си, а за свекърва си са много пресметливи и с голямо нежелание ѝ дават препитание.

Всяка снаха е длъжна да обича и уважава свекърва си като родна майка. Мъжът и жената са една плът, следователно и родителите им са общи. Не само от вежливост снахата трябва да нарича майка своята свекърва. Тази майка ѝ е дала мъж; тя го е носела под сърцето си, с мъчителна болка го е родила на белия свят, грижела се е за него, възпитала го е. Много качества, обичани от жената, той дължи на тази майка. Снахата трябва да нарича майка свекърва си, даже и тя да е с тежък и капризен нрав. Нали ако нейната родна майка имаше подобен нрав, тя, разбира се, би сметнала за престъпление да се обърне срещу нея. И така нека знае снахата, че свекърва ѝ за нея е също като родна майка по силата на брачния съюз с нейния син.

По тази причина жената повече от всичко трябва да се въздържа от престъпното желание да възбуди в сърцето на мъжа си неприязън към неговата майка. До нищо добро не би довело това - тя напразно ще си въобразява, че любовта на мъжа ѝ към нея ще нараства според нарасването на охлаждане към майка му. Който заплати с неблагодарност за любовта, започнала от първата минута на живота му, в него не може да бъде трайна взаимността в любовта, възникнала в по-късно време. Поправеният любовта към майка си няма дълго да цени привързаността на жена си.

Тъй като несъгласието между свекървата и снахата може да бъде поддържано с одобрение или изразяване на съчувствие от странични хора, то снахата не трябва да търси това съчувствие с оплаквания пред своите роднини и познати. Тя не трябва да говори за свекърва си нито на

родната си майка, нито на сестрите си. Ако тя иска да се оплаква и да облекчи сърдечната си мъка с откровеност, нека се оплаква само пред Господа, с Него да сподели своята мъка и от него да моли сили да понесе огорченията. Решила да избере само Бог, за да Му повери своята семейна скръб, тя сама по-безпристрастно ще погледне на положението си и може би ще се убеди, че и тя не е съвсем права пред свекърва си. Пред Бога, всезнаещ и всеправеден, тя няма да посмее да изкаже болката си само в благоприятен за нея вид, както би направила това пред хората. Можем да склоним човека на своя страна с изкусна и пристрастна самозащита, но Сърцеведецът и нелицеприятният Съдия не можем да излъжем; следователно, преди да обвиняваш пред Него онзи, от когото си недоволен, първо трябва строго да попиташ своята съвест прав ли си ти самият, направил ли си всичко от своя страна, за да не дадеш повод на другия да те обиди; не си ли получил тези оскърбления с непредпазлива, неблагодарна дума или постъпка от твоя страна. Ако снахата поставяше себе си пред съда на Бога и на своята съвест всеки път щом има недоразумения, те ще бъдат все по-малко и по-малко. Смирението, снизхождението и отстъпчивостта са най-добрите средства за поддържане и възстановяване на разбирателството.

Най-опасно е да допускаш до себе си хора, остроото око и чувствителното ухо на които служат само за да всяват несъгласие в семействата. Подслушаните или подхвърлените новини бързо се разпространяват между хората и събуждат навсякъде съчувствие и любопитство. Тогава идват съседки и познати и едни с добродушие, а други злонамерено узнават от вас за семейната кавга, добавят към показанията ви нови сведения за особата, от която сте недоволни, и чрез това наливат масло в огъня и още повече усилват вашето недоволство. Вашата откровеност дава храна на нови сплетни. Казаното от вас в изблик на открито-

веност се повтаря на всеослушание от злите езици и в изкривен вид идва за сведение на не мирно живеещата с вас особа, като възпламенява до висша степен омразата ѝ към вас. Злото става непоправимо, и то поради невнимание от ваша страна в отношението с познатите. Домашният покрив трябва да бъде затворено светилище, в него не бива да има достъп за всички. Ако птицата излети от клетката, пак можеш да я хванеш. Но щом се е откъснала от езика ти непредпазлива или зла дума, тя се подхваща от други и вече не можеш да я върнеш.

Но да оставим наставленията и вместо тях ще посочим още един пример на снаха, достоен за подражание не по-малко от Рут. Моника, майката на блажения Августин, родена в благочестиво християнско семейство в африканския град Тагаст, на 21 година встъпила в съпружество с езичника Валерий, който бил на една възраст с нея. В един дом с тях живеела неговата майка, също езичница. Синът и майката били с остър и горещ нрав: веднъж били взискателни към прислужниците, карали се с тях, друг път им позволявали да своеволничат и да ги лъжат. Хитрите прислужнички много добре умеели да се ползват от това и изучили до тънкост слабите страни на своите господари. И ето влязла в дома снаха - една от онези, които са малко известни в историята. Набожна и благодушна, вежлива и благоразумна, смирена и кротка, трудолюбива и внимателна, тя въвела в домакинството нов ред. Слугините се бояли от нея, защото тя сложила край на мързела и лъжите им. Свекървата започнала да получава от тях доноси срещу снахата; тя лесно се разгорещявала - била спривава жена, а Моника наистина правела много неща не така както старата стопанка. Недоволството от снахата се превърнало накрая в непримирима вражда срещу нея. Но Моника успяла да победи свекърва си с търпение и кротост. Тя отговаряла с безмълвие на упреците ѝ, на гнева и несправедливостта ѝ винаги противопоставяла любезността и от-

стъпчивостта си. Какъв бил резултатът? Сърцето на свекървата се смекчило, тя оценила накрая достойнствата на своята снаха, престанала да слуша клеветите против нея и веднъж уговорила сина си хубаво да накаже слугините клюкарки. След наказанието им заявила, че и занаятци ще постъпват така с тях, ако я притесняват с клевети срещу снахата. Свекървата се убедила в правотата на Моника и в несправедливостта на обвиненията срещу нея. Между свекървата и снахата се въдворило сърдечно разбиране и когато снахата била осъществявана, свекървата винаги горещо се застъпвала за нея.

По примера на Моника трябва да постъпват със свекървите си всички снахи в света, ако искат да живеят с тях в съгласие. Ако с любов, търпение, смирение, любезност, услужливост тя е победила липсата на предразположение към нея у езичницата, то няма с тези същите оръжия снахите няма по-бързо да победят и да се примирят със свекървите си християнки? Трогателно е да видиш остаряла майка, която благославя на смъртния си одър своята дъщеря и ѝ казва: “Аз те носех под сърцето си, възпитавах те с молитва и любов; и ти оправда моите надежди в теб; твоята любов, почит и грижовност за мене бяха опора и утешение на моята старост. Сега аз отивам в друг свят. Господ обещава Своята благословия на децата, почитащи родителите си: Да благо ти будет и долголетен будети на земли.” (Да ти бъде добре и да живееш дълго на земята.) Да почива върху теб, дъще моя, тази Божествена благословия и да ти даде Господ да се свържеш с мене във вечното Му царство.” Но още потрогателно е, ако такава благословия от цялото си благодарно сърце изрече свекървата на своята снаха: “Присадена клонка, ти беше за мен родна дъщеря. В сърцето ти, пълно с любов към мъжа ти и родните ти баща и майка, оставаше място и за мен. Самоотвержено и с кротост ти понасяше моята слабост, капризите на моята старост. До

последната ми минута се молеше за мен, утешаваше ме, грижеше се. Да те награди Небесният Отец за всичко това, обещал да благослови децата, почитащи родителите си. Да бъдат за теб утешение твоите деца и внуци. Да те запази Господ във вяра и благочестие до края. Да ти дари Небесното Царство!”

Вярвай, читателю, че родителската благословия гради дома на децата, а проклятието им го разрушава.

Епископ Висарион

Глава V

Бездетните съпрузи

Недоволството на многодетните. Главната цел на брака е раждането на деца. Безплодието - източник на тревоги и огорчения. Утешението за родителите, загубили децата си. Безплодието на съпрузите като Божие наказание. Целта на брака не е само раждането на деца. Една забележка за бездетните съпрузи.

Има многодетни съпрузи, които са недоволни и роптаят срещу това, че имат много деца - тежи им издръжката и възпитанието им, често изливат яда си върху тях и им желаят смъртта. Ясно е защо това недоволство се среща между бедните хора, на които не е по силите да имат голямо семейство, да дадат на децата си прилично възпитание и да ги устроят, но за съжаление недоволни от многото си деца се срещат понякога и между богатите хора, на които Господ е дал и много средства, за да не са им в тежест децата. Живеейки за свое удоволствие, тези богаташи виждат в децата само пречка за себе си, рядко им се радват и възлагат всички грижи за тях на чужди хора - наемници. Ние вече говорихме преди колко непростимо постъпват бедните и богатите, когато роптаят против многото си деца.⁶ Сега ще обърнем вниманието на читателя върху друго, противоположно явление.

Хората са недоволни, когато Бог им е дал много деца; те са недоволни и когато Бог или ги лишава от деца,

или съвсем не им ги дава; едни се мъчат от деца, други - без деца. Ясно е защо се измъчваме без деца. Главната цел на брака е раждането, разпространението на рода. Господ е осветил и благословил тази цел още в рая, когато установявал брака. Бездетните съпрузи могат да си кажат. "Видно е, че ние не заслужаваме Божията милост, щом като Господ ни лишава и не ни дава деца: ясно е, че сме го разгневили." Мисълта за лишение от Божията благословия е тежка и поражда у тях скука, униние, а понякога и ропот срещу участта им. Децата причиняват много грижи и безпокойства на родителите - това е истина, но те им доставят и много удоволствие със своята любов, невинност, простота, доверчивост, незлобивост, с проявата на разсъдък, с бърборенето си. Всички тези детски качества и действия невинаги интересуват страничните хора, но винаги утешават родителите вследствие заложената от самата природа сърдечна привързаност към родните деца. И не само удоволствие, а и нравствена добродетел се крие в тази привързаност. Тя научава съпрузите да ценят семейния живот, прави ги равнодушни към обществените развлечения, спасява сърцето им от закоравяlost и егоизъм. Достатъчно е да направим бегло сравнение между съпрузи, имащи деца, и такива, които са бездетни, за да се убедим, че в нравствено отношение положението на първите е много по-благоприятно, защото нравствеността намира повече храна за себе си в децата. Служейки като предмет на обща привързаност на родителите, децата в същото време са здраво звено, което ги обединява. Взаимната любов на бездетните съпрузи може да се поддържа с личните им достойнства, но тези достойнства невинаги са неизменни, особено физическите; раждането на деца, животът с тях дава на съпрузите нови подбуди за взаимно съчувствие - така да се каже, децата подновяват живота им. Животът без деца е неблагоприятен още и поради това, че навява мрачни мисли на

съпрузите относно бъдещето. Тези, които имат деца, се утешават с надеждата, че ще видят в тях опората за себе си на старини, онези, които ще ги хранят и успокояват, а след смъртта си - наследниците на доброто им име и на материалната им собственост. За бездетните съпрузи не съществува такова утешение. Мисълта, че на стари години те ще зависят от чужди хора, макар и от роднини, които не могат да заменят родния син или дъщеря, че те нямат преки наследници - тази мисъл нерядко трови щастието на съпрузите и служи за източник на много тревоги и огорчения.

Затова не можем да не съжеляваме бездетните съпрузи. Някои от тях са имали деца, но са ги загубили, други въобще не са изпитали щастието да ги имат. Ще кажем няколко думи за утешение на едните и другите.

Колкото по-голяма радост и утешение е доставяло детето на родителите си, толкова по-болезнено отеква в сърцето им неговата загуба, толкова повече чувстват те своята самотност. Неумолимата ръка на смъртта, този безмилостен градинар, не е позволила на младата фиданка да расте около старите дървета и го е посякла до корена. Какво можем да кажем за утешение на хората, преживяващи подобни загуби? С какво да утешим бедната майка, която не може да си спомни без горчиви сълзи своето детенце, неговата разумност, веселия му характер, бърборенето му и т.н. Казват: "Времето е най-добрият лечител. Няма мъка, която е безопасно да се занемари и физическа болка, която да се предостави на времето за да я излекува. Така не е безопасно да се предостави на времето и утешението на душевната скръб. Преди то да донесе това утешение, тя може да сломи и най-здравата душа, да се обърне в постоянно унило, мрачно настроение и дори в отчаяние. Вярата е обилният и верен източник на утешения във всички скърби. Много по-благонадеждно е да почерпиш утешение от този източник, отколкото да го

чакаш само от времето. На един духовник се наложило някога да утешава майка в силната ѝ скръб от преждевременната смърт на единственото ѝ дете. Искрено съчувствайки на мъката ѝ, Божият служител се молел с нея, привеждал ѝ мисли от Словото Божие и всячески се стараел да внуши покорност на Божията воля, но всичко било безуспешно. Накрая той ѝ разказал притча за един човек, водил пастирски начин на живот. Този пастир имал много деца и едно от тях починало. Бащата бил безутешен - починалият син му бил най-мил от другите деца. И ето веднъж се явил при него непознат с важен и почтен вид и го поканил на полето. Пастирът го последвал. Била нощ. По пътя непознатият не промълвил дума, докато не стигнали до стадото овце, което принадлежало на пастира. Гледайки стадото, непознатият казал на пастира: “Ако започнеш да избираш между агнетата от това стадо, ти, разбира се, ще имаш правото да избереш най-хубавото. И никой не би посмял да роптае срещу теб, защото стадото е твое, ти си неговият стопанин. Защо тогава ти самият роптаеш и скърбиш, че добрият пастир на словесните овце, Господ Иисус Христос, е взел една от тях, която ти си възпитавал за него и която той е приел като достойна за лика на избраните в Небесното Царство?” Като казал тези думи, непознатият изчезнал, но в сърцето на бедния баща се разляло голямо утешение. В думите на непознатия се крие утешение за всички, на които преждевременната смърт е отнела добрите деца. Взел ги е при себе си на небето добрият пастир, Господ Иисус Христос. Той обичал децата по време на земния Си живот и казвал на тези, които не ги допусkali до него, с негодувание: “Оставете децата да дохождат при Мене и не им пречете, защото на такива е царството Божие” (Марк 10:14). Нека си спомнят тези думи на Иисуса Христа безутешно скърбящите за починалите си деца: в тях се съдържа и кротък

упрек за неразумната им жалба за отишлите при Него деца и заедно с него и утешение, защото децата им вече са достигнали обещаното им Царство Небесно. Вярващият трябва по-скоро да се радва за децата, блаженстващи на небесата, а не да скърби.

Предлагаме още един подобен разказ за утешение на родителите, скърбящи за смъртта на своите деца. Един благочестив мъж имал двама сина, прекрасни юноши, възпитани в страх от Бога, радост за бащата и майката. Бащата тръгнал на далечен път. В негово отсъствие малко преди да се завърне, починали и двамата сина. Майката, боязлива и покорна на Божията воля жена, се разпоредила да измият починалите, да ги изнесат в специална стая и да ги покрият с бяло платно. Върнал се бащата, поздравил се с нея и първият му въпрос бил: “Къде са синовете?” Майката казала: “Преди да отговоря на твоя въпрос, искам да ти съобщя нещо важно и да ти задам аз един въпрос. Отдавна един богат човек, готвейки се за път, ми остави на съхранение съкровище и ми каза, че ще си го поиска от мен след пристигането си. В твое отсъствие той идва и си го взе обратно. Аз му го върнах. Добре ли съм постъпила?” - “Как иначе си могла да постъпиш? - отговорил мъжът. - Ти не си крадла, та да задържиш или да скриеш чужда вещ, поверена ти на съхранение.” Като чула тези думи, жената завела мъжа си в стаята, където лежали телата на починалите синове и свалила от тях покривалото. Бедният баща извикал високо: “Ах, децата ми, моята радост, моята младост в старостта ми! О, аз съм беден, самотен!” Тогава жена му, посочвайки покойниците, го прекъснала с думите: “Ето съкровището, което Сам Господ Бог повери на мен и на теб. Той дойде за него и си го взе при себе си. На теб ти се стори неуместен моят въпрос; за тебе беше невероятно, че аз мога да съжалявам за това, че съм върнала на притежателя неговата вещ. Защо ти самият съжаляваш и високо се жал-

ваш, че Бог е взел от нас дадените ни от Него деца?” Старецът се опомнил и макар да скърбял за децата, стопявал скръбта си в смирена покорност на Божията воля. По този начин трябва да се утешават и всички родители с подобна мъка. Те не трябва да забравят, че техните деца са се родили за Бога и че на Него принадлежи най-голямото право на тях. Той ги е създал, запазил и изкупил. Родителите са всъщност само опекуни, а децата - повереното на техните грижи имущество. Ако Бог си го поиска обратно, никой няма право да роптае. За съжаление има бащи, и особено майки, които, лишили се от децата си, прекарват останалия си живот в траур. Например има майки, предимно от висшето съсловие, които окачват в стаята си портрета на починалия си син, не свалят очите си от него и с жив спомен за неговия живот, смърт и погребение се терзаят постоянно и разяждат незарасналата сърдечна рана. Но това е езичество, а не християнство; тук не се вижда християнското упование. Думите на Символа на вярата: “Очаквам възкресение на мъртвите и живот в бъдния век”, за такива майки е празен звук. Вярващият, макар и да плаче за умрелите, в същото време вдига очи нагоре, към живеещия на небесата и се утешава с молитва за починалите. Молитвата е най-действеното средство за общуване с Бога и чрез Бога с онези, за които се молим. Загубил възможността за видимото, осезаемото общуване с отишлите си, вярващият чрез молитва влиза в живо духовно общуване с тях и живее с упованието, че Господ ще му даде възможност отново да види онези, чиято загуба той оплаква.

“О мене не рыдайте, плача бо ничтоже начинах достойное, паче же самих себе согрешающих плачите всегда, сродницы и друзи, умертий зовет младенец: яко да искуса не возьимете мучения.”⁷

Тези думи на църковната песен трябва да вземат присърце всички родители, оплакващи преждевременната

смърт на своите деца. Вместо да се предават на безутешна скръб, родителите трябва да се заемат с изпитание на самите себе си: няма ли у тях самите нещо, достойно за скръб и плач; длъжни са да се обърнат към себе си и да попитат не иска ли Господ да им даде някакво вразумяване с тази тежка загуба, която те оплакват; трябва да молят Господ за това, кръстът, който им е изпратен, да не се окаже безполезен за тях. Наистина преждевременната смърт на децата понякога се допуска от Бога за наказание на родителите поради пристрастието им към тях водещо до тяхното обожаване, а също и за това, че родителите са имали намерение да възпитават децата си не за Бога и в Негова слава, а за света и неговата суетност. Нека те видят в това наказание и милостта на Господ към тях, призоваващ ги към признаване на своята вина и разкаяние.

Понякога чрез ранната смърт на децата Господ иска да привлече към вярата и благочестието самите родители. Когато овцете се инатят да влязат в новата кошара, тогава опитният овчар взема на ръце агънце и го внася вътре. След агънцето бърза първо майката, а след нея и цялото стадо. На тези упорити овце приличат много християни. Те не показват стремеж към вечните обители в дома на Небесния Отец, гледат към тях с окоето на студения и съмняващ се разум. Сърцето им живее на земята и е привързано към нея. Тогава добрият Пастир - Господ Иисус - взема от тях едно или всички деца и ги възнася във вечните покрови. В резултат на това бащите и майките, досега равнодушни към своето спасение, насочват желанията и сърцето си там, където се е преселило от тях детето им, при неговия ковчег и гроб те се научават да вярват, да се надяват и да се молят. Примера на родителите следват и останалите им близки.

Преждевременната смърт на децата може да бъде също така жест на особено милосърдие на Господ към тях - би могъл да ги очаква живот, пълен с изкушения,

съблазни, напасти и мъка. Господ е знаел това и по Свое-
то милосърдие ги е избавил от всички тези опасности,
вземайки ги при себе си. Сега те предстоят пред Божието
лице и пеят с Ангелите чисти песни на възхвала и благо-
дарност към Господ. За тях не съществуват изкушения и
съблазни, така им е хубаво, както на нито един човек на
земята! При това да скърбят безутешно за ранната кон-
чина на децата, би било несъвместимо с любовта на ро-
дителите към тях. Освен това смъртта на децата, струва-
ща ни се преждевременна, всъщност за тях е своевременна,
ако те и в млада възраст са достатъчно съзрели за Небес-
ното Царство. Някой доживява до дълбока старост и все
още не се оказва готов към преминаване във вечността, не
успява да се възползва от милостта на Господ, Който тол-
кова дълго очаква от него плодовете на покаяние. А друг
в ранна младост дава плодове на благочестие и доброде-
тели, достойни за старческата възраст. Защото “безпо-
рочният живот е възраст на старостта” (Прем. 4:9). Ук-
расеният от такъв живот е “достигнал съвършенство в
кратко време, той е навършил дълги години”. Той рано е
успял да угоди на Господ, “затова и побързал да излезе
изсред нечестието” (Прем. 4:13,14). Каквито и да са пъти-
щата на Божия промисъл в ранната смърт на децата, ро-
дителите могат да бъдат уверени, че във всеки случай
Господ постъпва премъдро и милосърдно и затова като
Иов, загубил всичките си деца и имуществото си, трябва
да изповядват: “Господ даде, Господ и взе. Да бъде благо-
словено името Господне” (Иов. 1:21). Родителите, пона-
сящи с преданост и покорност на Божията воля загубата
на децата си, не остават без утешение даже в сегашния
живот. Господ дарил на благочестивия Иов толкова деца,
колкото той имал и преди. По този начин Той може да
утеши и онези родители, които, изпитвайки нещастieto на
Иов, му подражават в благочестието. Обръщаме се към
онези съпрузи, на които Господ въобще не е дал деца.

Било време, когато на безплодието на съпрузите гледали като на позор и Божие наказание. Авраам се оплаквал на Бога за своето безплодие. Рахил настойчиво искала от своя мъж Иаков: “Дай ми деца; ако ли не, умирам” (Бит.30:1) Иаков се разгневил на Рахил и ѝ казал: “Нима аз съм Бог, Който не ти е дал плод на утробата?” (30:2). Анна, жена на Елкана, така страдала от своето безплодие, че пред скиинята молела не с думи Господ да ѝ дари син, а само със сълзи и от мъка нищо не яла. За Елисавета, жена на свещеника Захария, Ангелът казва, че мълвата я е нарекла “неплодна” (Лук. 1:36) и самата Елисавета наричала безплодието си “укор” (ст.25). При израилския народ такова виждане се крепяло на две основания: едното се заключавало в това, че раждането се признавало като главно доказателство за Божията благословия на съпружеския живот; другото - в обещанието за раждането на Месия от средата на израилския народ. Израилтянинът се утешавал с надеждата, че ако той сам не доживее до изпълнението на това обещание, ще доживеят децата и потомците му. Той приемал очакващата ги радост със сърцето си като своя лична радост. Оттук е ясно неговото пламенно желание да има деца и многобройно потомство. И на християнина е присъщо да има това желание с надеждата, че потомците му по време и вечност ще принадлежат към обществото на избраните. Но сега вече сред вярващите в Исуса Христа безплодието не се смята за нещастие и не е безчестие. Истинският християнин толкова високо цени най-голямото богатство - Единия Бог и Неговата благодат, че притежавайки това богатство, охотно понася лишението от всички земни блага, живее спокойно, без плътски деца. Обичайки Бог с цялата си душа, той се подчинява във всичко на Неговата воля и приема за себе си като най-добро всичко, което Му е угодно. Истинският християнин се радва на голямата Божия милост, когато има деца, но той смята за Божия милост и

когато няма деца.

За съжаление не всички християни се ръководят от толкова извисен начин на мислене, не всички християнски съпрузи понасят благодушно своето безплодие. То вече не може да бъде предмет за укор, както във ветхозаветните времена, но и сега дава повод за някои грехове, заслужаващи укор, от които бездетните най-много от всичко трябва да се въздържат.

Първо, те не бива да роптаят срещу Бога, да Му говорят с чувство на недоволство и като че ли упрек: “Ясно че Ти ни смяташ за недостойни да родим, отгледаме и възпитаем дете в Твоя слава.” Не трябва така категорично да съдим за Божиите пътища. Бог може да има и други, неизвестни причини, за да постъпва с нас не така, а по друг начин.

Второ, бездетните съпрузи не трябва да роптаят един срещу друг, да изразяват взаимното си горчиво разкаяние за сключването на съпружеския съюз, да се упрекват един друг за безплодието. Целта на брака се състои не само в раждането на деца, а така също и във взаимната помощ на съпрузите в духовните и телесните нужди. Жена ти не ти е дала деца, но затова пък ти е най-добрият съветник, утешител, сътрудник в житейските дела, помощник в делото за спасяване на душата. Това е равностойно на раждането на деца. Ако ви е мъчно, че нямате деца, защо увеличавате тази мъка с ропот, с яд един срещу друг, защо във вашата градина, в която не цъфтят тези прекрасни цветя, да отглеждате и тръни? Не трябва да забравяме и това, че децата, които ние толкова силно искаме да имаме, понякога се раждат само за мъка на бащата и майката. “И по-добре да умреш бездетен, нежели да имаш деца нечестиви” (Сир.16:4).

Трето, не се притеснявайте при мисълта, че вашето име и паметта му ще умрат на земята. Старайте се със своя живот да бъдете удостоени от Бога с Неговата ми-

лост то да бъде написано на небесата.

Четвърто, не поглеждайте криво братята и сестрите си и другите най-близки родственици, на които може да остане в наследство вашето имущество, ако вие починете бездетни. Работата не е в наследството, а в това как те ще използват наследството. Случва се, и то много често, че родните деца безразсъдно разпиляват даденото им наследство, докато в ръцете на непреките наследници то се употребява с полза за тях и за близките им. И така желайте не толкова да имате преки наследници, колкото вашите наследници, които и да са те, да са благонадеждни хора и благодарете на Бога, ако такива могат да бъдат и не вашите родни деца. Историята дава много примери, при които бездетните съпрузи са се развеждали поради нетърпеливото желание да имат наследници. Но колкото и благовидна да е в този случай целта на развода, тя не оправдава незаконното средство. Коего Бог е съчетал, човек не трябва да разлъчва. По-добре да няма наследници, отколкото да ги има въпреки волята и Божията благословия.

Някои бездетни съпрузи се боят от самотна и безпомощна старост. Наистина сред деца и внуци човек като че ли се връща към времето на своята младост. Той е обкръжен от младостта и сам се чувства млад. Той стои сред свежата зеленина със сняг на главата. За бездетните е чужда тази втора или трета пролет. На стари години те обикновено се страхуват или от пълна безпомощност, или от зависимост от чужда помощ, невинаги надеждна и искрена. Чуждите хора може би заради наследството ще бъдат около болничния одер и равнодушна ръка ще им затвори очите. Но за да не бъдат самотни и безпомощни на стари години, защо не се заемат с грижата в Божия слава за чужди деца като за свои, родни? Нека бездетните съпрузи в самото си безплодие да видят указанието на Промисъла, че трябва да употребяват дадените им сили и

средства в полза на другите. Нека пренесат любовта си, с която биха искали да обичат родните си деца, върху други. Нали в Божията църква, в обществото на вярващите в Исуса Христа не трябва да има чужди; всички трябва да се отнасят един към друг като родни, защото всички са Божии чеда в името на Исуса Христа, всички имат един отец - Бог, всички се причестяват от едно Тяло и една Кръв и чрез това стават като еднокръвни, всички са членове на едно църковно тяло, главата на което е Христос. По силата на този духовен съюз бездетните съпрузи трябва да изпитват сърдечна любов към всички християнски деца, особено към децата на своите роднини, приятели, познати. Нека те се молят с чуждите деца и да ги поощряват за молитва, нека да помагат на родителите им в контрола над тях, във възпитанието, в благоустройството на живота им. У когото децата видят бащино или майчино предразположение към тях, него ще обикнат със сърдечната си любов и ще го утешат в самотата и старостта. Разбира се, бездетните не могат да бъдат еднакво полезни за всички деца. Но малко ли са по света и даже близко около нас сирачета, и то - кръгли? Върху кого лежи предимно задължението да се грижи за тях? Върху тези, които нямат свои деца. В един дом няма деца, в друг - родители. Не се ли вижда тук Божията воля липсата на единия дом да се запълни от това, което има в другия дом? Но ако бездетните хора поемат върху себе си грижите за чужди сирачета, то, повярвайте, те няма да се оплакват на стари години от самотност и безпомощност. От опит е известно, че никой не цени благодеянията така, както сираците, отново намерили баща или майка. Впрочем тук трябва да дадем един съвет на бездетните съпрузи: ако те наистина искат да вземат и възпитат чуждо дете, то при избора си трябва да предпочетат малките деца пред порасналите, защото е много по-лесно да ги възпитат и да ги привържат към себе си. Някои съпрузи, не в първа младост, приближа-

вайки се даже към старостта, очакват, че Бог ще ги благослови с родни деца и заради тази надежда не се решават да поемат грижите за чужди деца. Разбира се, Бог може да изпълни надеждата им, но Той е милостив предимно към онези, които сами са милостиви към другите. И самата издръжка на чуждите деца ще бъде върната в повече, ако родят свои деца. Един свещеник чул веднъж следното оплакване от стара жена: “Приближавайки се към старостта, ние с покойния ми мъж решихме да си вземем сираче и след това съжалявахме, че сме се решили много късно. Да вземем малко детенце ние не се решихме - за това сме много стари. И ето ние приехме пораснало дете; но за съжаление забелязахме, че то не ни обича искрено - за него е по-скъпо наследството ни, отколкото ние, старците.” Да, доброто дело не трябва да отлагаме само заради това, че това отлагане може да бъде вредно за самите нас.

Богът на утешението и благодатта да дари на бездетните съпрузи утешение и радост, макар и чрез чуждите деца, да обърне сърцата на последните към първите; а имащите деца да съхрани от страшната участ да не ридаят в деня на Страшния съд: “Блазе на неплодни и на утробни неродили, и на гърди некърмили!” (Лука 23:29).

Епископ Висарион

Глава VI

Инвалидните членове на семейството

Убòгите. Причини за душевните и телесните недъзи. Отношението към инвалидите в семейството. Състраданието и уважението към инвалидите. Милосърдието към своите бедни братя. Всички хора - в Бога. Инвалидите - проповедници, които напомнят със своите състояние за нашата духовна ограниченост. Използване доверието на инвалидите за приближаване на душите им към Бога. Душата на недъгавия човек. Как инвалидите трябва да възприемат и да понасят недъга си.

Убòг означава това което и “нищ” (крайно беден, просяк). Но “убòги” (на руски език - у Бога) се наричат и хората с изключителни телесни или душевни недостатъци: слепите, глухите, немите, малоумните (идиотите), сакатите, болнавите и други подобни. Те се нуждаят от особено Божие покровителство. Ние ще говорим за тях като за хора с недъзи, във втория смисъл.

Винаги и навсякъде е имало и има много увредени хора, а в древни времена е имало даже повече, отколкото сега, защото днес са известни много повече средства за предотвратяване или лечение на някои физически недъзи (например слепота от перде на окото, гърбавост). Около Исуса Христа по времето на Неговия земен живот се тълпели много слепи, глухи, неми, куци, беснуващи и други нещастни: едни от тях сами идвали при Него, а други донасяли за изцеление. И в наше време има не малко

подобни страдалци: с тях са пълни обществените богоугодни заведения и частните приюти, но по-голямата част живеят в родните си семейства. Никакво обществено положение не спасява от инвалидност. На него са изложени децата на богатите, велможите и царете наравно с децата на последния просяк. Цар Саул, претърпял поражение от филистимците на Гелвуйската планина, сам паднал на меча си и умрял; синът му Ионатан също бил убит. Вестта за това бързо пристигнала при домашните на Саул; изплашени, те помислили, че при тях идва неприятелят след тази вест и побягнали. По време на бягството кърмачката на петгодишния син на Ионатан - Меморивостей се спънала и го изпуснала: от падането царският внук останал сакат за цял живот (2 Царств. 4:4).

Причините за телесните и душевните недъзи са различни. Има случайни причини като онази, от която осаканял внукът на Саул. Има причини, които се крият в природата на местността (например от тази причина зависи кретенизмът в Швейцария, в Сибир, на бреговете на Лена). Но често това нещастие и подобните на него са пряко следствие от греховете. Греховете на пианството и развратта се съпътстват понякога не само с изнемогване и отслабване на телесните сили и физически недъг, но и умствено затъпяване и лудост. Но в някои случаи хората страдат с душата и с тялото си вследствие на чуждите грехове. Например малко ли са сакатите от нечовешко отношение с тях? Малко ли са така наречените умствено увредени от ужасни побоища? Понякога телесните и умствените недостатъци и уродства са природни: хората се раждат с тях, както споменатият в Евангелието сляпороден, и то не без вина на голяма част от родителите. От баща и майка, пропаднали от пианство и сладострастие, се раждат тъпи и хилави деца. Такива деца са и плод от съпружества на близки роднини. Често и непосилната работа, налагана на жената, огорченията и побоищата от мъжа ѝ са причина

детето да стане изрод още в утробата на майка си. Накрая за причината да има хора с природни недъзи можем да кажем само това, което е казал Иисус Христос за сляпото рождение: "Нито той е съгрешил, нито родителите му, но това биде, за да се явят делата Божии върху му" (Иоан 9:4).⁸ Чудните Божии дела наистина се откриват в хората, поразени от недъг, когато те получават чудесно изцеление или когато с християнско благодушие и търпение в носенето на своя кръст поучават спасително здравите и с това съдействат за разпространението на Божията слава.

Поради каквито и причини да са се породили, телесните и душевните недъзи са кръст не само за инвалидите, но често и за цялото семейство, в което живеят. Как трябва да носи този кръст семейството. Как да гледа то на тези нещастни членове и да се отнася с тях?

Някои езически народи гледали на тях като на излишно бreme, от което трябвало по-бързо да се избавят и не смятали това за грях. Древните спартанци, които приемали съвършенството на мъжете като годност за военно дело и храброст, хвърляли в пропаст децата от мъжки пол, родили се хилави и сакати. Но Божият промисъл по чуден начин им показал веднъж колко неразумно и несправедливо е такова безчовечие. Някога в борбата със съседите си месенци (685-670 г. преди Р. Хр.) спартанците били така притиснати от тях, че се отчаяли със собствени сили да ги отблъснат. Те помолили атиняните да им дадат вожд за продължение на борбата с неприятеля. Атиняните с насмешка им изпратили куция стихотворец и певец Тиртей. И този по мнението на спартанците за нищо негоден сакат изпълнил това, което никой от силните и здрави мъже не могъл да направи: със своите внушения и стихове възпламенил духа на мъжество и войнска храброст и те победили враговете си.

Нечовешкото отношение към недъгавите е несъвместимо не само с християнството, но и въобще с естестве-

ното чувство на човеколюбие, присъщо особено на майките на тези нещастни хора. Удивителният в своята премъдрост и благод Господ е вложил в сърцето на майката особено влечение и любов към слабите, болнавите и сакатите деца. Подобно чувство на състрадание към тях, пречистено и осветено от християнската вяра, изпитва цялото племе, сред което живеят те. Жалко зрелище представляват недъгавите хора, наречени кретени, обитаващи долините на Горните Алпи. Те са по рождение малоумни и имат безобразна външност; общите ѝ признаци са: различна по големина гуша, отпусната набръчкана кожа, хилаво тяло, подпухнали клепачи, червени гноясали очи, дебел, висящ от устата език, плоско червеникаво лице, откосено назад чело и съвсем нисък ръст. Тези хора водят повечето безмислен живот и са много лакоми. Но тези недъзи и уродливости не само че не отблъскват хората, живеещи с тези жалки същества, но те се и привързват към тях. Всяко семейство, в което има кретен, гледа на него като на Божия благословия, отнася се ласкаво и внимателно се грижи за него; и чуждите хора смятат за най-голям грях да се надсмиват над кретените или да се отнасят презрително с тях. Подобно състрадание и даже уважение към недъгавите се среща в руското простолюдие. Има семейства, които не само че не се измъчват с тях, а ги обкръжават с всевъзможни грижи, почитайки присъствието им в своята среда като залог за Божията благословия. В древността не се гнусели от недъгавите като Христови братя и в отношението си към тях показвали поразително смирение самите наши царе. Например това е известно за цар Алексей Михайлович. Този благочестив цар, показвайки лично на антиохийския патриарх Макарий благоустроения от царски дарения Савино-сторожевски манастир, завел патриарха при парализираните и болни братя в манастира. Един от придружителите на патриарха, описал този случай, казва: “Някои от нас,

едва влезли в тяхното жилище, не можаха да изгърпят извънредно мръсния въздух и да понесат картината на тези недвижещи се страдалци. Но царят не обръщаше внимание на нищо, обхванат от желанието патриархът да се помоли за тяхното изцеление. Щом патриархът благославяше всеки поотделно, царят се приближаваше и целуваше по главата, в устата и по ръцете всички - от първия до последния. И чудно беше да се види толкова святост и смирение, макар че ние мислехме само за това как побързо да се измъкнем от това място. Но царят не се задоволи само с това: той поведе патриарха в килия, където се намираше болен брат, осем години инвалид в краката: вдигали го от одъра и го возели с шейна; той постоянно се молел смъртта да прекрати страданията му. По предложение на царя патриархът прочете няколко молитви над болния, даде му благословия и наставление. След това царят се приближи към страдалеца и както при другите, го целуна по главата, устата и ръцете. Излизайки оттук - завършва разказвачът на произшествието, - ние едва вярвахме на щастieto си да се избавим от този убийствен въздух”⁹

Пред вратите на нашите знаменити манастири и на техните храмове в дълги редици заедно с просяците седят сакати и други недъгави, които просят подаяние от богомолците. Много хора се възмущават от това зрелище, устно и писмено изразяват своето учудване защо манастирските началници не отстранят тези жалки същества от стените и оградите на манастирите, за да не безпокоят с воплите си слуха на богомолците, да не им разстройват нервите с вида на своя недъг. Но управителите на манастирите не обръщат внимание на подобни заявления от чувство на страх Божи и от човеколюбие. Те се боят да не оскърбят Бога със строги мерки срещу Неговите разумни твари, жалки по външен вид, но скъпи с отпечатвания в тях Божия образ и изкуплението им с цената на кръвта на Богочовека; те се боят да не лишат

самите себе си и манастира от Божията милост с немилостиви разпоредби по отношение на недъгавите. Не можем да не признаем за уважителни тези подбуди, според които манастирските началства не забраняват на бедните и сакатите да просят милостиня от богомолците, макар че може би е по-добре, ако при имотните манастири се устроят за тях специални домове. Освен това манастирските управители не се смятат в правото си да отстраняват сакатите от очите на богомолците в угода на някои гнусливи от тях. С това те ще лишат по-голямата част обикновени поклонници от възможността преди самото влизане в светилището на манастира за поклонение пред намиращата се в него светиня да извършат лично милосърдно дело към своите бедни братя, както за предпочитане пред делата на благочестие, угодно на Бога, и при вида на техните физически недъзи да въздъхнат за своята духовна ограниченост.

Човеколюбивите отношения към хората с физически и умствени недостатъци трябва да бъдат присъщи на роднините, живеещи в едно семейство с тях и общуващи постоянно с тях насаме. Но тази постоянна близост е и постоянен кръст, защото те искат непрекъснатата грижа за себе си, без да възнаграждават родното си семейство с никакви услуги от своя страна. Затова членовете на семейството, в което има недъгави, трябва да имат повече сила от страничните хора за човешко отношение към тях. Предимно роднините на хората с недъзи, живеещи с тях, трябва да се въодушевяват от Божия страх за изпълнение на християнските си задължения, да помнят, че всички хора са в Бога, колкото и да се различават един от друг във физическо, нравствено и обществено отношение; че те имат общ Отец и че както майката жали особено болнавите деца, така и Бог е приел хората с физически недъзи под своята особена защита. Така във Ветхия завет Той е осигурил честта и безопасността им със специ-

ални законоположения: “Глухия не хули и пред слепия не изпречвай нищо, о което може да се препъне; бой се от (Господа) твоя Бог. Аз съм Господ Бог ваш” (Лев.19:14). Колко трогателно е в този случай напомнянето за страха от Бога! Глухият не чува твоите злословия и насмешки, но ги чува всезнаещият Бог. Злословейки срещу глухия, бой се да не оскърбиш Бога, неговия Защитник и Покровител, и да не си навлечеш Неговия праведен гняв. Слепият не вижда кой му подлага камък в краката, за да се спъне и падне, но това безчовечие вижда Бог; Той вижда не само делата, но и съкровените помисли - бой се от Бог и от Неговия съд. Обиденият от теб слепец не е беззащитен - той ще изплаче от теб пред Бога, справедливия Съдия и Отмъстител, и затова ти не трябва да се надяваш на безнаказаност. Моисеевият закон заповядва да бъде предаден на тържествено проклятие онзи, който би искал да измами слепия на пътя: “Проклет да е, който отбива слепия от пътя! И целият народ да каже: амин” (Втор.27:18).

Нищо не трябва да ни отблъсква от хората с физически и умствени недъзи, нищо не може да оправдае нашето отвращение в отношението ни към тях. Грозотата им е неприятна за нашия поглед, обърканата им реч, дивите нечленоразделни звуци - за нашия слух, нечистоплътноста им - за нашето обоняние. Неприятното впечатление може да се засили и при мисълта, че физическият им недъг понякога е следствие от грехове и наказание за тях, че сакатите сами са се довели до жалкото си състояние. Но нищо не трябва да ги лишава от правото на нашето състрадание и грижа за тях. Естественото отвращение, възникващо при техния вид, ние трябва да предотвратяваме с мисълта, че те всички са Божии създания, украсени с Божия образ, всички те не са зверове, а хора, наши братя по плът и по благодат, получена в тайнството на кръщението. Нека погледнем безпристрастно самите себе си - ние, здравите по тяло и дух, толкова ли превъзхождаме

хората с физически недъзи, та да се гнусим от тях? Сериозно погледнато, всички ние, даже смятащите се за свършени между нас, сме с недостатъци, защото всички се раждаме със семената на болестите и смъртта и с душевно увреждане и въпреки изобилието на благодатни средства за възстановяване на нашето здраве никой не може да се похвали с душевно здраве. Ако някои хора с висока степен на духовно развитие се признават за първи грешници, то как трябва да гледат на себе си хората, които не само че не са равни на тях по духовна висота, но даже и не се стремят към нея? Но колкото и да сме жалки, колкото и да сме ограничени, Господ не се гноси от нас, търпи нашите слабости и грешки. Сам Божият Син се е унижавал да приеме върху Себе си нашето смъртно тяло и в него като нас е бил изкушен във всичко освен в греха (Евр.4:15); търпял е скърби и болести; страдал е и е умрял на кръста. Можем ли да изтърпим по-голямо унижение от Този, Когото ние изповядваме като предвечен и безкрайно свършен Бог, Творец на всичко живо, Царя на Небето и земята? И за кого Той е изтърпял безкрайното унижение? Заради нас ограничените хора. Ако Той, пред Когото сме прах, пепел и гнусота, не се е погнусил от нас, а ние се гнусим и се отвърщваме от сакатите наши братя, ние сме духовно осакатени подобно на тях. За нашата гнусливост, за нашето отвърщение не би се погнусил и Той, накрая от нас, когато дойде в славата си да ни съди за всички грехове, особено за греховете на немилосърдие към ближните.

Не, не трябва да се отвърщваме от хората с недъзи, а сме длъжни да се учим на смирение, когато ги виждаме. Със своето състояние те ни дават нагледен урок по смирение за всички нас! Различните случаи на физическа и умствена увреденост ни дават повод да съдим за различните прояви на нашата духовна увреденост. Затова, когато видиш сляп, задай си въпроса не си ли и ти сляп духов-

но, макар телесното Ти зрение да е задоволително? Който не вижда в творението Твореца, който в обстоятелствата на своя живот не вижда действията на Божия промисъл, който поради гордост не усвоява с вяра истините, открити в Божието Слово, не вярва на чудесата на Божията благодат, макар и да стават пред очите му - той и не иска даже да знае за тях, който не признава духа единствено поради това, че не може да го пипне, който от самолюбие не си признава недостатъците и греховете, който е потънал в мрака на невежеството по отношение на вярата, на заблуждението, суеверието, той е духовно сляп и е още по-нещастен, ако не признава своята духовна слепота.

Когато срещаш глух, задай си въпроса не си ли ти сам духовно глух. Който не чува гласа на Божията благодат, зоващ го към спасение чрез съвестта му, чрез благополучните и злополучните обстоятелства на живота, чрез обществените бедствия, които поради възгордяване или жестокост не приема вразумления и изобличения и негодува против изобличителите, който не се докосва до воплите на нуждаещите се, искащи помощ от него, до стонове на болните и умиращите, до риданията на плачещите, той е духовно глух.

Когато пред тебе стои ням, попитай себе си не приличаш ли ти на него въпреки разпуснатостта на езика си. Всички ние сме неми пред съда на Божията правда, защото, живеейки в грехове, не можем да кажем нищо за свое оправдание; всички сме длъжни да сложим пръст на устата си в знак на нашата безответност пред нелицеприятния Съдия; защото сме виновни пред него и с дело, и със Слово, и с мисъл.

Когато вървиш покрай силно изнемощял, болнав човек, който не може да стои на краката си, попитай се не си ли и ти поразен от духовна немощ, от духовно безсилие за борба с греха и за утвърждаване на себе си в подвизите на добродетелта. Не трябва ли да си признаеш с

думите на апостол Павел: "...Желание за добро има у мене, но да го върша, не намирам сили. Защото не доброто, което искам, правя, а злото, което не искам, него върша... С вътрешния си човек намирам услада в закона Божий, но в членовете си виждам друг закон, който воюва против закона на моя ум и ме прави пленник на греховния закон (Рим. 7:18-22,23).

Не се смей при вида на сгърчения човек, който не може да повдигне очи нагоре, а по-добре огледай своята душа не прилича ли тя на този нещастен човек. Пристрастието към земните блага и удоволствия не я ли е завладяло дотам, че тя вече не помисля за небесните блага и радости, не вдига очите си към Бога, живеещ на небесата, а ги приковава само към земята.

Не се смей при вида на куция, а по-добре помисли не си ли ти самият духовно куц, не мислиш ли, че можеш да съвместиш службата на Бога със службата на света, толкова ли обичаш доброто, че да не се отклониш на страната на злото при първото изкушение и съблазън.

Не се подигравай на малоумния и лудия, а по-добре разсъди не приличаш ли ти самият на тях, ако робски следваш безсмислените обичаи след модата с дрехи в ущърб на здравето и здравия вкус, ако насилствено се лишаваш от сън, прекарвайки нощите в увеселителни събирания, ако седиш на игралната маса по няколко часа подред, без да изправяш гръб, и със загубата си хвърляш в нищета себе си и своето семейство; ако се увличаш от необуздани пориви на гняв и в това състояние ставаш не по-малко опасен от беснуващия.

Не се подигравай на сакатия, а по-добре осъди самия себе си за това, че си изкривил в себе си чертите на Божия образ, погубил си дадените ти таланти, даровете на природата и благодатта.

И така хората с физически недъзи и умствена ограниченост са проповедници, които със своето състояние ни

напомнят за нашата духовна ограниченост и с това ни предразполагат към смирение и покаяние.

Но ние сме длъжни да гледаме на увредените преди всичко като на хора, които съществуват, за да показваме в дела любовта си към ближния. “А над всичко това облечете се в любовта, която е свързка на съвършенството” (Кол. 3:14). Без нея нямат цена високите духовни дарове и подвизите на самоотверженост (1Кор.13:1-3). И затова сме длъжни да благодарим на Бога, защото в лицето на инвалидите, с които ни се налага да живеем заедно, ни е дадена най-близка възможност да се научим на изкуството да обичаме ближните си със съвършено безкористна любов, защото тези хора или съвсем са лишени от възможността да ни платят за услугите и даже да ги оценят, или могат само да ни се отблагодарят с молитва. Тази любов е самоотвержена, защото те се нуждаят от грижа и наглеждане, както малкото дете от грижите на майка си, а понякога даже и повече, защото грижите за децата завършват или намаляват за майката с тяхната възраст, докато има инвалиди, които имат нужда от гледане до самата им смърт. Не се отегчавайте с труда, който полагате за живеещия с вас инвалид, съумейте да се поставите в такива взаимоотношения с него, че той да не се поддаде на изкушението с ропот срещу Бога, със завист към ближните да сравнява състоянието си със състоянието на хората. Слепият не вижда слънцето, пролетта и цветята, глухият не чува човешкия глас, музиката и веселите песни на птиците по зелените клони; парализираният е прикован на едно място и като затворник в тъмница има пред очите си тесен кръгзор - затова не са му познати онези усещания, които пълнят душата зрящия на Божиите твари, който ги наблюдава благодарение на свободата на движенията си в простора. Тези и подобни на тях нещастни хора са лишени от много неща, достъпни за здравия човек, но искреното и дейно съчувствие към тях

може, макар и отчасти, да ги възнагради за тези лишения. За слепеца то заменя слънцето, пролетта и цветята, за глухия и глухонемия - звуците на гласа и на музиката; за болнавия - простора на Божия свят. не лишавайте нещастните от това слънце, от тази пролет, от тези цветя, от тези наслаждаващи звуци, от тази красота на Божиите създания. Знаете ли колко много от тези бедняци са благодарни за всяка незначителна проява на съчувствие към тях, какво удоволствие изпитват те и го изразяват с присъщия им начин пред човека, открил сърцето си за тях. Старайте се да заслужите тяхната благодарност и им доставете това удоволствие с вашата достъпност към тях, с готовността си да им бъдете полезни; не намалявайте грижливостта си за тях, помнете, че вие сте последователи на Онзи, Който през дните на земния си живот е бил Благодетел на слепите, куците, глухите, беснуващите, прокажените и на други нещастни.

Когато успеете да заслужите доверието на недъгавия човек, когато станете толкова близки с него, че той е готов да се подчини на вашето ръководство, на влиянието ви, възползвайте се от това най-вече за да приближите до душата му Господа. Това, разбира се, не е трудно в отношението към онези, които имат телесни недъзи, но душевните им сили и дар слово не са увредени; но тежко е общуването с идиоти - хора, почти лишени от разум по природа, малоумни и безпаметни, които извънредно трудно усвояват каквото и да е понятие и при които усвоеното днес изчезва утре от главите им - като вода от счупен съд. Но въпреки това не трябва да намаляваме усилията си да запалим в душите им духовна светлина. Преди всичко трябва да ги упражняваме най-много в молитва. Добре е, ако ги научим в крайна сметка на външна молитва, т.е. да привикнат да се кръстят, да правят поклони, и още по-добре е, ако те изпаднат в благоговейно настроение, което е възможно и при неразбиране на това, което става; то може да се

възбуди от примера на благоговение на другите молещи се. Силните са длъжни да носят немощите на слабите. Ако немощен брат не разбира смислово съдържанието и силата на молитвата, въведи го поне в общуване с молещите се - чрез употребата на външните знаци на молитвата ти самият се моли с него, както майката или бавачката, когато малкото дете се кръсти и се кланя пред иконите, в същото време и тя се моли сама. Оскъдността на молитвата на слабоумния човек, младенец по дух, макар и възрастен по тяло, ще бъде запълнена с това, че той не се моли сам, а заедно с теб, и като член на църковното тяло се намира, макар и във външно общуване, с безбройното множество молещи се, освещавайки се в същото време от благодатната сила на кръстния знак. При това можеше да се надяваме, че Божията благодат, лекуваща слабите, няма да те остави сам в усилията ти да научиш на молитва немощния по разум; тя ще ти дойде на помощ и ще изпрати в тъмната му душа, макар и слаб лъч на разбиране значението на молитвата.

Въобще не трябва да се пренебрегва душевното развитие на хората с физически и умствени недъзи. Душата на такъв човек, обогатена с достъпни за нея познания, ще намери в тях спасение от летаргията на безсмислието, от безделието и скуката и пораждащите се от тях грехове. При даване на знания на увредения човек трябва да се обръща внимание на неговите способности. Мъдрото устройство на Промисъла се състои в това, че малоумието или отсъствието на едно чувство се възнаграждава със свършенството на други. Слепите имат добър слух и осезание, глухите - зрение. Затова слепите трябва да се учат да пеят и да свирят. Най-големият поет и певец на древността - Хамер, бил също сляп. Музиката със своята способност да изразява различни душевни състояния може да накара слепеца да забрави, че е лишен от удоволствието, доставяни от зрението. Музиката заменя светлината

и цвета. Ако слепият по рождение попита на какво прилича червеният цвят, отговорете му: “На гръмкия и тържествен звук на тръбата: “Пръст си и в пръст ще се върнеш.” На какво приличат изгряващото слънце и утрото - “На тържественото пеене: “Христос възкръсна от мъртвите.”

Глухите са способни предимно на занаятчийски дейности на ръчен труд. Даже глухонемите не са лишени от способността за образование и полезна дейност, както показват многобройните примери, особено получените възпитание в обществени и частни заведения, уредени за тях. Въобще слепите и глухонемите трябва да бъдат възпитавани в такива заведения. Ако се оставят в семейството, духовното им развитие може да бъде съвсем занемарено. До какви поразителни успехи стига то в обществените заведения, свидетелстват особено задграничните опити. В априлския брой на “Четиво, полезно за душата” от 1865 г. е публикувано писмо от едно заведение за слепи в швейцарския град Лозана. Авторът на писмото сам бил свидетел как точно и бързо слепите възпитаници на заведението четели Евангелието, пипайки с ръце напечатаните за тях изпъкнали букви. Подобни опити има и у нас в Русия. Но най-поразително от всичко е, че в същото заведение се научил да чете и посредством сгъваеми дървени букви да изразява свои идеи младеж, ослепял като малък и в същото време глухоням по рождение. В заведението той постъпил на осемнайсет години. Преди това бил като животно, не показвал съзнание и мисъл, а на всичко отгоре привикнал и към пиянство. Завеждащият заведението успял да го изведе от това жалко състояние: научил го на ръчен труд, дал му умствено, нравствено и религиозно развитие - направил го добър християнин.

Да се обърнем и към самите инвалиди: как да приемат и да понасят своя недъг? Те трябва да гледат на него като на Божие посещение, като на кръст, даден им от самия Бог. Както и да са го получили - от тях самите, от

тяхната непредпазливост и неправилен живот, от родителите им или от други хора, или по друга някаква видима причина - във всеки случай увредените хора трябва да виждат в своето нещастие Божиата ръка и да понасят с благоговение и всеотдайна покорност Божиата воля. Може да има много видими, най-ясни причини за тяхното бедствие - и в тях самите, и извън тях, - но без Божието позволение то не би могло да се случи. "Кой го прави (човека) нем или глух, или гледащ, или сляп? Не Аз ли, Господ (Бог)?" (Иzx.4:11) - казал Бог на Моисей и в негово лице - на всички увредени хора, за вразумяването им относно истинската причина за техните недостатъци и за възбуждане и утвърждаване в тях на духа на смиреннието и предаността към Неговата промисловна воля.

Всяко зло - за добро. Инвалидността е голямо зло, но както всички бедствия така и тя може да бъде съпроводена от голямо добро за душата само ако хората я носят с християнско предразположение на духа. Затова слепецът да не тъгува за своята слепота, а да благодари за нея на Бога, защото тя го спасява от много изкушения и съблазни, проводник на които е зрението; като не се различа с впечатленията от видимите предмети, той се вглъбява във вътрешния си мир и очиства своето духовно око за самопознание и за виждане на Бога. Глухият, като не чува човешки глас, се вслушва внимателно в гласа на благодатта, зовящ го към спасение чрез съвестта и Божието Слово. Сакатият и болнавият - да не роптаят, че пътят им към много светски суетни удоволствия е преграден, че не могат да присъства на весели многолюдни събирания, а да се утешават с това, че не е затворен пътят към Господа за тях, че те по-безпрепятствено от много здрави могат да вървят по този път, че в духовното общуване с Бога и Неговите светци могат да намерят неизказана радост, в сравнение с която не струват нищо всички светски развлечения. Не можем да не се безпокоим за

куция, ако той побърза към увеселителните места и вземе в тях дейно участие, като не само гледа с наслаждение танцуващите, но и сам се присъединява към тях с безобразните си подскоци. “Както кривят нозете у хромия, тъй и притчата куца в устата на глушици” (Притч.26:7), т.е. на куция не прилича да играе, както на глупавия не прилича мъдрата реч, произнасяна от него. Според слухове, не точно когато трябва и без да разбира силата ѝ. Жалък е този глупак, но още по-жалък е куцията, който играе.

Болестите и телесните недостатъци трябва да ни приближават към Бога, а не да ни отдалечават от Него, да поддържат у нас непрекъснатата любов и благодарност към Него, а не да ни настройват за забравянето Му. Разказват за някакъв древен, че всяка година в определено време бил болен от треска. Но една година тази болест не се върнала при него. Старецът възкликнал: “Господи! Зная, ти си престанал да ме обичаш, защото този път ти не ми изпрати Твоя вестник да ме води към Теб.”

Такова предразположение на душата, приемаща болестите и страданията като доказателство за Божията любов, трябва да притежава всеки увреден човек. Продължаващото до самия гроб състояние на физическа и умствена ограниченост е непрекъснато продължаващо знамение на Божията любов към инвалидите и служи като преддверие за вечно блаженство на онези, които понасят недъзите си с любов към Бога, със смирение и покорност пред Него. Но тежко на онези, у които недъгавостта е свързана с озлобление, с безстрашие пред Бога, с нравствена разпуснатост ! И в този живот те са нещастни, но несравнимо най-жалка и най-ужасна съдба ги очаква в бъдния живот. Да ги спаси Господ от вечна гибел чрез страх от нея.

Епископ Висарион

Глава VII

За сираците

Неприспособимост на жената към мъжките работи. Смъртта на майката - невъзнаградена загуба. Кръглите сираци. Божият гняв срещу обиждащите сирак. Особеното Божие благоволение към сираците. Примери.

В света има много домове на плача, но с това име предимно трябва да назовем домовете, в които живеят семейства с малолетни сирачета. Неприятно е в студ и вятър да се разделиш с топъл и спокоен приют; но по-неприятно от всякакъв студ е да преминеш от топлите родителски обятия в състояние на сирота. Едни деца нямат баща или майка, други са кръгли сираци, но във всички случаи положението им е жалко.

Тежък е животът на децата, загубили баща или майка. Трудно е да се намерят такива вдовци и вдовици, които лесно и успешно биха могли да носят в отношението към децата си двойното задължение на баща и майка. Докато е жив бащата, майката има по-голяма възможност и време да се занимава с възпитанието на децата; нея не я отвличат от това сродно, присъщо на майката занятие грижите за добиване на насъщния хляб, лежащи върху бащата. С неговата смърт тези тежки грижи падат върху нея и затова личният ѝ контрол над децата отслабва по необходимост, защото тя е длъжна често да се отлъчва от

дома поради различни семейни нужди, или оставайки вкъщи, трябва да отделя много време за стопанските работи, които преди не е вършила. Липсата на навик у жената за мъжките работи често става причина за разстройване на цветущото състояние на стопанството и следователно - за много мъка за майката и децата. Ако вдовицата реши да се омъжи отново и след това дойдат други деца, то положението на сираците може да стане още по-лошо. Има и лекомислени майки, които се радват на смъртта на мъжа си, ако той е бил строг, и започват да водят толкова по-безпорядъчен живот, колкото по-големи ограничения и притеснения са имали, когато той е бил жив; забравяйки майчините задължения, те започват да търсят светски развлечения, за които преди само са мечтали. Не е необходимо да се говори колко нещастни са децата на такива майки. Не по-малко тъжно е положението на децата, които са се лишили от добросъвестна майка. Майката е душата на семейния живот. Нищо не може да замени майчината нежност към децата и произтичащото от нея благотворно влияние върху тях. В Писанието любовта на майката към децата е образец на най-силна любов: “Ще забрави ли жена кърмачето си, не ще пожали ли сина на утробата си? (Ис. 49:15). Самият Господ сравнява Своята любов към избрания народ с любовта на майката: “Както утешава някого майка му, тъй ще ви утеша и Аз” (Ис. 66:13; 2 Царств. 21:10; 3 Царств. 3:26). Със смъртта на майката детето вече не ще срещне онази нежна грижовност, онова предпазващо внимание към душевните и телесните му нужди, онова търпение и самоотверженост в грижата за него, на което е способна само една истинска майка.¹⁰ В това отношение загубата на майката не може да бъде възнаградена и от бащата, който самият губи много със смъртта на жена си. Справедливо е казано в пословицата: “Вдовецът не е баща на децата, а сам е кръгъл сирак.” Смъртта на майката е невъзнагра-

дена загуба, особено за децата от женски пол. Първоначалното възпитание на децата може да бъде трудно задоволително без майка, а то, както е известно, в повечето случаи определя характера на човека за цял живот. Поради това често виждаме хора с непохвално поведение, което се обяснява с думите: “Раснали са без майка.” За това неслучайно се говори в пословиците: “Без баща - половин сирак, а без майка - цял”. - “Пчелички без майка - пропаднали деца”.

Още по-тъжно е положението на кръглите сираци. Животът ни дава понякога потресаващи до дъното на душата ни картини като следната. Един почтен, но беден човек оставил след себе си вдовица и няколко малолетни деца. Скоро починала и вдовицата. Това се случило през нощта, когато децата спели. В къщата освен майката и децата не живеел никой и затова нямало кой да присъства в последните минути при умиращата, да се помоли заедно с нея и да ѝ затвори очите. Настъпило утрото, децата станали и като видели майка си, не искали да я тревожат и си говорели: тихо, тихо, тя спи. Но тя все не ставала; накрая те се приближили да я събудят и ѝ казали: “Искам да ядем, няма ли да ни дадеш да закусим?” Но отговор нямало. Тогава, изплашени, те изгичали при съседката и я помолили: “Ела у нас и виж, мама не става.” Тя отишла, видяла каква е работата и казала на децата: “Вашата майка повече няма да стане, Господ я прибра при себе си, тя няма да дойде при вас.” Това признание жестоко поразило детските души. Смъртта на майка им се разразила над тях като буря с едър град и проливен дъжд над младата пролетна зеленина в градината. Изведнъж децата се оказали в безпомощно и беззащитно положение. Но дори и да не вземем под внимание подобни изключителни и неочаквани случаи кръглата сирота въобще е голямо нещастие. Осиротялото семейство е като градина от млади дръвчета, с разградена ограда, това е

колиба, чийто покрив е съборен от вятъра. Със смъртта на родителите си сираците се лишават от единствената опора и защита от хората, които лесно могат да ги обидят и притеснят. Според една пословица “Животът на сираците е като грах на пътя, който мине, той го откъсва.” Но да допуснем, че положението на кръглите сираци не е така нерадостно - те са намерили добросъвестни покровители и настойници в лицето на близки роднини или чужди хора. Но баща и майка те повече няма да намерят. Те могат да попаднат в грижовни ръце, но това не са ръцете на майката, носила ги под сърцето си; каквото и да кажем, чуждото дете не е така мило като своето, родното. Децата са пораснали под крилото на родителите си, а към другите те трябва да привикват. При това членовете на осиротялото семейство често се разделят едни с други, едни - там други - тук намират пристанище и покровители. По такъв начин понякога не по-малко тежка, защото горчива е раздялата с приятелите от детство, особено - с кръвните. Случва се, че хората, в дома на които се преместват сираците, се обременяват с тях или поради своята бедност, или поради липса на човеколюбие. И така “на света всичко ще намериш освен баща и майка. Всичко ще купиш, но баща и майка няма да купиш. Птиче мляко, макар и в приказка ще намериш, но други баща и майка и в приказка няма да намериш.”

Жалкото състояние на сираците е причина за това, че в Священото Писание с тяхното име понякога се наричат въобще всички притеснени и беззащитни. Така Иов, негодувайки от приятелите си, нападащи го несправедливо, казва за себе си: “Нападате сирака и копаете яма на приятеля си” (Иов 6:27). “Останахме сираци - казва пророк Иеремия от името на крайно бедния си народ, - без баща, майките ни са като вдовици” (Плач Иер.5:3). Както се вижда от писмените паметници, руснаците в старо време в оплакванията до господаря си за притесненията

от някого наричали себе си сираци.

Но слава и благодарност на всеблагия Промислител! Той не оставя сираците без своята милост и заменя родния им баща с майка. В Писанието на Стария и Новия завет се срещат достатъчно закони и вразумления, свидетелстващи за бащината Божия грижа за сираците. Моисеевият закон вмениява в задължение на израилтяните на всеки три години да отделят една десета част от произведеното от земята за сираци, вдовици, пришълци и сиромаси (Втор.14:28,29); в празниците Седмици на Господа и Шатри той заповядва да ги канят на семейното пиршество (-16:11;14); по време на жътвата, на брането на маслини и лозята - да остават в тяхна полза снопове на нивата, клони с необрани плодове в градините (24:19,21). Господ заповядва на Израил: “Ни вдовица, ни сираче не притеснявайте” (Иzx.22:22).

От съдиите Господ изисква да бъдат много справедливи към вдовиците и сираците: “Докога ще съдите несправедливо и ще показвате пристрастие към нечестивците? Давайте правосъдие на сиромаси и на сирак; бъдете справедливи към потиснат и беден” (Пс.81:2,3). Чрез устата на пророк Исаия Господ отхвърля веществените жертви и лицемерните празници на иудеите, а в благоугодните дела изисква за тях внимание и справедливост към сираците и вдовиците (Ис.1:17). Апостол Иаков поставя същността на истинското богопочитание в това: да пригледваш сираци и вдовици в техните скърби (Иак.1:27).¹¹ На изпълнителите на законите за благотворителност към сираците Господ обещава своята благоговия във всяка работа, която ще вършат ръцете им (Втор.14:29). Когато иудеите били заплашени от опасността да бъдат пленени от халдейците, Господ обещал да ги избави от тази опасност при условие, че те занапред няма да обиждат сираците, вдовиците и пришълците (Иер.7:6; 22:3). “На сираци бъди като баща и ще бъдеш

като син на Вишния - учи синът Сирахов, - и Той ще те възлюби повече, нежели майка ти” (Сир.4:10,11). Но горко на притеснителите на сираците, на съдиите, които “създават несправедливи закони и пишат жестоки решения, за да ограбят сираците” (Ис.10:2). “Проклет да е, който криво съди пришълец, сираче и вдовица” (Втор.27:19). Това е едно от онези престъпления, за които Господ заплашвал иудеите с опустошаване на държавата и разпиляването им по лицето на земята (10:4; Иез. 22:7,15) и изгълнил закана си. Господ чува воплите на обидените сираци и прави сираци децата на този, който ги е обидил: “Ако ли ги притесниш (вдовица и сираче), кога завикат към Мене, ще чуя вика им и ще се разпали гневът Ми, и с меч ще ви убия, и жените ви ще останат вдовици, и децата ви - сираци” (Изх.22:23,24). Сам Бог е на сираче помощник”(Пс.9:35; 145:9), сам Той е “баща на сираци” (-67:6). Притеснителите на сираци се наказват понякога от Бога в лицето на потомците до трети и четвърти род. На въпроса защо върху тези потомци - понякога честни хора, тежи Божият гняв, защо живеят в нищета и унижение, в много случаи може да бъде даден справедлив отговор: бащата, дядото, прадядото са обидили сираче или вдовица и затова техните деца, внуци и правнуци са в бедствено положение и те не толкова носят отговорност за чуждата вина, колкото самите получават предупреждение и с положението си предпазват и другите да не изпаднат в същата вина.

И така не трябва безнаказано да се обиждат онези, които Господ е взел под особеното си покровителство. Опитите за Божие покровителство към сираците са така очевидни, че са послужили като основа на следните народни пословици: “Сирый да вдовиый плачут, а за сирым да вдовым сам Бог на страже стоит.”(Сиротните и вдовиците плачат, а зад тях Бог стои и ги пази.) - “За сиротою сам Бог с калитою.” (Зад сирачета - сам Бог с кесия.) - “Дал Бог роток сиротинке, даст и кусочек.” (Бог е дал

устица на сирачето, ще даде и парченце.) Господ често проявява своята милост към сираците, като със Своята благодат възбужда състрадание към тях в сърцата на ближните. Щом има на света хора, на които ръката им не трепва да посегне на сирашкото наследство, които са готови да ограбят сираче, да му откажат препитание и приют, да го пренебрегнат с възпитанието му, то благодарение на Бога има и такива, които са готови да разделят последния си залък със сираците, приемат ги в своето семейство, отнасят се с тях като с родни деца, устройват ги и понякога правят за тях толкова добри неща, колкото не биха направили родните баща и майка. Не само домове на частни лица служат за спокоен приют на сираци, за тях са открити много държавни и частни заведения, в които те получават препитание дрехи, възпитание и откъдето излизат работоспособни и полезни за обществото хора. Миналата година се празнува стогодишнината от откриването на Възпитателния дом в Москва: в продължение на изминалото столетие в него са възпитани много сираци и с това той е допринесъл много добро на обществото!

И така Господ не само устройва чрез добри хора външното благосъстояние на сираците, но често обръща сирачеството в тяхно нравствено богатство. Голямо нещастие за децата е, ако те в лицето на баща си и майка си са се лишили от ръководителите си към небесното Отечество, от честни и благочестиви възпитатели. Но не всички родители са такива - някои не разбират и не изпълняват задължението си да учат децата си на благочестие от ранни години, не им дават добър пример със своя живот. Любовта и нежността на родителите към децата често приема характер на вредна за тях снизходителност към капризите и прищевките им. Децата на богатите родители понякога са изложени на опасността да привикнат към разкош и изнежване, да станат горделиви и тщеславни. Децата на бедни по благочестие и честност родители мо-

гат да станат като тях. Като имаме предвид всичко това, смъртта на родителите невинаги е нещастие за децата в нравствено отношение. Както благоразумният градинар реже старото дърво, за да не заглушава клоните си младите фиданки, да не ги заслоняват от слънчевата светлина, така и Господ прибира бащата и майката понякога, за да не бъдат те преграда между Него и децата, за да не пречат със своите пороци и лоши навици на изливането върху децата от Отеца на светата истина на световите, на доброто и благодатта, за да не забравят децата небесния Отец заради земния отец. Много деца рано са се научили да вярват, да се молят и да се надяват на Бога само защото са осиротели рано. Смъртта на родителите ги е освободила от онова нравствено зло, на което са могли да бъдат изложени, ако бяха живи. Осиротели, те са се преместили в дома на благочестиви роднини или в приют за сираци и в новата среда, обкръжени от добро влияние, за първи път са се запознали с учението и правилата на Евангелието и са получили нагласа за всичко добро и свято. Домът за сираци или домът на благотворителните настойници често става за някое сираче люлка на нов живот, така че в зряла възраст той с благодарност изповядва пред Бога: “Отче мой небесен! Аз те намерих, когато загубих земния си баща.”

Но какво да кажем за безпризорните сираци, които не намират покровители и благодетели и във всичко търпят нужда и бедност? И за тях сирачеството е често за добро. В училището на нуждата и бедността те се научават на много добродетели, които може би не биха имали при благоприятни обстоятелства на живота. Оставайки сами, без поддръжка от хората, те се подбуждат да търсят утешение и помощ от Бога, укрепват във вярата и упование то в Него. Борбата с нуждата и бедността ги закалява в търпение, създава у тях навик за труд. Чувството на нужда от човешка помощ ги заставя да ценят благосклоннос-

тта и доверието на близките към тях, предразполага ги към услужливост, вярност и благодарност към хората. За отбелязване е, че благодарността е добродетел предимно на сираците.

Как бащински мисли Господ за сираците и често от техните среди издига полезни дейци на Църквата и обществото, се вижда също от примери на историята. Един от тези трогателни примери Божието Слово представя в лицето на Есфир, била кръгъл сирак от рода Бениаминов и живяла под настойничеството на своя чичо - благочестивия Мардохей. Тя привлякла благосклонното внимание на един персийски цар и била удостоена с честта да стане негова съпруга. Неочакваното издигане на бедното сираче било Божие благодение не само лично за нея, но както показали последствията, и за нейните единовеци. Чичото на Есфир настроил срещу себе си първия персийски велможа Аман с това, че не искал като другите да преклони глава пред него. Отмъстителният честолюбив велможа замислил не само да накаже Мардохей, но и да изстреби всичките му едноплеменници, живеещи в областите на персийската държава, и като получил пълномощие от царя, изпратил навсякъде заповед за избиването на иудеите в определен от жребий срок. За щастие Есфир по внушение на чичо си своевременно се оплакала на съпруга си от злобния Аман и със застъпничеството си спасила от гибел иудеите. Царят се ядосал на Аман и заповядал да го обесят на същото дърво, което той приготвил за Мардохей. Той разрешил на всички иудеи, които били заплашени от избиване, да накажат своите врагове - персийците, които с нетърпение очаквали тяхната гибел. Денят, в който иудеите извършили отмъщение над своите врагове, бил означен от тях с ежегодно тържество, което и досега те провеждат под названието “пурим”.

Нашата родна история ни представя примера на царица със съдба, сходна на съдбата на Есфир. Наталия

Кириловна Наръшкина била кръгъл сирак, живееща в дома на свой роднина - господаря Матвеев. Царят Алексей Михайлович се отнасял към Матвеев с особена любов, често посещавал дома му и обърнал внимание на сирачето. Той оценил нейните достойнства и когато овдовял, я избрал за съпруга, а от това съпружество се родил Петър Велики.

С името на великолепия Соломонов храм е свързано името на един художник, на когото той дължал своето великолепие. Всички най-важни художествени изработки, служещи за украса на храма отвън и отвътре (например медните стълбове, преддверията, медното море и пр.) били направени от този художник. Неговото име е Хирам; той бил сираче, син на вдовица от Нефталимово коляно, живял в тирски владения (3 Царств.7).

Кому не са известни двама велики строители на друг Божи храм на благодатната Христова Църква, прославили я със своите трудове и живот - това са вселенският светител Иоан Златоуст и новопрославеният светител на руската църква Тихон Задонски. И двамата загубили бащите си млади и останали на ръцете на майките си. Господ запазил младия Иоан от съблазните на светския живот, които го заобикаляли; като син и наследник на богат и заемащ видно обществено положение баща от ранна възраст у него се пробудила склонността към странстващ и пустинен живот. Само молбите със сълзи на майка му го убедили да остане при нея до смъртта ѝ. Щом тя починала, той побързал да продаде имението си, раздал парите на бедните, освободил слугите си и станал монах. Той бил подготвен в монашеския живот за служба в Църквата в сан презвитер и след това - епископ; на попрището на тази служба той станал светилник на Църквата не само за съвременното поколение, но и за всички бъдещи поколения.

Тежка била участта на сирака Тимотей, впоследствие светител Тихон. Останалото след смъртта на бащата, сел-

ски псалт, в крайна бедност семейство трудно си осигурявало дневната храна. Майката нямала средства да даде възпитание на сирачето и го повела при богат каруцар, който обещал да го гледа като свой син. За бедното сираче се застъпил по-големият му брат, псалт на мястото на баща им. Той настигнал майка си и падайки пред нея на колене, ѝ казал: “Къде водите брат ми? Нали като го дадете на каруцар, и той ще стане каруцар, а аз не искам брат ми да бъде такъв; за по-добре ще тръгна да прося, но брат ми няма да дам на каруцар. Ще се постараем да го образуваме, тогава може да постъпи в някоя църква като псалт или като клисар.” Майката се вслушала в умните думи на сина си и се върнала с Тимотей в къщи. Но тъй като нямало с какво да се храни, той бил нает за парче хляб от богат селянин на полска работа. Накрая Тимотей бил приет в новооткритата Новгородска семинария, но и тук, макар да ползвал държавна издръжка, бил в голяма нужда. “Случваше се - казва той за себе си, - когато получа държавен хляб, едната половина да оставя за себе си, а другата да продам и да купя свещ, с нея сядам зад печката и чета книга.”¹² Кой е могъл да помисли, че този беден сирак, почти просяк, ще стане образец светител на руската църква, ще ѝ донесе голяма полза със своите богомъдри писания и ще се прослави като велик Божи угодник и чудотворец! Не е ли това поразителен и трогателен пример на Божия грижа за сираците?

Ето още един трогателен пример, от който читателят ще види, че понякога Господ по чудесен начин храни сираците. Свети мъченик Кодрат (+249)¹³ е роден и възпитан по следния начин. По времето на гоненията на християните през II век една благочестива жена на име Руфина, укривайки се от гонителите, тръгнала от Коринт и се скитала по непроходими места. Руфина не се бояла от смъртта си, а искала да спаси младенеца, заченат в утробата ѝ. Накрая, когато дошло времето, тя родила син; но,

за нещастие след няколко дни починала. Естествено е да помислим, че безпомощният сирак ще умре от глад или ще бъде изяден от зверове. Но Бог, разтваряйки ръката Си и насищайки всяко животно с благоволение, не пренебрегнал повития в пелени Кодрат и заместил баща му и майка му. Бог заповядал на облаците и при плача на младенца те се спускали от високо и свеждайки се в долината, източвали в устата му сладка роса и го хранели с мляко и мед, докато пораснал и сам започнал да събира плодове от пустинята. По такъв начин отрочето живяло в горите като Иоан Кръстител, хранен от Бога, и чак в юношеска възраст бил намерен от християните. Светият Кодрат се оgramотил бързо, още по-бързо изучил лечебното изкуство и с помощта на тревите, които му били известни като на възпитаник на горите и пустинята, от собствен опит и употреба, а повече с Божията благодат изцелявал всякакви недъзи. Той доживял до дълбока старост, прекарвайки по-голямата част от времето си в планините и приел мъченически венец в гонението на Декий.

И така не тъгувайте и не унивайте, сираци. Нито за минута не забравяйте, че над вас бодърства окоето на Небесния Отец; в отношението към Него не може да има сираци освен тези, които с нечестие и неверие сами са Го отритнали от себе си. Не отслабвайте в молитвата. Молитвата на сираците има особена сила пред Бога. Вашето спасение е дело предимно на Неговата чест и слава, защото на Него е оставен просякът, Той сам е помощник на сирака. Както майката полага особена грижа за слабото и болно дете, както сърцето ѝ силно бие от съчувствие до неговото креватче, така и Божието сърце е изпълнено с особена любов към кръглите сираци, неговите слаби и безпомощни създания. Но с живота си свидетелствайте, че вие сте достойни чедра за Неговата бащина грижа, не Го оскърбявайте с ропот и недоволство, радвайте Го с търпение, с вяра, с упование и послушание на Неговата свята

воля. При това не забравяйте, че нашият Бог не е Бог на мъртвите, а на живите и следователно родителите ви, разделили се с вас тялом, продължават да живеят с душата си в страната на вечността. Утешавайте се с вярата, че любовта на родителите към вас не е умряла заедно с тялото - ако те приживе са се молели за вас на Бога, то и след смъртта си те продължават да се молят за вас; и ако Той не е отхвърлял молитвата, която те са възнасяли към Него от земята, то можем ли да мислим, че Той ще отхвърли молитвата, която те му поднасят пред стъпалата на престола на Неговата слава? Но и сами се молете за тях, защото с нищо не ще докажете така искреността на вашата любов, както с молитва за техния упокой; нищо не е така нужно сега както тази молитва. Та кой повече трябва да се моли за родителите си, ако не децата?

Ако ти, сирак, имаш майка, оказвай ѝ голяма чест. Не ѝ причинявай мъка с непослушание и към сълзите ѝ за починалия ти баща не я карай да прибавя сълзи за непокорния и непочтителен син. Уважавай нейните възмущавания, съвети, изобличения, не се отклонявай от нейното ръководство, утешавай я с благочестив и добродетелен живот. Горко ти, ако тя въпие против тебе на небето и се оплаче на Бога от своето дете. Няма да имаш тогава Божията благословия, защото тя се разпростира само върху онези, които са заслужили благословията на баща си и майка си.

В заключение ще напомним на всички вярващи, че никой от тях не трябва да смята грижата за сираците - родни или чужди - за чуждо дело. Не само в духа на християнската любов, която трябва да ни въодушевява, всички нас, като членове на едно Христово тяло - Църквата, но и въобще поради естественото чувство на човеколюбие това дело трябва да бъде за всички нас общо. Почти сред всички народи са разпространени приказки за вълчици или за кошути, които вземали под своя грижа намере-

ните от тях деца в гората или полето и ги отглеждали с млякото си. Смиълът на тези, разбира се, измислени приказки е разбираем: по всеобщо убеждение състраданието към сираците е така естествено, така дълбоко насадено в душата ни, че трябва да бъдеш човешки изрод, за да заглушиш в себе си това чувство, трябва да бъдеш по-лош от неразумно животно, за да нямаш състрадание към сираците.

Епископ Висарион

Глава VIII

Безбрачните лица

Положението на неженените хора. Неудобствата и опасностите на безбрачния живот. Греховни подбуди към отклонение от брака. Определен кръг занятия, определена среда, в която неженените могат да действат в Божия слава. Монашеството. Разумното благочестие. Семейната уседналост на неженения. Обществената дейност на неомъжените жени. Стремежът ни да се устроим ако не в свое, то поне в чуждо семейство. Неомъжената сестра в дома на братя.

Положението на неженените и неомъжените хора е своего рода опасност и неудобство. Преди всичко то дава повод за нецеломъдрен живот. Опитът показва, че неженените хора, привикнали към такъв живот от младини, остават до старост роби на страстта си, до стари години служат на суетата и угаждат на жените. Освен това самолюбието, своенравието и раздражителността предимно се срещат у хора, водещи брачен и самотен живот. Техният характер не се смекчава от необходимостта за всекидневни жертви или отстъпки на мъжа и жената и придобива рязък, суров отпечатък. Ако освен това нямат и определени занимания, те прекарват времето си в празнословие и злословие. Към това се прибавят оплакванията им от самотност, от най-малката нужда и често ропотът срещу Бога, че Той е несправедлив към тях. Те гледат с досада и скрита завист на братята и сестрите си, щастливи в семей-

ния живот, в присъдата си за страничните хора са строги и безпощадни и накрая стават тежест за хората и дори за самите себе си. В много случаи целият им живот се върти в тесния кръг на раздразнителното им самолюбие.

Посочвайки неудобствата и опасностите на брачния живот, ние не искаме да кажем, че брачният живот спасява от тях и че той е непременно задължение на всеки. На всеки е известно, че посочените от нас печални явления се срещат и в съпружеството, ако съпрузите не си допаднат по характер и са чужди на Божия страх. И християнството не изисква от всеки встъпване в брачен живот, иначе то не би одобрявало девствения живот. Христос Спасителят казва за него: “Който може възприе, нека възприеме” (Мат. 19:12). А Светия апостол казва за безбрачните: “А на неженените и вдовиците казвам: добре им е, ако си останат като мене. Нежененият се грижи за Господни работи - как да угоди Господу; а жененият се грижи за световни работи - как да угоди на жената. Оня, който омъжва девицата си, добре прави, но оня, който я не омъжва, по-добре прави (1 Кор.7:8; 32,33,38). Но одобрявайки девството и даже предпочитайки го пред съпружеството, християнската вяра не задължава никого за този подвиг, който не е удобен за носене от всички, макар и като богоугодно дело да е много благонадежден. Не така гледа на брака християнската вяра. Тя не задължава за него само онези, които се надяват и могат да съхранят целомъдрието и девството си. В противен случай тя изисква от хората встъпване в брак. “Но, ако не се въздържат, нека се женят - казва Светия апостол, - защото по-добре е да се женят, отколкото да се разпалват” (1 Кор. 7:9). “За да се избягва блудството, нека всеки си има своя жена и всяка жена да си има свой мъж.” За съжаление в нашето общество често става обратното. Има хора, които не искат нито да избягат от греха, нито да встъпят в брак, обратно, те умишлено се отклоняват от брака, за да си поживеят за

свое удоволствие. Брачният живот ги плаши със съпровождащите го тежки грижи и задължения. Много по-добре е, разсъждават те, да не се отказват от нищо и да се наслаждаваш на всички удоволствия в живота спокойно, знаейки, че не те следят ревнивите очи на жена ти и не те тревожат децата ти. Те не възприемат брака по друг начин освен като вериги, които обвързват и сковават мъжа и жената така, че те не са свободни нито да отидат, където искат, нито да се разделят. Те ненавиждат брака, защото ненавиждат задълженията, които той налага. И следвайки сами това разбиране за брака, те се стараят да натрапят подобен начин на мислене и на другите, особено на тези, които имат незаконни намерения. Всеки знае какви плачевни последствия произтичат от това! Там девица, радост и утешение за баща и майка, става лесна жертва на съблазънта, тук жена нарушава съпружеската вярност и щастието на благословеното дотогава семейство пропада навеки. А някой, избягвайки брачните връзки, се оправдават още и с това, че установяването на брака не е съгласувано с природата, че природата изисквала човекът да живее в това отношение като безсловесните, непознаващи брака. Колкото и да са диви подобни разсъждения, подкопавачи от корен семейния живот и признаващи разврата за напълно законно дело, те с успех се разпространяват в онази среда на нашето общество, която се увелича от съвременни лъжливи учения. Срещат се между нас и такива умници, които избягват брака само до известно време. Отначало, казват те, трябва да станеш по-разумен, а после да се ожениш. По тяхно мнение за това трябва най-напред да се изпиташ в разврата и да стигнеш дотам, че той накрая да ти омръзне, да ти опротивее и станали разумни по този начин, т.е. изразходвали в беззаконен живот физическите и нравствените си сили, те пристъпват към законен брак. От последствията на разврата и от ревността им загива младият живот, с който те за нещастие, са свърза-

ли съдбата си, защото забележителното е, че подобни хора имат обичай в този случай да си търсят млади жертви.

Не постъпват добре онези, които не се женят или отлагат женитбата от любов към безпорядъчния живот; но не можем да одобрим и онези, които се отклоняват от брака от излишна привързаност към удобствата на живота и към разкоша и от липсата на нужда от Божия промисъл. Те казват: един човек не е беден, но това, което е достатъчно за един, не е достатъчно за жената и децата: за двама, трима, четирима трябва издръжка, съответно няколко пъти по-голяма, отколкото за един. Те не включват в сметката милосърдието на нашия Спасител, не искат да вярват, че Онзи, Който някога с пет хляба нахранил пет хиляди души, със силата на Своята всемогъща благословия може да дари успех на техния честен труд и да умножи средствата на техния живот, те не се успокояват от обещанието на Господа: “Искайте и ще ви се даде”, а между другото не се задоволяват и с малко, мечтаят за разкош и излишъци в семейния живот и с тази цел търсят само богати годеници, без да обръщат внимание на бедните, но във всяко отношение - по-достойни. Един дворянин имал единствен син. Баща му искал да го ожени за една скромна и благочестива, но бедна девица. Но синът не се решавал на брак - той се страхувал, че няма да изхрани жена и бъдещи деца. Един ден при този дворянин отишъл негов познат занаятчия и му казал, че се е сгодил за избрана от него годеница. С какво ще живеете? - попитал дворянинът. “Аз печеля 8 рубли на месец, а годеницата ми - 5, това е целият ни капитал” - отговорил занаятчията. “Виж ти - продължил дворянинът, - ти се надяваш да се издържате с жена ти с 13 рубли; а аз познавам един млад човек, който получава годишен доход до осем хиляди рубли и намира тази сума за недостатъчна, за да не живее бедно с жена си, и затова не се жени. “Вероятно - възразил занаятчията - този млад човек или съвсем не е чел, или е забравил думите на Христа

Спасителя: “Не се грижете и не думайте: какво да ядем, или какво да пием, или какво да облечем?... Вашият Небесен Отец знае, че имате нужда от всичко това. Но първом търсете царството на Бога и Неговата правда, и всичко това ще ви се придаде” (Мат.6:31,32,33).

След този разговор дворянинът погледнал към сина си, който бил там и чул целия разговор, и му казал следните думи: “Сине мой! Скъпо ми струваше да те възпитам, стараех се с всички сили, за да направя от теб работоспособен човек; но ти не се научи на това, което е най-важно и най-високо от всичко на света: на надеждата в Бога. В това отношение ти трябва да отстъпиш на неучения занаятчия и да вземеш от него урок по преданост на Бога и упование в Него.”

Според нашето виждане колкото и да е беден човек, той не трябва да се отклонява от брака, ако не може да се въздържа от целомъдрения живот. По-добре е да търпиш бедност, живеейки в честно съпружество, отколкото да се предават на разврат в самотност. При това с благочестива и добра жена и бедността по-лесно се понася.

Като казахме за греховните неодобрителни и суетни подбуди за отклонение от брака, ние не можем да премълчим справедливите и за нашето съчувствие причини за това. Така например някои не встъпват в брак поради телесна слабост и болести, защото не желаят да обременят със себе си съпругата или съпруга си и считат, че няма да могат да изпълнят към тях съпружеските си задължения. На други или въобще не се удава да си намерят годеник или годеница по душа или пък срещат някаква пречка за връзка с избрания от тях човек. В по-голямата си част подобни неуспехи падат върху съдбата на девиците; поради това броят на старите моми навсякъде с изключение на селското съсловие, където рядко остава стара мома, е значително по-голям от броя на старите ергени. Някои се въздържат от брак поради задълженията си. Така например една бла-

гочестива дъщеря се отказва от омъжване единствено поради това, че не желае да остави безпомощните си и престарели родители, за които се грижи - това наистина е богоугодна жертва. Случва се и така, че годеникът умира и годеницата не желае да наруши обета за вярност към него - тя остава неомъжена за цял живот, макар и да е получила изгодни предложения от нови други женихи. Накрая има и такива, които се обричат изключително в служба на Господа и не встъпват в съпружество, за да не срещнат в него пречка за своето високо призвание.

Но по каквито и уважителни причини и подбуди хората да водят безбрачен живот, във всеки случай заслужава да помислят и старателно да се погрижат за предпазването си от изкушения и опасности, които са неизбежни при положението на безбрачните лица. От тях зависи как да устроят живота си така, че да се спасят от нецеломъдрието и скуката, присъща на самотните, за да не изпаднат в раздразнителност и разсеяност. Ние не говорим тук за хората, които са се отказали доброволно от брачния живот, за да се посветят в служба на Бога и на благотворителни дела. В самите занятия, които са си избрали, се крие благонадеждно средство за спасение от скуката и безпорядъчния живот. Но какво да кажем за хората, които не могат да встъпят в брак не по своя собствена воля, а поради външни обстоятелства? Нека в това те виждат указанието на Божията воля как трябва да проведат живота си. Ако Господ не е отсъдил да им даде предмет за земна привързаност, това означава, че Му е угодно да обикнат единствено Него с цялото си сърце и душа и тогава необвързаните с грижите на съпружеския живот с по-голяма ревност ще служат за благото на ближните, нуждаещи се от чужда помощ. И няма съмнение, че ако те разберат това указание на Божията воля и му се подчиняват с покорност и любов, лесно ще избягват изкушенията и съблазните, обичайни в тяхното положение. Наистина, който е възлюбил Бог с

цялата си душа, той е намерил такова богатство, което не ще замени за всички съкровища и радости на света. Той може да каже с псалмопевица: “Кого имам на небето? А с тебе ли съм, на земята нищо не искам (т.е. нито на небето, нито на земята има богатства, които бих предпочел пред Тебе). Изнемогва плътта и сърцето ми; Бог е твърдиня на сърцето ми и мой дял вовеки” (Пс.72:25,26). Който е вкусил от сладостта на общуването с Бога в молитвата, в тайнствата, в четенето на Неговото Слово, той няма да съжалява, че е самотен на света, че няма нито жена, нито деца и следователно, че е лишен от радостите на семейния живот и опора в старостта; у Бога той е намерил приятел, брат, жезъл и опора - най-благонадеждната от всички земни опори. Но който искрено обича Бог, той не може да не обича и ближния си, създаден по Божий образ, изкупен с кръвта на Христа; той в Божие име е готов да прави на ближните различни услуги за духовните и телесните им нужди, да дели с тях радост и мъка; последствие от тази общителност с близките е това, че и те се обръщат към него като към роднина. Със своята съпричастност и съчувствие към него те поддържат благодушието му и не му позволяват да изпитва онази скука, от която така често се разваля характерът на самотните хора.

А за да се запазят още по-благонадеждно от съблазните и изкушенията, безбрачните трябва непременно да си подберат определен кръг от занимания, определена среда, в която биха могли да действат в Божия слава, в полза за себе си и за ближните. За много неженени и неомъжени хора може да бъде полезно в този случай монашеството. Манастирът справедливо се почита като тихо пристанище, скриващо човека от житейските тревоги и вълнения, от светските суети и изкушения. Правилата на монашеското послушание изискват от монаха много работа над самия себе си, удържат волята му в известни граници, потискат своенравието и самолюбието му, не по-

зволюват да се развият у него онези неуравновесености в характера, като така лесно се получават в безбращния живот. А благочестивите занимания спасяват монаха от разсеяност и скука и следователно от много грехове, които поражда скуката. В това отношение можем да не дадем предпочитания пред другите на онези манастири, в които църковната служба е така продължителна, че не остава време за скука, където монасите прекарват по-голямата част от времето си в храма и само след тежки молитви се оттеглят в килията си за краткотраен отдих. От само себе си се разбира, че благочестието, проявявано в такива подвизи, е толкова по-спасително, колкото е по-разумно. Затова много похвално постъпват онези монаси, които разнообразяват молитвите с четене на полезни за душата книги, особено подвижничеството, и с изучаване на духовния живот на древните свети подвижници.

Почти всеки манастир има собствено стопанство, например земеделие, обработка на ливади, зеленчукопроизводство, риболовство. Там, където монасите сами вземат участие в работата на цялото стопанство и по-възрастните дават пример на по-младите, още по-рядко могат да се срещнат онези пороци, които ражда безделието. Голяма част от древните манастири била разсадник за просвета и мисионерска дейност - по този начин монасите служели не само за своето спасение, но и за спасението на близките. И днес има подобни манастири. Можем само да желаем броят им да нараства, но не в готованство и безполезност за обществото.

Длъжностните дела, заниманията са наука, търговските, промишлените и други занятия, дейното участие в някакво общополезно предприятие, в благотворителна организация - всичко това също може да има благотворно влияние върху неженения мъж, предпазвайки го от разпиляност; и ако той още няма тези занимания, е длъжен да ги търси, за да запълни с тях празнотата на самотния си живот. Още

по-добре е, ако три тези занимания, или даже ако въобще не се занимава с тях, той се прилепи към някое семейство, предимно роднинско. Подобни случаи не са рядко. Така например един ерген живее дълго време в дома на родния си брат и става необходим член на приютилото го семейство. Той взема участие във възпитанието на децата на брат си, ползва се с тяхното уважение първи след баща им, в стопанските работи е дясната ръка на брат си и запазва това положение до своята смърт, оставяйки благородния спомен за себе си в братското семейство. Можем да желаем подобни примери да се повтарят по-често, подобен семеен уседнал живот да бъде предпочитан от неженените пред скитнически, бездомен живот. Животът в роднинско семейство спасява неженения от скучната самотност на стари години и от много изкушения.

От особено внимание се нуждаят неомъжените жени, които, както вече отбелязахме, са повече от неженените мъже. За тях, както и за мъжете, е открита разнообразна дейност не само в семейния кръг, но и в обществения. Наистина те са отстранени от държавни длъжности, не участват във военна и гражданска служба, но затова пък не са лишени от правото да се занимават с възпитанието на децата в държавни и частни учебни заведения. В тях те подхранват присъщата им любов към децата и по такъв начин изпитват чувства, подобни на семейна радост, а това в значителна степен им помага да понесат благодушно своето положение. Други девизи, обrekli се на безбрачен живот, се посвещават на обществена благотворителност. Например като милосърдни сестри те се грижат в болниците за боледуващите, самоотвержено прекарват нощите без сън до техните постели и освен външните услуги им предлагат словото на евангелското утешение. В чужбина дейността на такива сестри е още по-обширна. Там много от тях служат на болните не само в обществени болници, но и в частни домове. По време на неот-

давна станалото избиване на сирийските християни от мохамеданите милосърдни сестри на тъпни се отправяли към местата на тези събития и давали разнообразна помощ на християните, пострадали от мохамеданската жестокост в Ливан и Дамаск. В чужбина в големите градове има организации за обръщане към пътя на доброто на паднали жени, за възпитание на кръгли сираци, за наглеждане на незаконно родени деца, за поправка на оставени без контрол улични момчета. Можем да желаем и у нас да бъдат открити подобни човеколюбиви организации и в тях да членуват не само вдовици, но и неомъжени жени - както в чужбина. Тяхната дейност в такива организации, разбира се, е трудна, но би им донесла и много утешение. Тя би привлякла и тук на земята благословията на онези, които те са успели да спасят от смърт, нищета, унижение и нравствен упадък, но преди всичко на Бащата на милосърдието, който е на небесата.

Но главното предназначение на жената е не в обществената дейност, а в домашната. Затова и неомъжените жени трябва да се стараят да се устроят ако не в роднинско семейство, то поне в чуждо. Така много от тях поради бедност и безприютност постъпват като прислужници. Би било добре за тяхното бъдеще, особено в нравствено отношение, ако те са намерили благочестиви хазяи, които са ги приели в семейството си за вярна и дълготрайна служба и в него живеят до края. Има случаи, когато заемалите такова положение в семейството девиси се изравняват с членовете на семейството по почит и права и даже получават част от наследството. У един свещеник живяла като прислужница 50 години девицата Л. Заплата в пари тя не получавала - била доволна, че стопанинът ѝ давал за дрехи и други потребности. В неговото семейство тя била като роднина. Когато свещеникът починал, между неговите документи намерили запечатан плик, отнасящ се до прислужницата. В него той с благодарност споменавал за безкористната, само-

отвержена вярност на девицата Л. и молел децата си при дела на наследството да постъпят с нея като със сестра. Децата пожелали да изпълнят волята на родителя не само от послушание към него, но и от лична любов и признателност към прислужницата. Но тя отказала да приеме предложената ѝ част от наследството и ги помолила само да ѝ разрешат да доживее до смъртта си в техния дом.

Понякога остават неомъжени две-три сестри. В името на тяхното благо те трябва, ако позволяват средствата, да живеят заедно и да бъдат неразделно семейство. Живейки заедно, те по-сигурно биха запазили нравственото наследство на своя дом, отколкото поотделно. Паметта на родителите им би била за тях по-свещена, ако не бъде изместена от чужди влияния, неизбежни в случай на отдалечаване една от друга. Постоянно общувайки насаме, те с взаимна помощ биха облекчили своя труден житейски път: така могат да се предпазват една друга от опасни увлечения и съблазни и да се поощряват взаимно в служенето на Бога и въобще в добродетелите. В лицето на безбрачните сестри Марта и Мария, живеещи заедно с неженения си брат Лазар, Евангелието представя образец за подражание за хората, намиращи се в подобно положение. Ние виждаме как тези сестри се допълвали една друга. Едната от тях живеела предимно духовен живот, била предана на благочестието до забрава на житейското; другата се отличавала с опитност в житейските дела, макар че в същото време проявявала и ревност към благочестието. Може би в характера на всяка да е имало лоши черти, но примерът и влиянието на първата не давали те да се развият до крайност и животът им бил уреден така хубаво, че Самият Богочовек удостоил с приятелско предразположение този малък семеен кръг.

Понякога неомъжената жена след смъртта на родителите си се премества да живее при женения си брат или омъжената си сестра. Без съмнение тя постъпва благора-

зумно, спасявайки се от много неудобства и опасности, свойствени на самотния живот. Тя трябва да избере дома на брат си или сестра си за живеене даже в случай, че има средства да се устрои в собствен дом и да бъде обкръжена в него от всички възможни удобства. Могат да я очакват трудности и даже неприятности в роднинското ѝ семейство, но тя не трябва да се плаши от тях. Нека да се въодушевява от мисълта, че ще бъде в полза на роднините си - би могла да помага на снаха си или на сестра си във възпитанието на децата и в домакинството. Ако има способност и някаква подготовка за обучение на деца, тя може да замести всяка гувернантка за децата на брат си или сестра си, а ако има особено призвание към домакинската работа, може да поеме върху себе си голяма част от домакинските грижи и с това да даде възможност на родителите сами да се занимават с децата си. Живеейки в роднинско семейство, тя много по-сърдечно ще приема неговите радости и мъки, отколкото далече от него, самотно, и би спасила сърцето си от измъчващ егоизъм.

Много важно значение може да има неомъжената жена за дома на овдовелия си брат. Тук тя би могла да поеме върху себе си напълно задълженията на майката за осиротелите деца. От нейната помощ също се нуждае овдовялата сестра. Две сестри, едната - неомъжена, другата - вдовица, събрали се заедно, по-леко могат да понесат кръста. Първата не трябва да се отказва от услуги за втората, макар че за това е необходимо да пожертва спокойствието си и собствените удобства; ако избяга от кръста си в този случай, тя може би няма да избяга от него в друг случай, може да се лиши от неговата благословия. Чели сме за една девица, че на млади години гледала своята стара майка до смъртта ѝ и станала пример за дъщерна привързаност; след това тя отишла в дома на омъжената си сестра и помагала в гледането и възпитанието на децата ѝ, неуморно ги надзиравала и се молела за тях - с това

тя дала пример на любяща сестра и леля. Когато една от племенничките ѝ се омъжила, тя се преместила да живее при нея в дома на мъжа ѝ и с желание поела върху себе си обичайната ѝ грижа за младото поколение. И в трите дома тя неуморно се занимавала с работата, за която се захващала, и заслужила искрено уважение и любов от онези, с които живеела. Тя никъде и за никого не била излишна и ненужна - така че за смъртта ѝ имало кой да потъжи. Ще попитаме: чий живот е по-плодотворен и полезен: животът на старата девица, която всекидневно по три часа прекарва в правене на тоалета си, чете романи, пътува по познати, държи в стаята си папагал и си приказва с него, грижи се за кученца, оплаква се от мигрена, кара се с прислужницата и накрая става сама за себе си в тежест; или животът на девица, която се е посветила на труд в полза на своите роднини, отказала се е от изгодите и спокойствието на самостоятелния живот и е приемала присърце мъката и радостта на онези, в семейството на които се е приютила? Отговорът е ясен.

Да повторим: хората, водещи безбрачен живот, непременно трябва да изберат някакви положителни занимания, частни или обществени, и да се стараят предимно да се приютят в някакъв семеен кръг, за да избегнат разни изкушения, съблазни, скуката, толкова обичайни в тяхното положение. Но на каквато и дейност да се посветят, те са длъжни във всеки случай да живеят и действат в дух на любов към Господа, да си поставят като главна, обща цел служенето на Господа по думите на Апостола: “Нежененият се грижи за Господнето, как да угоди на Господа.” Общуването с Господ, на Когото са се вrekli, ще бъде за тях неизчерпаем източник на утешения, така че те няма и да съжбяляват, че не са се обвързали с брачни връзки.

Епископ Висарион

Глава IX

Старост

Дълголетието на патриарсите. Намаляване годините на човешкия живот. Паметта на старците. Потребност от вътрешен живот. Младост в старостта. Немошта като благодаяние на Господа. Благоразумието на старците. Влиянието на старците върху домашния и обществения живот. Почтителното отношение към старите хора. Дълголетието - Божия благословия. Дълголетието се дава за покаяние.

Старост в собствен смисъл на думата се нарича преклонната възраст на нашия живот. Казваме в собствен смисъл, защото има много хора, които години още не са стари, но са се превърнали преждевременно в грохнали старци или от болести и от скръб, или от пороци.

Било е време, когато човешкият живот е продължавал няколко столетия и старостта настъпвала късно. Това е било по времето на патриарсите преди потопа и след потопа до Авраам, който умира на 175 години. Не можем да не признаем, че в дълголетието на патриарсите виждаме особеното действие на Божия промисъл: колкото по-дълго са живели на света патриарсите, толкова по-бързо се размножавал човешкият род, толкова по-богати ставали те от житейския си опит и от благоразумието си и следователно толкова по-способни били като ръководители на младите поколения, което било особено необхо-

димо в детското, първобитното състояние на човечеството; толкова по-благонадеждно пазели Божественото откровение и благочестивите предания между почитателите на истинския Бог. В онова време, когато не било написано Божието Слово, патриарсите били живата, най-вярната книга на Божиите откровения. Един и същи човек е можел да слуша и сам да разказва на другите цели стотици години за едни и същи богооткровени истини и правила. Така например Ной, живял преди потопа около 600 години, е можел да беседва с Енох, сина Сифов, а бащата на Ной - Ламех, е беседвал със самия Сифон, сина на Адам; вследствие на това не само по-късните Божии откровения, но и най-първите, станали с Адам в рая, са успели да достигнат до следпотопния свят в първобитна свежест, неповредени.

Освен особения Божи промисъл за дълголетие на патриарсите способствали и естествени причини. Изобилието на силите на природата, още не в такава степен развратена от греха както впоследствие простият, близък до природата начин на живот, самото състояние на човешкото тяло съхранило много първобитни съвършенства - защото колкото по-малко са били предците, толкова по-малко наследствено увреждане е преминало към потомците, - всичко това са такива обстоятелства, които определят предимството на първобитните времена пред по-късните. С течение на времето човешкият живот е намалял до пределите, за които още Моисей е казал: “Дните на нашия живот са седемдесет години, а при по-голяма сила - осемдесет години” (Пс.89:10). Впрочем тук се взема средното количество, защото и след това са се срещали, а и днес се срещат примери на хора, живеещи до 100 и даже 150 години. Сам Моисей, оплакващ бързата преходност на човешкия живот, умира на 120 години, и то в телесните си сили: “Зрението му не бе отслабнало и силата му не бе отпаднала” (Втор.34:7).¹⁴

Има старци, върху които както при Моисей времето показва малко своята разрушителна сила. Халев, съвременник на Моисей, бил на 85 години, когато дошъл в обетованата земя, за да търси в нея място за заселване със семейството си. Той бил в числото на дванайсетте съгледвачи, които 45 години преди това били изпратени от Моисей да огледат Ханаанската земя. За добросъвестността, с която Халев заедно с Иисус Навин дал отчет на народа за видяната от него страна и за показаното при този случай твърдо упование в Бога той получил от Моисей обещание за хубав дял за заселване в тази страна. Настъпило времето за изпълнение на обещаното. Халев поискал от Иисус Навин за дял Хеврон, още не очистен от живеещите тук чужденци. Въпреки преклонната си възраст Халев се решил да тръгне смело срещу опасността, с която било свързано завоюването на този дял. “Сега, ето аз съм на осемдесет и пет години - казал той на Навин, - но и сега съм толкова крепък, както и тогава, когато ме праща Моисей; колкото сила имах тогава, толкова имам и сега, да воювам, влизам и излизам” (Иис.Нав.14:10,11). И Господ помагал на Халев да изпълни с успех замисленото, с което са способни да се наумат само хора в цветуща възраст. С какво е заслужил не само тази милост от Бога, но и другата - само той от своите връстници е бил удостоен от Божията милост да доживее до завладяването на ханаанската земя? С това, че “следва точно (заповедта) на Господа, Бога Израилев” (-14). Ярки примери на старци подобно на Моисей и Халев се срещат и досега. Не са малко и днес хората, за които може да се каже, че листата им не увяхват (Пс.1:3), макар да е настъпила за тях зимата на старостта. Те имат цветущо здраве, с младежка бодрост се отдават на неуморна дейност, държат в ръцете си твърдо кормилото на домашната и обществената власт. И на въпроса как са съхранили в себе си младежката свежест в повечето случаи отговарят: “С благо-

честие.” То ги е спасило от разпилян и невъздържан живот; то ги е научило да гледат на тялото си като на храм, в който живее Светият Дух и бди над чистотата му; то им е внушило да виждат добродетел в трудолюбието, а в безделието - порока, и чрез това им е помогнало да запазят здравето си затвърдило е телесните им сили. Но още по-забележителна е духовната свежест на много старци. Те поразяват с твърдостта и яснотата на разсъдъка си, със силата на паметта и въображението си. Сърцето им с младежки жар бие в съчувствие към всичко истински добро и прекрасно. Колкото са по-близо до смъртта, толкова по-топла става молитвата им, толкова по-голямо е упованието им в Бога, толкова по-светъл е погледът им към бъдния живот, и с толкова по-голяма ревност се отдават в дела на любовта към Бога и близките. За тях не може да се каже, че са си изживели живота, че ще обременят със себе си земята, че им е време за вечен покой. Не, техният живот е благословия от небето на земята и смъртта им е велика загуба за обществото.

Впрочем примерите на старци юноши, са много по-малко от броя на немощните и рухнали старци. За Господ е угодно да ни изпраща старостта заедно с немощта, за да не ни напада неочаквано смъртта: немощта и болестите - това са предвестници, напомнящи ни за близката старост и за необходимите приготовления за вечността. Слабостта на старостта се проявява в душевните и телесните сили. Разсъдъкът у голяма част от старците при здраво състояние на душата и тялото наистина още запазва яснотата си и даже е по-точен и по-основателен, отколкото у младите; волята им също не загубва предишната си твърдост и енергия. Но способността им да възприемат впечатления от външния и вътрешния свят и да ги усвояват съзнателно все повече отслабва; все по-трудно става да запомнят възприетото даже за онези старци, у които способността за възприемане е запазила предиш-

ната си сила. Старецът лесно забравя днес, каквото е чул или узнал вчера. И някои млади се оплакват от този недостатък на паметта, че ако трябва да си спомнят нещо за справка, например стих, число, име, факт, това никак не им се удава веднага, при всички усилия, докато след няколко дни без всякакви усилия и нужда забравеното от само себе си им идва наум. У старците този недостатък е най-обичаен. Те вече не могат както преди да ползват запасите от сведения, пазени в паметта. Много забележително е също, че старците по-добре помнят случилото се на младини, отколкото неотдавна. Старецът лесно си спомня и възпроизвежда, даже с всички незначителни подробности описанието на местности, лица, приключения, възприети с душата в младите години; обратно, чертите на видени от него в последно време лица и събития след няколко дни съвсем изчезват от неговата памет. Причина за тази слабост на паметта е намаляването силата на въображението у старците. Въображението на млади години прилича на мек восък, върху който лесно се отпечатват предметите, а в годините на старостта то е като втвърден восък, губи своята възприемчивост и с това затруднява стареца да си спомни онова, което скоро е узнал. В младостта въображението запечатва даже отвлечени мисли, обличайки ги в поетични образи и картини; обратно, старецът обича да обръща внимание на един признак на предмета и представя живите явления в суха, отвлечена форма.

Да се обърнем към телесната немощ на старостта. Постепенното намаляване на телесните сили у стареца накрая преминава в онова състояние, което е описано поучително алегорично в дванайсета глава на Еклисиаста. Предлагаме на вниманието на читателя това описание с необходимите обяснения.

Стих 1. “И помни твоя Създател през дните на младостта си, докле не са дошли тежки дни и не са настанали години, за които ще казваш: Няма за мене наслада в тях.”

Злите дни - това са дните на старостта, дни на немощ и болести (Бит.47:9). В памет на тези дни юношата е длъжен да се въздържа от лекомислие и забрава на Бога, за да не прибави впоследствие, когато дойде старостта, към обичайната мъка, свойствена на тази възраст, горчивото съжаление за безумно похабената младост.

Стих 2. “Докле слънце, светлина, месечина и звезди не са потъмнели, и не са дошли пак черни облаци след дъжда.” В тези думи старостта е изобразена като източна зима, която се състои от няколко месеца студен дъжд и сняг и през това време небето почти винаги е покрито с облаци, скриващи през деня слънцето, а през нощта - луната и звездите. Едва се очиства въздухът от дъждовните пари, и се появяват нови облаци, които пак закриват слънцето, показало се за малко време. Приложено към старостта, затъмнението на светлината на слънцето, луната и звездите означава намаление на душевните сили и притъпяване на външните чувства; а облак след облаците - това е болест след болест, печал след печал.

Стих 3. “Докле не е настъпил оня ден, кога къщниците пазачи затреперят и силните може се прегънат; кога престанат да мелят, които мелят, понеже са останали малко; кога се помрачат ония, които през прозорец гледат.” Тук тялото се сравнява с дом, място за обитаване на душата. Стражите на дома - това са ръцете, с които човек охранява и защитава тялото - в старостта треперят. Силните мъже - това са краката, които поддържат тялото, както колоните (стълбовете) - дома (Песен на песн.5:15). В старостта краката са безнадеждна опора на тялото. Мелачите - това са зъбите, които раздробяват храната в устата като воденичен камък. Те остават много малко и не могат да дъвчат. Гледащите през прозореца - това са очите, които се помрачават в старостта.

Стих. 4. “Кога пътните врата почнат да се затварят; кога замлъкне шумът на хромелите и човек почне да ста-

ва по гласа на петела, и дъщерите - певци замлъкнат.” Пътните врата - това са устните. Старите хора, на които челюстите са лишени от зъби, са стреснати плътно. Зад стиснатите устни една се забелязва дъвченето на затвърделите челюсти, затова е казано: кога замлъкне шумът на хромелите. С думите: “И човек почне да става по гласа на петела” се говори за слабия сън, който при старите хора се прекъсва от лекия звук на птиците. “И дъщерите - певци замлъкнат”, т.е. отслабват органите на пеене: езикът, белите дробове, гърлото, зъбите и др., така че старците не могат да пеят и говорят високо.

Стих 5. “Кога висините бъдат за тях страшни и по пътя ще има ужаси; кога зацъфти миндалът и скакалецът стане тежък, и каперсът се пръсне; защото човек отива във вечния си дом и оплаквачките са готови да го обкръжават по улицата.” За плахия и слаб старец висините ще бъдат “страшни и по пътя ще има ужаси, т.е. той няма да има сили не само да се изкачи на високия хълм, но и на равния път ще се спъва. “Кога зацъфти миндалът” - цветът на това дърво отначало е червеникав, след това избледнява и става бял - цвета на побелелите коси. Освен това миндалът цъфти още през януари, посред зима, с която Еклисиаст във втория стих сравнява времето на старостта. “Скакалецът ще стане тежък” - слабият и скачащ скакалец е обрзът на бодрия юноша; тежкият и ленивият - е образът на прегърбения и бавен старец. “И каперсът се пръсне”: т.е. както люспите на плодовете на капесовото дърво се разкъсват и падат, когато узреят, така и човекът, достигнал преклонна възраст и съзрял за вечността, сваля покривката на тялото си или, както е казано по-нататък, отива в дома на вечността - в гроба, докдето го придружават нашите оплаквачки.

По-нататък, в шести стих, е изобразена смъртта чрез картината на падането на “златната превръзка” (сърцето) и на скъсването на “сребърната верижка” (скачване-

то на нервите), чрез строшаването на “стомна при извора” и падането на “колелото над кладенеца”.

Слабостта на старческата възраст е предвестник на смъртта, това е гласът на тръбата, с която Господ гръмко ни напомня за нейната близост и за приготвянето ни за вечността. Колко благотворно за нас е това напомняне! Затова се притъпява у стареца възприемчивостта към чувствените впечатления, за да отслабне у него склонността към онези изтощаващи душата удоволствия, които са му доставяли органите на зрението, слуха, вкуса, обонянието и осезанието. Затова постепенно отказват да му служат оръдията за връзки с външния свят, за да съсредоточи той вниманието си върху душата си и да търси удоволствие в общуването ѝ с Бога. Цар Давид, желаейки да наградя стареца Верзелий, живеещ зад река Йордан, за гостоприемството, оказано му по време на бягството от Авесалом, го поканил да живее постоянно в Иерусалим, но старецът отговорил: “Много ли ми остава да живея, та да отивам с царя в Иерусалим? Сега съм на осемдесет години; ще различа ли добро от лошо? Ще разбере ли рабът ти вкуса на това, което ще яде и ще пие? И ще мога ли да чувам гласа на певците и на певиците? Защо прочее рабът ти да бъде тегота на своя цар - господар? Позволи на раба си да се върне и да умре в своя град, при гроба на баща си и на майка си” (2 Цар.19:34, 35, 37). Не изпаднал във възторг осемдесетгодишният старец от царското предложение, не искал да изпита удоволствието от столичния и придворния живот. Не за удоволствия мислел той, а за смъртта; времето за тях минало, чувствата му изгубили способността си да различават приятното от неприятното; той не само че не очаквал радост от веселия живот сред столично общество, но се и боял да не бъде в тежест с присъствието си в него. Той искал да прекара остатъка от своите дни колкото се може по далече от светските суети. Подобно настроение на духа

трябва да бъде присъщо на всеки старец, чувстващ отслабване на силите си. Колкото повече се притъпяват неговите чувства за външните впечатления, толкова посилна трябва да бъде у него потребността от вътрешен живот. Шумът на светската суета малко по малко затихва сам по себе си; нека с това той по-внимателно се вслушва в гласа на съвестта си, нека се занимава със самоизпитване. Слабостта и болестите го карат да си седи вкъщи; нека той в тишината на домашното усамотяване, особено в безсънните дълги нощи, когато всичко около него спи, да си даде отчет за пътя, по който е вървял досега. Когато се огледа в изминалия си живот, без съмнение, той ще му се покаже в много отношения в друга светлина, отколкото преди това. Както всяка вечер на деня неволно предразполага много хора към размисли, при които делата през деня застават пред съда на съвестта не такива, каквито са изглеждали в момента на тяхното извършване, и тогава погледът неволно се обръща към незалязващото слънце на благодатта, така трезвите размисли още повече трябва да посвещават душата ни във вечерния мрак на нашия живот. Предметите и радостите, след които ние сме тичали преди с такова увлечение, тогава ще загубят за нас силата на обаянието си. Греховете, които отдавна сме забравили и които досега не сме съзнавали, а сме се стараели да извиним с различни смекчаващи обстоятелства, ще излязат от дълбочината на съзнанието ни и ние ще се учудим как преди сме могли да не забележим онази чернилка, която сега виждат очите ни. Лек трепет прониква в душите на даже дълбоко паднали хора, когато съвестта заговори на стари години с изобличителен светски шум и те отвърщат своя слух. Никой не разбира така както немощният старец цялата суета на богатствата и светските радости, на които той вече не може да се наслаждава. И ето той започва да мисли за богатствата и радостите съществуващи вечно - светът му е омръзнал и

той започва да търси общуване с Бога. А Бог с любов обръща лицето си към онези, които го търсят. Господ Иисус, посвещавал по време на земния си живот с любов старите колиби на бедните, е готов и сега с радост да влезе в бедния, близък до разрушение дом на старческото тяло. И светло става в най-сладката беседа с Господа не замлъква в него. Това е младостта в старостта. Има много старци, които са стъпили на пътя на спасението едва тогава, когато рухването ги е направило неспособни да живеят за света. Има и много такива, които са разтресени от страха пред Божия съд за първи път на стари години и едва тогава оценяват спасителната сила на страданията и смъртта на Богочовека, почувствали нуждата от Божието милосърдие.

И така, не роптай, почтен старецо, срещу слабостта и болестите, присъщи на твоята възраст, а по-добре благодари на Господа за тях. Те не са зло, а благодеяние за теб, защото ти напомнят за близката смърт, предразполагат те към покаяние и ти помагат заедно с болезненото разрушение на външния си вид са се обновяваш вътрешния. Но старостта сама по себе си, независимо от свързаните с нея слабост и болести, е велико богатство. Има старци, които не ценят това богатство, срамуват се от белите си коси, стараят се да изглеждат млади, крият преклонните си години. Но има и много млади, които не ценят старите хора, не им оказват подobaващата се за възрастта им почит и ги оскърбяват с подигравки. Не можем да извиним старците, срамуващи се от старостта си, и младите, които не ги уважават, защото дълголетието според учението на Божието Слово и според здравия размисъл представлява велика чест, която трябва да ценим у себе си и у другите.

“Ще влезеш в гроб, кога стигнеш до зрялост, както се складват на времето си житните снопове” (Иов.5:26) - казал на Иов един от неговите приятели, изразяващ блаженството на човека, покорил се смирено на Божията воля.

Многозначително е сравнението: старостта е купен снопове от узрялото и ожънато жито. Това значи, че старостта е изпълнила целта на земния си живот, тя е неговият венец, като купена снопи - венец на труда на земеделеца. Земеделският труд не би достигнал целта си, той би отишъл напразно, ако посетите от него семена не родят плодове, ако суша или студ попречат на нивите да узреят; така и човешкият живот не би изпълнил своето предназначение, ако се прекъсне преждевременно и ако по тази причина човек не успее да направи всичко, което е било необходимо в кръга на онези занятия и отношения, които могат да бъдат плод предимно на дълголетния живот.

Какви са достойнствата на старостта. Опитност или благоразумие и преуспяване в добродетелния живот.

“У старците има мъдрост, и у дълголетните - разум” /Иов. 12:12/ - е казал Иов. Под мъдрост, присъща на старостта, се разбира благоразумие, т.е. умението или изкуството да се използва животът за собствено благо и благо на близките си и в Божия слава. Разбира се, такова благоразумие може да бъде достояние не само на старческата възраст: “Не само многолетните са мъдри, нито само старците разбират правда” /Иов 32:9/ - казал на Иов младият му приятел Елиуй. И младите по възраст могат да бъдат стари по ум. Всичко това е вярно, но, от друга страна, затвърденото от годините благоразумие на стареца има предимство пред скорозрялото благоразумие на юношата. Утешаващо е да видиш юноша като стареца. За такъв млад човек обикновено казват: той дава надежда, той обещава много. Но често виждаме, че тази надежда не се оправдава, че юношата, впечатляващ ни с благоразумие не за годините си, с времето става пример на неблагоразумие и лекомислие. Колко често се случва, че хора, получили всестранно образование и пълен запас от сведения, необходими за живота, не умеят да се възползват от тях, щом встъпят в обществения живот и на всяка

крачка се излагат на грешки и заблуждения! Откъде идват те, след като правилата на благоразумието и мъдростта, усвоени от юношата чрез възпитание, би трябвало да го предпазят от тях? От недостатъчен личен опит. Работата не е в това да имаш готови правила на благоразумие и да бъдеш убеден в полезността им, а в умението да ги прилагаш в различни случаи от живота. А това умение не се придобива веднага. Век живей, век учи! Самият живот те учи как да живееш благоразумно. Юношата, започнал да живее самостоятелно, не трябва да мисли, че му остава само да пожъне плодовете от полученото възпитание. Не, предстои му нов учебен труд. Може да се каже, че досега той е живял с чужд ум; сега му се налага да се вразуми. Не е известно скоро ли юношата ще стигне до вразумяването си, когато ще има правото да каже: аз зная това от мой личен опит и убеждение от много други опити и случаи. Но старецът има право да каже това. Дълголетният живот обогатява всеки с опитност, която спасява не само него от много грешки в живота, но той може да бъде полезен и на други, ако те са готови да се възползват от съветите му.

Присъщо е на старците да превъзхождат хората от другите възрасти не само по опитност, но и с нравствения си живот. Християнският живот трябва да бъде подтик за непрекъснато духовно усъвършенстване; християнинът е длъжен постепенно да се изкачва от съвършенство към съвършенство, за да достигне на Христова възраст съвършено развитие. Колкото и далеко да отиде по пътя на духовното съвършенство, той никога не трябва да казва: достатъчно. Този път е толкова дълъг и труден, че ако човек би живял повече от хиляда години, то и тогава не би могъл да се счита за постигнал целта си. Но кой може да отиде по-нататък по този път - младият или старият? Без съмнение - старият. Младият току-що започва духовното поприще, а старият отдавна вече е стъпил на него,

познал е в много изкушения, опасности и затруднения в борбата с враговете на спасението, неведнъж е падал и ставал с помощта на Божията благодат и след всяко изправяне все повече и повече е укрепвал в духовната борба. Ние гледаме с уважение на младия воин, успял да покаже военните си способности в боевете с враговете на Отечеството, но още по-голяма почит заслужава воинът, побелял в битките и славно завършващ своето бойно поприще. Първият внушава само надеждата, че така блестящо ще завърши военното поприще, както го е започнал, но тази надежда може и да не се оправдае. Обратно, на последния гледаме само с учудване за неговите заслуги, засвидетелствани с многобройни опити. Подобно на това добродетелната старост има повече право на нашата почит, отколкото многообещаващата в нравствено отношение младост.

Опитът свидетелства, че преуспяването в благоразуmiето и добродетелността невинаги се свързва със старостта, че някои юноши превъзхождат много старци в тези достойнства. Затова писателят на книгата на Премъдростта е казал за успокоение на скърбящите за ранната кончина на праведниците: “Не в дълговечността е честната старост и не с броя на годините тя се измерва. Мъдростта е седина за хората, и безпорочният живот - възраст на старостта” (Прем.4:8,9). Но и в тези думи, явно не в полза за старостта, косвено се изразява почитта към нея. Защото не е ли чест за тази възраст това, че старозаветният писател в желанието си да похвали и да угоди на юношите, преуспели в мъдростта и добродетелността, не е казал нищо повече за тях, освен да ги сравни с възрастните старци, за които мъдростта и добродетелността са така естествени, както побелелите им коси?

Нравствените достойнства, украсяващи старците, са скъпоценни не сами за себе си, а и защото имат благотворно значение за близките. Колко е щастливо семей-

ството, в което живее мъдър и добродетелен старец! Той е жива книга за децата и внуците, разказващ им за Божието - милосърдие, което многократно е изпитал върху себе си. За него е голямо удоволствие да им разказва като поучение приключения от своя живот - щастливи и нещастни, - с които Промисълът го е водел към спасение. За младите поколения той е стожер и посредник на добрите предания и обичаи, наследени от старите родове, а в семейството си е като охранител - противодейства на нахлуването в него на вредни влияния отвън. Той е апостол на Началника на мира в дома си; времето и опитът са го научили на спокойствие и самообладание в отношението си към близките, отдавна е преживял онова време, когато самият той е обичал да спори за много неща и да се горещи; сега той с усмивка си спомня това време и се старее да всели в обкръжаващите въодушевяващия го дух на миролюбие и самообладание, подражайки на св. Иоан Богослов, който на преклонна възраст по-често от всичко напомнял на своите ученици: "Дечица, обичайте се един друг." Доброто влияние на мъдрия и благочестив старец не прекъсва с неговата смърт. Отивайки във вечния покой, той завещава на своите домашни като най-доброто наследство паметта за онези правила, от които сам се е ръководил в живота и е ръководил другите. И там, където свято се пази тази памет, неотстъпно пребивава Божията благословия.

Старците имат голямо значение не само за семейството, но и за обществото. Същото значение имат те и за евреите по време на пребиваването им в Египет. Пред лицето на старейшините като представители на целия израилски народ Моисей обявява Божията воля за извеждането му от Египет (Изх.3:16; 4:29). За приготвяне на пасхалното агне (-12:21). При изселването от Египет от старейшините избират седемдесет членове на съвета в помощ на Моисей за управление на народа (Числ.11:16).

Старейшините са коленоначалници Израилеви (Втор. 31:28); 2 Царств. 19:11), градски старей (Втор. 19:12; 3:6; 1 Царств. 11:13), пред вратите на които те съдели (Рут 4:2) При всенародни жертвоприношения старейте са присъствали като представители на целия израилски народ (Лев. 4:15; 9:1; 1 Царств. 15:30). Това обществено значение, разбира се, възрастните старци невинаги са имали това обществено значение, но без съмнение в началото то изключително принадлежало само на тях и вече впоследствие го разделяли с хора, които се наричали старейшини само в почетен смисъл. И досега в благоустроените държави водещата роля в обществените работи в голяма част принадлежи на стари хора. И горко на онази държава, на онова общество, в които пренебрегват съветите на старите и предпочитат пред тях младите. Ровоам, син и наследник на Соломон, не послушал старейте, бивши съветници на баща му, които съветвали сина да бъде снизходителен към подчинените си. Съобразявайки се с внушението на младите си връстници, той започнал своето царстване със заплахи към поданиците си. Вследствие на това Ровоам се лишил от власт над десет колена и останал цар само на две. Заплашвайки израилския народ с обществени бедствия, посочва в тяхното число и унижението на старците и господството на юношите. “И ще им дам момчета за началници, и деца ще владеят над тях. И в народа един ще угнетява другото, и всякой - своя ближен, момче безсрамно ще се големее пред старец, и простак - пред велможа” (Ис. 3: 4,5). Бедствието, с което Господ заплашва евреите, е тежко за старците, привикнали към почит, тежко е и за народа: защото трудно е да се очаква от онези, които лекомислено и нагло се отнасят към старите хора, да уважават общественото богатство и правосъдно да управляват народа.

Дръзкото, неуважително отношение към старците - толкова по-възмущаващо, колкото по-затрогваща е гри-

жата на Господ за поддържане на уважение към тях. Чрез Моисей Господ заповядва на Израил как трябва да се държи със старците: “Пред побеляла глава ставай, почитай лицето на старец и бой се от (Господа) твоя Бог” (Лев. 19:32), т.е. който и да е и какъвто и да е старец, бъди към него вежлив и почитателен. Не всички старци да достойни за уважение според личните си качества, но всички имат право на него и възрастта и белите си коси. Не трябва да се оставя безнаказано неуважителното им оскъряване. Поради своята слабост те невинаги могат сами да се предпазят и защитят от оскърявания, затова имат в лицето на Бога силен защитник и отмъстител. Страхувай се от Бога и от неговия гняв.

Има и много старци, които младите хора в ролята си на началници или от християнска любов трябва да вразумяват или да удържат от някои непохвални действия. Но и в отношението си към тях младите трябва да постъпват колкото се може по-меко и по-почтително. Апостол Павел пише на младия епископ Тимотей: “Старец не укорявай, а увещавай го, като да ти е баща; старите жени - като майки...” (1Тим. 5:1,2). Ако младите хора, които имат власт над старите, се отнасят към тях със синовна почит, не трябва ли да са още по-почтителни останалите?

Дълголетието е една от силно възжелените благословии, обещани от Бог за награда на хората, вярно служещи му, страхуващи се от него и почитащи Го. Следователно да не се почитат старците, значи да се пренебрегва Божията благословия, за което свидетелства старческата възраст.. “Служете на Господа, вашия Бог, и Той ще благослови хляба ти и водата ти” (Изх.23:25) - казва Моисей на Израил от лицето на Бога и в числото на тези благословии споменава и дълголетието: “Броя на дните ти ще направя пълен” (Изх.23:26). “Ходете по пътя, по който ви заповяда Господ, Бог ваш, за да бъдете живи и да ви бъде добре и да проживеете дълго време в оная

земя, която ще получите за владение” (Втор. 5:33). Господ казал на Соломон: “И ако ходиш по Моя път, като пазиш Моите наредби и Моите заповеди, както ходи баща ти Давид, ще продължа и твоите дни” (3 Царств. 3:14). Сам Соломон е казал в книгата на Притчите: “Страхът Господен придава дни, а годините на нечестивците ще се съкратят” (Притч.10:27), и още: “Седина в пътя на правдата е венец на слава” (-16:31). Господ обещава също така да благослови със старост почитателните към родителите си: “Почитай баща си и майка си (за да ти бъде добре и), за да живееш дълго на земята, която Господ, Бог твой, ти дава” (Изх.20:12).

Но старостта е Божия благословия или милост не само за благочестивите и добродетелните, а и за равнодушните към своето спасение. Ако Той дава тази милост като награда за благочестие добродетелност за едни, то за други тя е като поощрение за покаяние и поправяне. Бог дълго търпи недостойнството им, очаквайки от тях плодовете на покаяние и добродетелност като лозаря, споменат в притчата на Спасителя, който не бърза да отсече смоковницата - вече три години без плод, и се надява, че ако я остави още една година, при старателна грижа за нея тя може би ще даде плод (Лук.13:6-9). Със самото дълголетие милосърдният Господ призовава към покаяние старците, които дотогава са били безгрижни в делото за спасението си. Горко им, ако те не дадат плодове, каквито очаква Господ от тях, предлагащ им всички средства за спасение чрез светата си Църква: и молитвите, и тайнствата, и четенето на Писанието, и внушението на духовните отци на църквата! Те ще бъдат застрашени от участието на отсечена неплодна смоковница.

За съжаление има немалко старци, които не оценяват Божията милост към тях, призоваваща ги към покаяние, които отдавна са доживели до белите си коси, но не са оставили юношеското лекомислие и имат развратено

сърце. Това са онези, които намират удоволствие в разпространението на свободомислието и в кощунството (като Волтер), подиграват се над учрежденията на Църквата, говорят цинични думи, пиянстват, стараят се да изглеждат млади и развратничат, непрекъснато се намират в лошо настроение на духа; ту досаждат на всички с подробни разкази за своите страдания, ту се оплакват, че хората са станали лоши и изкривени. Сред всеобщия разврат и безчестие те по техните думи са най-добри от всички - толкова голямо е тяхното самолюбие и заслепяване! Има и доста стари хора, отдадени на страстта на користолюбието и скъперничеството, до които не достига гласът на Апостола: “Безумнико, нощес ще ти поискат душата; а това, що си приготвил, кому ще остане?” (Лук. 12:20). Няма нищо по-жалко от такива старци. Ако се предаде на всички изброени пороци юношата, това е ужасно. Но сърцето на юношата е мек восък, на него лесно могат да бъдат изгладени отпечатаните страсти и да бъде напечатано доброто. За юношата можем да се надяваме, че с годините той ще стане разумен, ще се поправи. Но толкова по-малка е надеждата за поправянето на дълбоко затъналия в грехове старец, колкото по-кратко е определеното му поприще в живота. На всички ваши опити да му подействате с възмущения и тихи изобличения той ще отговаря само едно: късно е вече да ме учиш.

Но няма бездна, от която да не може да ни измъкне всемогъщата Божия благодат. Тя е готова да подаде ръка за помощ на всеки, който само почувства нуждата от тази помощ и извиси глас към Бога за помилване. Нека старецът не заглушава гласовете на благодатта, призоваваща го към спасение, и да употреби останалото време от живота си за покаяние и поправяне. Нека не казва: късно е. От притчата на Спасителя за работниците в лозето, получили еднаква заплата от стопанина, макар едни от тях да били извикани на работа в ранните часове на деня, а дру-

ги - в края на деня, се вижда, че Господ не само не отхвърля идващите при Него в късно време от живота си, но е готов да им даде, ако се разкаят искрено, еднаква награда с онези, които са Му служели отрано в живота си.

Впрочем, ако с помощта на Божията благодат могат да се спасят хора, обърнали се късно към Бог, то, от друга страна, невинаги може да се гарантира за спасението на онези, които от ранна възраст са водели богоугоден живот. Тази опасност от гибел заплашва онези от тях, които след продължителна и тежка борба с изкушенията и страстите в края на земното поприще не само отслабват в работата на благочестието, но даже се отбиват от пътя, по който са вървели честно досега, към пътя на порока и безчестието, или ако се възгордеят с нравствените си достойнства и се мислят за големи праведници. В този случай те могат да загубят своята награда от Господа и ще заприличат на кораб, който, преплувал огромни морски пространства, се разбива до самото пристанище. Затова благочестивите и добродетелни старци, ако не искат да загубят наградата си от Господа, са длъжни до последен дъх с неотслабваща ревност да работят за спасението си.

В заключение ще приведем наставлението на апостол Павел за онези задължения, в изпълнението на които трябва да преуспяват старците. Той предписва на своя ученик, епископ Тит, да внушава на старците “да бъдат трезвени, почтени, целомъдри, здрави във вярата, в любовта, в търпението; старците също да се държат свещенолепно: да не бъдат клеветници, да се не предават на много вино, да са поучливи на добро, за да вразумяват невестите да обичат мъжете и децата си, да бъдат целомъдри, чисти, къщовници, добри, покорни на мъжете си, та да се не хули словото Божие” (Тит 2:2-5).

Епископ Висарион

Глава X

Семейните гробове

Гробовете на патриарсите. Минути на всеобщо пробуждане на разделените навеки.

Накрая ти пак си тук, в своята родина, сред своите близки, не само живите, но и мъртвите!..

Откъде е този обичай умрелите да се събират заедно под един земен слой, под един земен покрив? Как при това веднага се изменя самият характер на смъртта. Тя завинаги разделя и в същото време завинаги свързва. Ту страшно наказва нас, грешните, ту като страж пази това място за последен покой на близките хора. Ето те стоят един до друг - скъпите на родственото чувство гробове.

Този обичай, братя, не е само дълбоко древен, но и свещен. Най-древната семейна погребална пещера съдържала в себе си гробниците на патриарсите: Авраам, Исаак, Иаков и Иосиф. Нейният произход е описан от св. пророк Моисей в свещената книга Битие и тук са посочени причините за нейното основаване. Тези причини лежат дълбоко в човешкото сърце. Първата причина е любовта - това е най-здравата връзка на човешкия живот, това е благородно чувство, издигащо ни над дребните интереси на тесния егоизъм и даващо истинска цена на всичките наши действия и отношения. Сред движенията и поривите на любовта на живия, загубил близък, скъп човек,

възникнал поривът да легне до него в гроба. “И дойде Авраам да плаче и риде за Сарра. И стана Авраам от своята покойница и рече на Хетовите синове, думайки: аз съм у вас пришълец и заселник; дайте ми между вас място за гроб, което да си е мое, та да погребя моята покойница отпред очите си” (Бит.23:2-4). Жителите на Хананската страна с дълбоко уважение и към него, и към постигналата го мъка му предлагали да си избере най-доброто от техните погребални места за погребение на мъртвата. Тогава той избрал Махпелската пещера, която се намирала точно срещу неговата палатка. Подарили му с желание този парцел земя, но той настоял да плати добра цена за него. Тази Махпелска пещера станала после гробница за най-близкия род на големия патриарх и се пази до днес като светиня, и при това не само за християнския свят. И така е устроила това съвместно жителство след смъртта. Началото на любовта - родствената, семейната любов, е в семейството - оттук, разширявайки се постепенно, тя прегръща всички хора, свои и чужди, даже и самите врагове; в общата семейна гробница тя като че ли се връща към своя източник и озарява с благословията си този мирен сън на хората, така тясно свързани помежду си. Където и да се е трудил членът на родното семейство, където и да го е застигнал страшният смъртен час, той се връща към своите близки и тази родна земя като че ли отново става за него детска люлка.

Но, братя, при светите патриарси самата любов, родствената или друга, се е основавала на по-дълбоко и съкровено чувство - именно на вярата. Тя вдъхновила Авраам за най-големия подвиг на любовта и самоотвержеността, прославил неговото име. “С вяра Авраам, бидейки изкушаван, принесе в жертва Исаака; и тоя, който бе получил обещанията, принесе единородния си” (Евр.11:17). Тези обещания били големи и се простирали в лицето на този баща на вярващите върху необозримото бъдеще, върху

всички времена и народи. Кой би могъл да проникне в тайните на духа на този необикновен мъж от древността и да обясни защо той е избрал мястото на вечния си покой именно тук, сред три свята - християнския, иудейския и мохамеданския, толкова различни в своите религиозни възгледи и така съгласни в благоговейното уважение към неговата свята памет? Най-близките наследници пък на неговите обещания с погребението си в неговата семейна пещера явно свързват правата си на очакваното наследство. Патриарх Иаков помолил Иосиф да му стори “милост и правда”, да не го погребва в Египет, “та да легна при отците си” - му казал той. И когато Иосиф с клетва го уверил в изпълнението на това негово желание, Иаков се поклонил над върха на жезъла си, благодарейки на Бога за големите Му милости към него (Бит. 47:29,30). Иосиф според високото си положение в Египет би могъл да намери там великолепно място за своето погребение, може би даже в тези колосални паметници, които се издигат като високи планини над равнинната страна и гледат към съвременния свят през четиридесет века. Но и той, опирайки се на вярата в Божието обещание, дадено на Авраам, помолил евреите по време на изселването им от Египет да изнесат и неговите кости...

Братя, има големи обещания и у всички наши православни бащи и братя, почиващи тук и навсякъде, които те разделят с нас, докато пребиваваме тук и очакваме своя ред да отидем там. Какви са обещанията? - Че нашият живот няма да свърши със смъртта, че всички наши мисли, желания, настроения, намерили израз в самата работа или носени в сърцето ни, са началото на нишките, които ще продължат в безкрайната вечност, което означава, че всички духовни връзки, скрепени в този живот, ще продължат и там, че ще настъпи часът, когато “всички, които са в гробовете, ще чуят гласа на Сина Божий и като чуят, ще оживеят” (Иоан 5:25,28). Само тази една мину-

та на едновременно въставане от гробовете за новия вечен живот е достатъчна тези гробове на хора, толкова сродени духовно между себе си, да се приютят заедно. Колко оживена ще бъде тази минута на всеобщо пробуждане на разделените завинаги! Каква необикновена радостна среща след толкова векове раздяла!... Заедно ще се събудят, ще застанат един до друг, ще видят скъпите майка, баща, жена, братя, сестри, деца - какво щастие!

За свое утешение можем да кажем, че починалият ни събрат е получил религиозно възпитание под най-близкия надзор на строгия в благочестието родител и на добродетелната си майка, под покрива на храма, където неговият баща е бил ктитор, а той - един от най-близките му помощници. Покойният е знаел такива подробности в църковната служба, които са далеч недостъпни за огромен брой от светски хора. Такава твърда насока към вярата в младостта е най-надеждното средство за човека. И колкото и да са се природили към покойния веянията на житейската суета, каквото и да е видял той, обърнато срещу вярата и Църквата в обкръжаващото го общество в нашето размирно време, ние с пълно упование във вярата можем да се молим за него на Бога на духовете:

И да съгреси, но не отстъпи от Тебе и без съмнение вярва в Отца, Сина и Светия Дух и православно Единица в Троица и Троица в Единица до последното си издихание изповяда.

Покойният е изтърпял пред своята кончина продължителна тежка болест и носи този кръст до последната минута. Такива продължителни болести преди смъртта са особен път на Божествения промисъл за приготвяне към вечността. Тук като с нажежено желязо се жигосва в душата на човека всичко нечисто и мощната десница на небесния Отец в най-необходимото време го подслонява под покровителството на спасяващата благодат на Сина.

Останалото зависи от молитвите на Църквата, и от вашата молитва, близки и познати на покойния, докато Господ продължава деня на вашия живот, която има за покойния голямо и важно значение. Спомняйте си този добър, ласкав, приветлив, към всички благоразположен човек и се молете за него. Особено вие, младото поколение, надявам се, не ще забравите своя добър чичо и няма да престанете да утешавате духа му с топлите си молитви за него; помнете как той се е стараел с големи усилия да ви утеша и зарадва с нещо.

Да започнем това дело на християнската любов и да възнесем усърдна молитва в този важен за него час, за да го упокои Господ в числото на благоугодните Нему.

Амин.

Прот. П. Смирнов

Глава XI

Заповеди и правила, задължителни за живота на християнина, за онези положения и отношения, в които му се налага да бъде в настоящия живот

Има кръг от задължения, които лежат върху християнина не защото е християнин, а защото той се намира и в едно или друго положение или отношение. Тези задължения са относителни. Те се наричат също взаимни, защото се отнасят до човека, намиращ се някакви законни връзки с другите, лежат върху него взаимно с други хора и изискват от него известни действия с взаимна отговорност и от другите. Тук се отнасят задълженията на християнина в семейството, в Църквата, в обществото. Виждаме, че те са в съответствие с досега изброените задължения и са като поприща за тяхното упражняване и осъществяване.

Семейните задължения

Семейството е общество, което със съгласуваното изпълнение на различни дела под една глава устройва своето външно благосъстояние с цел вътрешния си мир. Обикновено то се състои от родители и деца, понякога и от други роднини и слуги. В това отношение има общи задължения за цялото семейство и взаимни задължения на различните членове на семейството.

I Общи задължения за цялото семейство.

A) Главите. Главата на семейството, който и да бъде той, е длъжен да поеме върху себе си цялата и всестранна

грижа за целия дом, по всички въпроси и да полага неуморна грижа за него, считайки се за отговорно лице и пред Бога, и пред хората за доброто и лошото в него; защото в свое лице той го представя за всичко: за него получава срам или одобрение, боли го или е радостен. Той трябва да полага грижи за: 1) благоразумното, здраво и пълно стопанство, за да могат всички да бъдат задоволени по възможност във всичко, да живеят не бедно, безболезнено. Това е честната, от Бога благословена житейска мъдрост. В това отношение главата е разпоредител и управител на делата. Той определя кога какво да започне, какво кому да се направи, с кого в какви сделки да склучи и др. 2) Наред с материалните на негово внимание са и духовните дела, преди всичко вярата и благочестието. Семейството е църква. Той е глава на тази църква и трябва да пази чистотата ѝ, да определя и поддържа начина и часовете за домашна молитва. Начинът за просвещаване на семейството във вярата и религиозния живот да вразуми, да укрепи и да успокои всеки. 3) Устройвайки всичко с едната ръка отвътре, с другата трябва да действа навън, с едното око - да гледа навътре, а с другото - навън. Семейството е зад него. В обществото се появява той и то търси отговорност направо от него и заради семейството му. Затова всички необходими връзки и обществени дела са свързани с него. Той умее да направи, което е необходимо. 4) Накрая върху него лежи задължението да пази общите и своите, лични, семейни обичаи, да поддържа особено духа и нравите на предците в семейството и да предава паметта за тях от род в род. Всяко семейство има своя характер: нека той остане и се задържи, но в съюз с духа на благочестието. От разнородните семейства ще бъде съставено стройно, при разнообразието, и пълно тяло - село, град, държава.

Б) Под главата е и цялото семейство - всички негови членове. Преди всичко те са длъжни: 1. Да имат

глава, да не остават без нея и в никакъв случай да не позволяват да имат две или повече глави. Това изисква обикновеното благоразумие и доброто за тях самите, иначе е невъзможно. 2. След като имат глава, всички трябва да ѝ се подчиняват във всичко, да не внасят свои разпоредения, да не започват нищо своеволно и да не пропускат нареденото. 3. Да живеят помежду си в траен мир и съгласие, в сърдечен съюз: разединеността на силите отслабва и спира успеха. 4. От този мир зависят взаимната помощ и взаимното съдействие: ти на онзи да помогнеш, а той - на тебе. 5. Накрая, излизайки навън, не трябва да изнасяш семейните кавги и разправии. Външните хора нека знаят само външното. Каквото става вътре, трябва да бъде свещена тайна на цялото семейство. 6. Трябва и с думи, и с дела да защитаваш честта на своя дом: самият ти не го посрамвай с лошо дело, не говори лошо за него, защити го, когато чуеш нещо; благословената от Бога чест на дома - това е благонравният, чистият и благочестивият живот на всички негови членове, известен на всеки и обръщаш всички с уважение и доверие към тях.

В) Взаимните задължения на различните членове на семейството.

В съпружеството е временното щастие и вечното спасение. Затова към него трябва да пристъпиш не лекомислено, а със страх, внимателно. Бог благославя доброто съпружество. Затова: 1) Бъди благочестив, предан на Бога, уповавай се в Него, моли се Сам Той да ти изпрати другата половина, угодна Нему и спасителна за теб. 2) Търсейки съпружеския съюз, не си поставяй лоши цели - страстна неуравновесеност или корист, или суетност, а само една - взаимната помощ във временния живот заради вечния в Божия слава и за благо на другите. 3) Когато намериш половината си, приеми я като Божи дар с благодарност към Бога - колкото с любов, толкова и с уважение към този дар.

Когато изборът е направен, трябва да бъде извършен от Бога съчетанието, тайнственото духовно-телесно сливане. Естественият съюз по любов е див и мрачен съюз. Тук той се пречиства, освещава, отрезвява с молитвата на Църквата за Божия благодат. Трудно е сам да устоиш в траен и спасителен съюз. Природните връзки се късат, непреодолима е благодатта. Самонадеяността е опасна навсякъде, още повече тук. Затова смирено, с пост и молитва, пристъпи към тайнството.

Г) Съчетаните са станали една плът, още повече - една душа. Върху това разбиране се формират общите им задължения, а именно: 1. Трайна любов, нестрастна, но чиста и трезва, свидетелстваща за вътрешна взаимна 2. Привързаност и живо съпричастие, бързо постоянно съчувствие, а външно - за 3. Взаимно съдействие, според което окото и ръката на единия са там, където - и на другия. Оттук произтича: 4. Непрекъснат мир и нерушимо съгласие, предотвратяващо недоволствията, бързо отстраняващи неочаквано случилото се; 5. Доверие, според което несъмнено единият може да се опре на другия за всичко, да бъде спокоен за него във всичко, що се отнася до тайните или до задълженията. Венец на всичко е: 6. Съпружеската вяност, т.е. запазване на първото условие на съюза - да принадлежат един на друг и с душата, и с тялото си. Мъжът не принадлежи на себе си, а на жена си; жената не принадлежи на нея, а на мъжа си. Верността укрепва доверието; липсата на вяност, макар и само предполагаема, ражда подозрителна ревност, пропъждаща покоя и съгласието и разрушаваща семейното щастие. Не ревнувай - това е свят дълг, но и подвиг или изпитание на съпружеската мъдрост и любов. Защото тук винаги се намесва егоизмът, който и изисква изключителното, и се бои за него. С това той е много смешен и сам се въоръжава против себе си.

д) Що се отнася до личните задължения на всеки

съпруг, те произтичат от разбирането за значението на всеки от тях. Мъжът е глава на жената. Оттук: 1) Мъжът трябва да има и да проявява своето владичество над жената, без да се унижава, да не предава главенството поради малодушие или страст, защото това е срам за мъжете. Неговата власт трябва да бъде не деспотична, а любовна. Имай жена - другарка, и я накарай със силна любов да ти бъде покорна. 2. Длъжен си да я считаш във всички дела за първи, най-верен и най-искрен съветник, за първата - поверена в тайните ти. 3. Длъжен си да я гледаш, да се грижиш за нейното умствено и нравствено съвършенство, снизходително и търпеливо да премахваш лошото и да насаждаш доброто, да понасяш непоправимото в тялото или в характера ѝ благодушно и благочестно. 4) По никакъв начин да не си позволяваш да я развратиш със своята небрежност и волност. Мъжът е убиец, ако смиренната му, кротка и благочестива жена стане разсеяна, своенравна и не се бои от Бога... 5) Но запазването на нравствеността не е пречка да се удовлетвори желанието ѝ да общува с външни хора с благоволенieto на мъжа ѝ, като се държи прилично.

Е) Жената от своя страна е длъжна: 1) да слуша мъжа си във всичко, да нагоди изцяло своя нрав към неговия и да му бъде предана докрай, така че да не замисля нищо без неговата воля. 2) Да изпълнява вярно всички негови разпоредби, съвети, заповеди и в мисълта си да не допуска това, че може някога да настоява на своето, въобще в нищо да не желае и да не показва главатарство. 3) В случай на несъгласие с мъжа си да бъде отстъпчива и търпеливо да понася всичко, което не ѝ се нрави; иначе няма да запази скъпия мир. 4) Но това не отнема задълженията и да се грижи за добрите нрави на съпруга си. Със своята мъдрост и влияние тя може да измени неговия характер, ако той е неизправен; в крайна сметка, тя не

трябва да го оставя без грижи, а колкото ѝ позволяват умът и силите, да му въздейства и да го измъква като от огън. 5) За това трябва сама да се украсява предимно с добродетели, другите ѝ украшения да са нещо странично, от което тя лесно може да се откаже, особено когато това е необходимо да поправи делата си. 6) Накрая да помни, че върху нея пада участта да пази семейните дела, макар и само като изпълнител... Нейният дълг е да прави, каквото трябва, виждайки всяка нередност, да я възстанови или изпълни.

II. Задължения на родителите и децата

а) Задължения на родителите

Съпрузите стават родители. Децата са една от целите на съпружеството и обилен извор на семейни радости. Затова съпрузите са длъжни 1) да очакват децата като голям Божи дар и да се молят за тази благословия. Бездейните съпрузи действително са обидени, макар понякога това да става и по особени Божи намерения. Молейки се, и те са длъжни 2) да се готвят да станат добри родители на добри деца; за това трябва да пазят съпружеското целомъдрие, т.е. трезвената отчужденост от сладострастието; да пазят здравето си, защото то неминуемо е наследство на децата: що за радост е болното дете? Да пазят благочестието, защото душите на децата са в жива зависимост от родителското сърце и характерът на родителите понякога много рязко се отпечатва върху тях. Когато Бог даде любимото чедо, то трябва да се възпита, а за това родителите трябва да имат 3) достатъчно средства, нека те се погрижат по-рано за тях - не само за настоящето, но и за бъдещето.

Когато Бог дарява дете, 4) радвайте се и благодарете, защото на света се е родил човек. Бог е повторил първата благословия и чрез вас: приемоте детето от Божиите ръце. Но затова и побързайте 5) да го осветите с тайнствата, защото в тях вие ще го посветите в служба на

истинския Бог, Комуто и самите вие, и всичко ваше трябва да принадлежи. В детето са смесени духовно-телесни сили, готови да приемат всяко направление: сложете върху него печата на Божествения Дух като основа и семе на вечния живот. Отвсякъде намира сатаната със своето зло: оградете детето с Божествена ограда, непроницаема за тъмната сила. б) Осветеното в тайнствата дете пазете след това като светиня: не оскърбявайте Духа на благодатта и на Ангела Пазител, обкръжил люлката със своето неверие, невъздържане, немиролюбие.

Започва възпитанието - най-важното дело на родителите, много трудно и много плодно, от което зависи благо на семейството, Църквата и Отечеството. Именно тук покажете истинската любов. Може да се каже, че вие не сте родителите: детето се е родило, неизвестно за вас как. Ваша работа е да го възпитате. В това дело не трябва да обръщате внимание на това какво е детето и какво трябва да бъде. Трябва да възпитате неговото тяло, за да бъде то и здраво, и живо, и леко. Не трябва да предоставяте всичко на природата; длъжни сте и сами да действате, по план с цел, ползвайки се от опита на другите и от способите на здравата педагогика. Но още повече трябва да се погрижите за възпитанието на духа. Благовъзпитаният духом ще се спаси и без здраво тяло. Оставеният на себе си ще страда от здравето си тяло. В това отношение трябва да се образуват умът, характерът и благочестието. Ако можеш сама развий ума, а ако не - дай детето в училище или му вземи учител. По-нужно е правилно мислене, на което и без науки се учат, отколкото научност. Но дълг на всеки родител е да научи детето си на символа на вярата, заповедите, молитвата или да го запознае с християнската вяра. Нищо не формира така нрава, както личният добър пример и отдалечаването от лошите примери на страничните хора. Предотвратявай ги, защото невинното сърце под действието на благодатта ще закрепне и

добрите му предразположения ще се превърнат в характер. Много по-нужно е твоето благочестие за укрепване благочестието на детето... Защото то се отнася към невидимото. Тук всички вкъщи извършват делата на благочестие, по Божията благодат. Нека детето участва в утринната и вечерната молитва; нека то бъде, колкото е възможно, по-често в Църквата и по-често да се причастява по вашата вяра; нека винаги да слуша вашите благочестиви беседи. При това няма нужда да се обръщате към него: то само ще слуша и ще съобразява. Родителите трябва да употребят всички средства, за да може детето, когато стане съзнателно, да разбере по-силно от всичко, че е християнин. Но пак главното е духът на благочестието, проникващ и докосващ се до душата на детето. Вярата, молитвата, страхът от Бога стоят по-високо от всяка придобивка. Преди всичко тях внедрете. Научилият се да чете трябва да се пази от развратното четиво. Жаждата за четене е непридирчива. Родителят трябва да избере и да даде на децата си какво да четат. Развиващото се дете само ще покаже за какво то е по-годно. Родителят трябва да полага основите на неговото бъдещо трайно, сигурно, решително вит за призванието му за да умее то да действа и да живее с него, като в стихията си, да бъде сродено с него и с тялото си, и с душата си. Ако за това трябва да увеличиш грижата си, увеличи я; ако е необходимо да прибавиш предмети за обучение, прибави. Не е хубаво, ако предоставиш всичко на стечението на обстоятелствата. Наистина Господ прави всичко, но Той ни дава да разберем Неговата воля в нашите способности, склонности и характер. Трябва да се внимава в това указание и да се действа въз основа на него е дълг на родителите. Родителите са длъжни да изграждат у децата си навици за благоприличие в думите, облеклото, положението на тялото, в държанието им пред другите. Това е най-уместно за младата възраст, защото тя е възприемчива, предимно

външно, и затвърдилото се в нея остава за цял живот. Благоприличието е като че ли нещо незначително, но то много безпокои и смущава непривикналия към него. Трябва да се предпазят децата от това. Но нека пак оставим тази работа в сянка, като прибавка, без да превишаваме и даже без да говорим колко нужно е това, а просто да ги учим, както сме ги учили да ходят. Където се сипят похвали за това, там благоприличието излиза пред други, по-важни неща и ги засенчва. А това е лошо. Освен това тук говори за обикновена благопристойност - скромна, почтителна, а не модна, лекомислена, изискана. Да учим децата на изкуства, а именно - пеене, рисуване, музика и др., също на мъжки и женски занаяти, е прекрасно дело. Те носят приятен отдых на духа и добро настроение. Но трябва да не се забравя главното: изграждането на духа за вечността. От това трябва да се определя направлението или вътрешното съдържание на обучението по изкуствата.

Трябва да помним, че във възпитанието не е толкова важен материалът, колкото силите или способността и умението да го преподаваме. Какво трябва да изнесем на преден план в това отношение? Това е трудолюбието - влечението към труда и ненавистта към безделието, любовта към реда - точността: всичко да се прави навреме и намясто, да не се бърза и да не се изоставя; добросъвестната изпълнителност - предразположение, с което, без да се жалят и щадят сили, се изпълнява по съвест всичко, което трябва. Това е най-щастливото настроение, което запазва за цял живот и външното щастие, и вътрешното благочестие. Но все пак не бива да забравяме, че такива настроения формират само външната доброта, вътрешната се съдържа в духа на християнското благочестие.

Накрая възпитаното дете трябва да се устрои: дъщерята прилично да се омъжи, за сина - да се намери място или да бъде въведен в живота, за който е готвен. Най-

главното нещо в тази работа е децата да могат след това да се трудят и да живеят добре. Впрочем и след устройването им не трябва да ги забравяме, а да ги наглеждаме, направляваме, ръководим, вразумяваме. И право, и дълг на родителите е да не ги изоставят до края на живота си. Днес по друг начин гледат на това. Но не всичко е законно, което се въвежда днес.

Ръководещото във възпитанието на децата е любовта. Тя всичко може да предвиди и винаги намира необходимите способности. Но тя трябва да бъде истинска, трезва, управлявана от разума, а не пристрастна и снизходителна. Последната прекалено много жали, извинява и снизхожда. Благоразумна снизходителност трябва има, но ако тя граничи с непретенциозността, трябва много да се внимава за нея. По-добре е да преотстъпим повече на строгостта, отколкото на снизхождението, защото то с всеки ден все повече и повече оставя неизкоренено злото и позволява да расте опасността, а строгостта отсича веднъж завинаги, или поне за дълго. Ето защо понякога има належаща нужда от чужд възпитател. Там, където любовта се отклонява от истината, често или почти винаги чрез пристрастието си тя изпада в несправедливост към децата - едни обича, а други - не, или бащата обича едни, а майката - други. Това неравенство и у обичаното, и у необичаното дете отнема уважението към родителите и вселява между самите деца от ранна възраст известна неприязън, която при някои обстоятелства може да се превърне в смъртна вражда. Що за възпитание е това? Не трябва накрая да забравяме усмирителното и най-действителното средство за поправка - телесното наказание. Душата се създава чрез тялото. Има зло, което не може да се изгони от душата без уязвяване на тялото. Затова раните и за големите са полезни, още повече за малките. "Който обича сина си, нека по-често го наказва - казва премъдрият Сирах (Сир. 30:1). Но от само себе си

се разбира, че към това средство трябва да се прибегва в случай на нужда.

Б) Задължения на децата.

Децата приемат много от родителите си! От тях е временният живот; от тях са основата, началото, за вечен живот. Оттук и децата не само по природа, но и по съвест трябва да бъдат обърнати към родителите си с особени чувства и предразположения, да се чувстват задължени към тях и да ги топят в себе си. Главното чувство, на което в много случаи децата не се учат, е любовта с почит и покорност. Тези чувства трябва да станат толкова разумни и трайни, че да не изчезнат през целия живот. Волята на родителите е Божия воля, тяхното лице е Божието лице. Който не ги почита, не им се покорява, който се е отделил със сърцето си от тях, той е извратил своята природа, отпаднал е и от Бога. Затова всячески пази в сърцето си честни ликовете на родителите си, нито с хулна мисъл, нито с дума не предизвиквай на лицето им сянка и не смущавай сърцето си. Нека и да има поводи за това - не им обръщай внимание. По добре е да претърпиш, отколкото да се отделиш със сърцето си от родителите, защото Бог им е дал Своята сила. Чествайки ги в сърцето си, ти по всякакъв начин ще се предпазваш да не ги оскърбиш с думи и постъпки. Който неочаквано ги е оскърбил, е отишъл далече, който е направил това съзнателно и в недобри пориви на сърцето си, той е отишъл още подалеч. Оскърблението на родителите е много опасно. Близо до него е предаването на сатаната по някаква тайна връзка. Затъмнилият честта на родителите в сърцето си сам се е отделил от тях, а оскърбилият ги може да отдели от себе си и родителите. Но скоро след като се случи това, отрязаният постъпва под видимото владение на друг баща - бащата на лъжата и на всяко зло. Ако това не се случи с всеки оскърбител, то се дължи на Божието снизхождение и закрила. Във всеки случай оскърбление-

то не е само нечестно и неразумно, то е и опасно. Ето защо винаги трябва да бързаме да възстановим при такъв случай мира и любовта, нарушени чрез оскърбление, каквото и да е то. Предпазвайки се от лични оскърбления, трябва да се удържаме и от оскърбления на родителите пред другите - от оскърбителни думи или клюки и хули. Който изнесе навън неуважението си, той вече стои на края на злото. Почитащият родителите си всячески ще се старае и с поведението си да ги радва, и пред другите да ги освещава, да ги възхвалява и защитава от неправди и осъждане. Повече от всичко децата трябва да ценят родителската благословия и да се стараят да я получат и затова трябва да се погрижат родителското сърце да бъде отворено за тях. Родителската благословия прилича на всемогъщото Божие Слово. Както то умножава, така и те. Обратно, лишаването на благословия и клетвата съкращават и като че ли изсушават. Който няма родителска благословия, той няма щастие в нищо, всичко му е непоносимо: пропада и неговият ум, и другите се отчуждават от него. Накрая сладък и спасителен дълг е успокоението на престарелите родители. В това се чувства безкрайно благодарна любов и се привлича цялата сила на родителската благословия и цялото блаженство на Божието благоволение. Ако нямаш родители, вместо тях можеш да успокоиш чужд старец, защото въобще старческото лице е Богосветло лице.

В) Задължения на роднините.

Родителите дават роднините и поставяйки ги във взаимоотношения по техния ред въвеждат нови семейни задължения. Тук първо непосредствено място заемат братята и сестрите, заченати в една утроба кърмени от едно мляко, пораснали под един покрив, една грижа и любов. Чувствата на родство не се учат, те сами съществуват. Такава е братската и сестринската любов... Няма да поясняваме в какво се състои тя. Тя не е това, което е лю-

бовта към родителите или приятелите и благодетелите... нея можеш само да я чувстваш, а не да я изразяваш - тя се отличава с една дума: братска, сестринска. Това е главното задължение. От него сами по себе си се раждат трайният мир и съгласието, неизчерпаем източник на взаимни радости, ведро настроение на родителите и на цялото семейство. Най-голямото нещастие е, когато братята и сестрите не се разбират - те започват да се делят, всеки тегли към себе си; от това изчезват редът, взаимодействието и успехът. Силата на дома отслабва и накрая той съвсем рухва. Работа на по-големите братя е да пазят и да настроят по-малките, а дълг на малките е да уважават и да слушат по големите. Това е естественото.

И между другите роднини родствената любов е естествена, но заедно с това - и задължителна; само че тя приема различни оттенъци според реда на родството. Така например между праотците и внуците има: у първите - желателна грижовност, а у вторите - уважение, близко да благоговение, благодарност и желание винаги да утешат; между чичовците и племенниците - от едните съвет и пример, а от другите - уважение и внимание. При сираците и вдовиците - в отношението им към другите - повече упователно, отколкото благожелателно, предразположение, близо до искането, до призоваването, а на другите към тях уважение, състрадателност, милост, утешение, особено избягване не оскърбленията

Светител Теофан Затворник

Глава XII

Християнското семейство като основа на личното щастие и общественото благополучие¹⁵

Страданието на вдовицата. Първото чудо на Спасителя. Възкресението на сина на вдовицата. Заключение.

В днешното Евангелие се говори за велико чудо, което извършил нашият Господ Исус Христос. Съпроводен от своите ученици и множество народ, Спасителят влизал в град Наин. Срещу Него от градските врата носели за погребение тялото на умряло дете, единствен син на вдовица. Убита от тежката мъка, вдовицата дълбоко страдала. Като я видял, Господ я съжалил. Отначало Той я успокоил със Своето благодатно слово, а след това възкресил починалия син и го дал на майката.

Великото чудо на възкресението на мъртвия дълбоко поразило всички негови очевидци и свидетели. Те започнали високо да прославят Бог, който посетил Своя народ.

А ние, братя, ще се учудваме не само на Божието всемогъщество, проявено от Христа Спасител в чудото на възкръсването на мъртвия, но така също и на Неговото божествено милосърдие, на Неговата съпричастност към човешката семейна мъка.

Нашият Спасител обичал семейството и винаги благославял семейните радости и съчувствал на семейна-

та мъка. Той, Божественият отрок, живял в семейство и в подчинение на Своята Майка.

А колко важен е добрият християнски семеен живот за всеки човек и за обществото. Семейството е първата малка домашна църква, в която хората се учат да познават и почитат Бога. Семейството е първото училище, в което се възпитават добри характери и се подготвят бъдещи обществени дейци. Семейството е извор на добри радости, на тихи удоволствия, на мирно щастие. То е основа и корен на личното щастие и на общественото благополучие. Ако коренът се повреди, то и цялото дърво ще загине. Така, ако семейството се разруши, ще загине и цялото общество, състоящо се от семейства.

Православни християни! Помнете примера на Христа Спасителя! Обичайте семейството, ценете го, пазете го! Да се помолим на Господа Бога да укрепват с Неговата благодатна помощ в нашите семейства мирът, любовта и съгласието, та в тях да се възпитават хора за добро и полезно служение на Бога и хората.

Прот. Ф. Титов

Бележки

¹ Руските пословици: “Вдовье сиротское дело. - На вдовиий плач глядя, и мужик убивается. - Нет причитания супротив вдовьего”.

“Вдовството е сирашки живот. - Като слуша вдовишкия плач, и мъжът се терзае. - Няма по-голям плач от вдовишкия.”

² За да избегне тези хули, вдовицата Тамар, снаха на Иаковия син Иуда, с лъжа въвлякла свекър си в престъпление, нежелайки да остане бездетна (Бит.38).

³ Руски пословици: “За вдовою, за сиротою, Сам Бог с калтою” (След вдовица и сираче Сам Бог - с торба), “Вдовицу Бог берешет, а люди не берегут” (Бог пази вдовицата, а хората не я пазят).

⁴ Предразположението на вдовиците към подобни занимания се изобличава в руската пословица: “Шей, вдова, широки рукава, было в во что класть не бывые слова” (Ший, вдовицо, широки ръкави, да има в какво да слагаш измислени приказки).

⁵ Простонародните руски пословици представят в неизгодна светлина отношението на свекървата към снахата: Бият котката, да се сеца булката (или: Тебе думам, дъще, сецай се, снахо! - Свекърът на печката е като кучето на синджира. - Свекървата е змия, съска - не хапе, до себе си не те допуска. - Сватбените песни, имащи тъжно звучене, допълват казаното в пословиците. Германците имат пословица: Des Mannes Mutter ist der Frauen Teufel. (Майката на мъжа е демон за жена му).

⁶ Душепол. 4Т., 1860 г., ч. III, статья: “Ропот на многочадие”?

⁷ 5-а песен от канона на службата при погребение на деца.

⁸ Не споменаваме тук за предумишленото осакатяване като за една от причините за недъгавост, защото приемаме инвалидността като нещастие, а не като вид престъпление, подлежащо на строго законно преследване. Осакатяването може да бъде религиозно-фанатична жестокост (например скопяването), за отлагане на военна служба, за привличане на състрадание с вида на осакатения.

⁹ Душ. Чтение, 1861 г., ч. I, стр. 264-292: “Посещение Саввина монастыря Макарием, патриархом антиохийским в 1656 году.”

¹⁰ Руски пословици: “При солнце тепло, при матери добро” (На слънце е топло, при майката е хубаво).

¹¹ Подобна мисъл е изразена в руската пословица: “Не строй церковь, пристрой сироту” (Не строй църква, а устрой сирак).

¹² Виж “Записки Чеботарева о святителе Тихоне” в петитом на Православное Обозрение.

¹³ Паметта му се чества на 25 февруари

¹⁴ През 1836 г. в таблица за смъртността, публикувана от Академията на науките, бил посочен човек, преживял 160-165 г. В Йоркшир, близо до Ричмънд, в църквата на Болтон се намира гробът на рибаря Дженкинс, преживял 169 г. и умрял в 1670 г. Миналата година в много духовни и светски издания бе повторно известието за 130-годишния извънщатен свещеник на Кишиневската епархия - Харлампиев, извършвал дотогава понякога требите, и за неговия син, също извънщатен над стогодишен свещеник. (Руков. Для сельск. Паст 1864 г. №45).

¹⁵ За 20 неделя след Петдесетница - Деня на християнското семейство

СЪДЪРЖАНИЕ

Глава I

Братя и сестри 3

Съюзът между братята и сестрите. Божията благословия на братския съюз. Духът на братската любов, духовното братство. Родните братя - естествени по своята природа приятели. Враждата между братята. Историята на Иосиф. Брат срещу брат. Пристрастието на родителите към едно от децата. Приказката за тримата братя. Силните трябва да носят слабостта на немощните. За грешния брат. Примерът на по-големия брат. Възпитанието на първото дете. Нравственото влияние на по-големия брат. Старанието на братята за взаимното им спасение - примери

Глава II

Вдовство 15

Вдовството - нещастие за мъжа. Жалкото състояние на вдовиците. Възпитанието на децата от вдовици. Особената Божия грижа в отношението към вдовиците. Десятък на вдовицата. Законна забрана за обида на вдовици. Господ не лишава вдовицата от своята милост. Грижа за вечното спасение на починалия мъж, молитва за него. Истинската вдовица. Сладострастието. Достойнствата, които трябва да украсяват вдовицата. Съветът на апостола към вдовиците да не встъпват във втори брак. Благоразумният избор на вдовицата при встъпване в брак. Младите вдовици - дякониси.

Глава III

За вторите бащи и мащехите, за доведените и заварените синове и дъщери 30

Обещанието на овдовелите да не въвеждат в дома си мащеха. Вторият брак. Одобрение на вторите бракове от Писанието. Порасналите доведени от заварени синове и дъщери. Неблагоразумното участие на странични хора в семейните работи. Божията власт над сираците. Неравенството между родните и неродните деца. Как трябва да постъпват вторият баща и мащехата с чуждите деца. Когато сърцето не тегли към заварения или доведения син или дъщеря. Добрата и благоразумна мащеха.

Глава IV

За свекървите и снахите 40

Избори на снаха от сина. Ревността на свекървата. Влиянието на майката върху мъжа. Средства за предотвратяване на кавгите. Властта в къщи. Влизането на снахата в дома на мъжа. Едната е негова майка, другата е майка на собствените му деца. Любовта на снахата към свекървата. Смирение, снизхождение, отстъпчивост на снахата. Домашният покрив - светилище.

Глава V

Бездетните съпрузи 52

Недоволството на многодетните. Главната цел на брака е раждането на деца. Безплодието - източник на тревоги и огорчение. Утешението за родителите, загубили децата си. Безплодието на съпрузите като Божие наказание. Целта на брака не е само раждането на деца. Една забележка за бездетните съпрузи.

Глава VI

Инвалидните членове на семейството 65

Убогите. Причини за душевните и телесните недъзи. Отношението към инвалидите в семейството. Състраданието и уважението към инвалидите. Милосърдието към своите бедни братя. Всички хора - в Бога. Инвалидите - проповедници, които напомнят със своите състояние за нашата духовна ограниченост. Из-

ползване доверието на инвалидите за приближаване на душите им към Бога. Душата на недъгавия човек. Как инвалидите трябва да възприемат и да понесат недъга си.

Глава VII

За сираците 81

Неприспособимост на жената към мъжките работи. Смъртта на майката - невъзнаградена загуба. Кръглите сираци. Божият гняв срещу обиждащите сирак. Особеното Божие благоволение към сираците. Примери.

Глава VIII

Безбрачните лица 95

Положението на неженените хора. Неудобствата и опасностите на безбрачния живот. Греховни подбуди към отклонение от брака. Определен кръг занятия, определена среда, в която неженените могат да действат в Божия слава. Монашеството. Разумното благочестие. Семейната уседналост на неженения. Общественията дейност на неомъжените жени. Стремещт ни да се устроим ако не в свое, то поне в чуждо семейство. Неомъжената сестра в дома на брата.

Глава IX

Старост 108

Дълголетие на патриарсите. Намалване годините на човешкия живот. Паметта на старците. Потребност от вътрешен живот. Младост в старостта. Немоцта като благодееяние на Господа. Благоразумието на старците. Влиянието на старците върху домашния и обществения живот. Почтителното отношение към старите хора. Дълголетие - Божия благословия. Дълголетие се дава за покаяние.

Глава X

Семейните гробове 127

Гробовете на патриарсите. Минути на всеобщо пробуждане на разделените навеки.

Глава XII
Християнското семейство като основа
на личното щастие
и общественото благополучие 145

ХРИСТИЯНСКИТЕ
ОТНОШЕНИЯ В ДОМА
Сборник беседи
Руска, първо издание

Превод: Митка Върбанова
Редактор: Росен Стефанов
Коректор: Лили Борисова

ISBN 954-347-035-2

ИЗДАТЕЛСТВО
ТАВОР